

**OSMANLI
İDARESİNDE
KIBRIS**

(NÜFUSU-ARAZİ DAĞILIMI
VE
TÜRK VAKIFLARI)

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
İÇİNDEKİLER.....	V
TAKDİM.....	XI
ÖNSÖZ.....	XV
SUNUŞ.....	XIX
KISALTMALAR	XXXIX

I. BÖLÜM

GİRİŞ

I- Kıbrıs'ın Coğrafi Konumu, Adı, Nüfus Yapısı ve Ekonomik Durumu	3
A- Coğrafi Konumu	3
B- Adı.....	4
C- Nüfus Yapısı.....	5
D- Ekonomik Durumu.....	7
II- Kıbrıs'ın Tarihi	8
A- Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Kıbrıs	8
B- Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti Tarafından Fethi.....	12
C- Osmanlı Dönemi	17
D- Kıbrıs'ın İngiltere'ye Kiralanması	20

E- İngiliz Dönemi	27
F- Kıbrıs Cumhuriyeti	32
G- Kıbrıs Barış Harekâtı ve KKTC.....	40
H- KKTC'nin Kurulması	43
III- Osmanlı Devleti'nde Nüfus Sayımları ve Nüfus Defterleri.....	46
IV- Temettu‘ Vergisi ve Temettuât Defterleri	64
V- Vakıf Müessesesi ve Kıbrıs Vakıfları	69
A- İslâm Hukukunda Vakıf Müessesesi.....	69
B- Kıbrıs Vakıflarının Geçmişi, Bugünkü Durumu ve Vakıfların Yönetimi	77

II. BÖLÜM

H. 1246 (1831) TARİHLİ NÜFUS DEFTERLERİ'NE GÖRE KIBRIS'IN NÜFUSU

A- Kıbrıs'ın, Kazâlarına Göre Toplam Müslim ve Gayr-i Müslim Nüfusu ve Yüzde Oranları	93
B- Müslim ve Gayr-i Müslimlerin Kazâ ve Köylere Göre Nüfus Dağılımı.....	94
Lefkoşa'daki misafir, firârî, muhâcir vs.'nin nüfusu.....	94
Lefkoşa kazâsı ve köyelerinin nüfusu.....	95
Dağ kazâsı ve köyelerinin nüfusu	96
Değirmenlik kazâsı ve köyelerinin nüfusu.....	98
Omorfa kazâsı ve köyelerinin nüfusu	100
Dibkarpas kazâsı ve köyelerinin nüfusu	102
Magosa kazâsı ve köyelerinin nüfusu	104
Leymason kazâsı ve köyelerinin nüfusu	105

Piskopi kazâsı ve köylerinin nüfusu.....	108
Gilan kazâsı ve köylerinin nüfusu.....	109
Evdim kazâsı ve köylerinin nüfusu	110
Girinye kazâsı ve köylerinin nüfusu	111
Baf-Kukla kazâsı ve köylerinin nüfusu	114
Lefke kazâsı ve köylerinin nüfusu	118
Tuzla kazâsı ve köylerinin nüfusu.....	120
Mesarye kazâsı ve köylerinin nüfusu	122
Hırsofi kazâsı ve köylerinin nüfusu	125

III. BÖLÜM

H. 1248 (1833) TARİHLİ TEMETTUÂT DEFTERLERİ'NE GÖRE KIBRIS'IN MÜSLİM VE GAYR-İ MÜSLİM HALKININ MAL VARLIKLARI

I- Temettuât Defterlerine Göre Kıbrıs'ın Müslim ve Gayr-i Müslim Halkının Ada Genelindeki Toplam Mal Varlıkları ve Yüzde Oranları.....	131
II- Temettuât Defterlerine Göre Kıbrıs Müslümanlarının Ada Genelindeki Mal Varlıkları (Kazâ Yekûnlarına Göre).....	132
III- Temettuât Defterlerine Göre Kıbrıs'taki Gayr-i Müslimlerin Ada Genelindeki Mal Varlıkları (Kazâ Yekûnlarına Göre).....	133
IV- Temettuât Defterlerine Göre Kıbrıs'taki Müslim ve Gayr-i Müslimlerin Ada Genelinde Kazâlara Göre Mal Varlıkları ve Yüzde Oranları.....	134
Baf-Kukla, Dağ ve Değirmenlik Kazâları.....	134
Evdim, Gilan ve Girinye Kazâları.....	135
Hırsofi, Karpas ve Lefke Kazâları	136
Lefkoşa, Leymason ve Magosa Kazâları	137
Mesarye, Omorfa ve Piskopi Kazâları	138

Tuzla Kazâsı.....	139
V- Temettuât Defterlerine Göre Kıbrıs Müslümanlarının Kazâ ve Köylere Göre Mal Varlıkları.....	140
Baf-Kukla Kazâsı ve Köyleri	140
Dağ Kazâsı ve Köyleri	143
Değirmenlik Kazâsı ve Köyleri.....	145
Evdim Kazâsı ve Köyleri	147
Gilan Kazâsı ve Köyleri.....	148
Girinye Kazâsı ve Köyleri.....	149
Hırsofi Kazâsı ve Köyleri	151
Karpas Kazâsı ve Köyleri	153
Lefke Kazâsı ve Köyleri.....	155
Leymason Kazâsı ve Köyleri	156
Magosa Kazâsı ve Köyleri	157
Mesarye Kazâsı ve Köyleri	158
Omorfa Kazâsı ve Köyleri	161
Piskopi Kazâsı ve Köyleri.....	163
Tuzla Kazâsı ve Köyleri.....	164
VI- Temettuât Defterlerine Göre Kıbrıs'taki Gayr-i Müslimlerin Kazâ ve Köylere Göre Mal Varlıkları	166
Baf-Kukla Kazâsı ve Köyleri	166
Dağ Kazâsı ve Köyleri	169
Değirmenlik Kazâsı ve Köyleri.....	171
Evdim Kazâsı ve Köyleri	173
Gilan Kazâsı ve Köyleri.....	174
Girinye Kazâsı ve Köyleri.....	175

Hırsofi Kazâsı ve Köyleri	177
Karpas Kazâsı ve Köyleri	179
Lefke Kazâsı ve Köyleri.....	181
Lefkoşa Kazâsı ve Köyleri.....	183
Leymason Kazâsı ve Köyleri	184
Magosa Kazâsı ve Köyleri	187
Mesarye Kazâsı ve Köyleri	188
Omorfa Kazâsı ve Köyleri	191
Piskopi Kazâsı ve Köyleri.....	193
Tuzla Kazâsı ve Köyleri.....	194
VII- Kıbrıs'ta Bulunan Düvel Konsoloslar ve Tebalarının Emlâk ve Arazileri	197

IV. BÖLÜM

KIBRIS TÜRK VAKIFLARI VE MAL VARLIKLARI

I- Kıbrıs Türk Vakıfları Kataloğu (Kıbrıs Türk Vakıflarının İsimleri ve Mal Varlıkları)	201
II- Kıbrıs Türk Vakıflarının Mal Varlıkları (Genel)	343
III- Kıbrıs Türk Vakıflarının Mal Varlıkları (Kazâlara Göre)	344
Lefkoşa Kazâsındaki Vakıfların Mal Varlıkları (Genel)	344
Girinye ve Lefke Kazâlarındaki Vakıfların Mal Varlıkları (Genel)	345
Baf ve Leymason Kazâlarındaki Vakıfların Mal Varlıkları (Genel)	346
Tuzla ve Magosa Kazâlarındaki Vakıfların Mal Varlıkları (Genel)	347

V. BÖLÜM

I- Kıbrıs'ın Müslim ve Gayr-i Müslim Halkının Temettuât Defterleri ve Vakfiye Kayıtlarına Göre Ada Genelindeki Toplam Mal Varlıkları ve Yüzde Oranları.....	351
II- Bibliyografya.....	353
III- İndeks	359
IV- Nüfus ve Temettuât Defterleri'nden Örnekler	411
I- Nüfus Defterleri'ne Göre H. 1246 (1831) Tarihinde Kıbrıs Haritası	

T A K D İ M

Osmanlı Devleti, fethettiği her yerde Türk adalet ve idare sistemini tesis etmek için bir takım tedbirler almıştır. Bunların başında ise fethedilen yerin arazi ve nüfus sayımının yapılması, kanunlarının düzenlenmesi ve vergi sisteminin ıslah edilmesi gelmektedir.

1571 yılında Kıbrıs'ın fethinden hemen sonra adada Osmanlı hâkimiyetinin sağlanması, adanın şenlendirilmesi ve ekonomik yönden geliştirilmesi için gerekli tedbirler alınmaya başlanmıştır. Türklerin 1571 yılından itibaren adaya gelişleri ile beraber adalet tesis edilmiş, fetihle birlikte Kıbrıs'ın tüm yerli halkına başta dinî sahada olmak üzere tam bir serbestîlik tanınmış, Türklerle diğer toplumların siyasal ve sosyal eşitliğinin korunması için gayret sarfedilmiştir.

Kıbrıs, Anadolu'nun bölünmez ve ayrılmaz bir parçası, adeta Anadolu Türkleri'nin bir yavru vatanıdır. Anadolu ve Kıbrıs Türkleri, maddî kültür unsurları bakımından da birbirlerinden ayrılmaz bir bütündür.

Kıbrıs, son yüzyılda sadece üzerinde yaşayanları değil, içinde bulunduğu bölgeyi, hatta uluslararası sistemi etkileyen çok boyutlu sorunların adası olmuştur. Uluslararası alanda, Kıbrıs gerçeklerinin anlaşılammış ve anlatılamamış olması, tek yanlı yaklaşımlarla bütün meşruluğunu yitirmiş olan Güney Kıbrıs Rum yönetiminin hâlâ Kıbrıs

Cumhuriyeti Hükûmeti olarak kabul edilmesi, günümüzde Kıbrıs sorununun kalıcı bir çözüme kavuşturulamamasında en önemli etkidir. Bu gerçek, bugün bütün anayasal ve demokratik kurumlarıyla bir siyasal varlık olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ve Kıbrıs Türk halkının uluslararası ilişkilerde haksız ve adaletsiz bir ayrımcılığa tâbi tutulmasına ve Kıbrıs'taki Türk varlığı ve gerçeklerin dünya kamuoyunca anlaşılmasına sebep olmaktadır. Kuşkusuz bu durumun temelinde Kıbrıs'taki gerçeklerin yeterince bilinmemesi ile KKTC'nin tanınmaması ve tanıtılmaması hususu yatmaktadır. Bu durumdan yararlanan Rum-Yunan ikilisi de uluslararası alanda KKTC'nin ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta kalıcı çözümünü sağlayacak bir antlaşmadan ve barıştan yana olmadığı iddialarıyla geniş çaplı bir propaganda yürütmektedir.

Kıbrıs davasının bugün geldiği aşamada temel sorun, adadaki gerçeklerin tam ve doğru bir şekilde bilinmemesidir. Adadaki Türk varlığını belgelerle, ilmî gerçeklere dayalı olarak anlatan, özellikle Osmanlı Devleti tarafından Kıbrıs'a verilen önemi gözler önüne seren yayınların, Kıbrıs gerçeklerinin bilinmesi açısından büyük faydaları olacaktır.

Osmanlı Devleti döneminde Kıbrıs'ta yapılan arazi ve nüfus sayımları ile ilgili TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunan temettuât ve nüfus defterleri ile KKTC Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü'nde bulunan vakfiyeler üzerinde yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkan bilgiler, Kıbrıs Türkleri'nin adanın gerçek sahipleri olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kıbrıs davasının daha iyi anlaşılabilmesi açısından bu belge ve bilgilerin çok büyük önemi vardır. Böylece Kıbrıs davası milletlerarası

platformda ve ilim âleminde daha iyi anlaşılacak, objektif kıstaslara göre yeniden gözden geçirilecektir.

Bu vesile ile geçmişimize ışık tutacak olan ve Kıbrıs tarihi açısından çok önemli bilgileri ihtiva eden belgeleri yayına hazırlayan TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı uzmanlarına sonsuz teşekkür ederim.

Eserin Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs meselesi hakkında araştırma yapacak olan ilim adamlarına yararlı olmasını temennî ediyorum.

Rauf DENKTAŞ
KKTC Cumhurbaşkanı

Ö N S Ö Z

Tarih, milletlerin hâfızası, aynı zamanda aynasıdır. Milletler, tarihleri ile yaşarlar. Tarihi yapan, yine milletin, toplumun gösterdiği kahramanlık ve özveridir. Bunları yapanları, gelecek nesillere duyurmak, tanıtmak ve nesilden nesile aktarmak, yine o milletin mensuplarının görevidir.

Kıbrıs, coğrafi açıdan Anadolu'nun bir uzantısı, tarihî açıdan da yaklaşık beşyüz yıldır insanı, kültürü ve eserleriyle Türk varlığının ayrılmaz bir parçasıdır.

Osmanlı Devleti, 1571 yılında Kıbrıs adasının fethinden sonra her fethettiği ülkede olduğu gibi Kıbrıs adasında da Türk adalet ve idarî düzeninin sağlanabilmesi için bir takım tedbirler almıştır. Bunların başında, herşeyden önce oranın tahririnin yapılması, kanunlarının düzenlenmesi, vergi sisteminin İslâm ve Türk örfî hukuku çerçevesinde ıslah edilmesi gelmiştir. Nitekim müslüman olmayan halka daha önce konmuş olan birçok vergi, Osmanlı Türkleri tarafından zulüm olarak nitelendirildiğinden kaldırılmış veya çok aza indirilmiştir. Bu düzenlemeye paralel olarak bir de iskân politikası yürütülmüştür. İskâna tabi tutulanlar, belli bir süre vergiden muaf tutulmak ve yerleştikleri yerler kendilerine mülk olarak verilmek gibi şartlarla nakledilmiştir. Öte yandan bunların değişik mesleklere mensup kişiler olmasına da özen gösterilmiştir.

Kıbrıs adasına Türklerin iskânı, buranın Anadolu'ya karşı Batı'nın bir üssü olmasının engellenmesinin yanısıra, ekonomik açıdan da değer kazanmasına sebep olmuştur.

Vaktiyle Osmanlı Devleti'nden kopan ve halkının büyük bir kısmını Türklerin oluşturduğu birçok ülke vardır. Bunlardan büyük kısmı tarihi süreç içerisinde eriyip gitmiştir. Kıbrıs Türkü, bunların akıbetine uğramamış, yılların baskılarına ve sıkıntılara dayanarak bugünlere gelebilmiştir. Tarih boyunca Kıbrıs topraklarına göz diken ve Kıbrıs Türkünü yok etmeye yönelik bütün faaliyetler, Kıbrıs Türkünün gücüne güç katmış, imanını daha da kuvvetlendirmiş ve gerektiği zaman her türlü baskılara canı ve kanı pahasına göğüs gererek varlığını devam ettirmiştir.

Kıbrıs'ın Osmanlı idaresinden çıkışından bu yana, Kıbrıs Türkleri, dillerini, dinlerini, milli kültür ve şereflerini korumak için kendilerine yapılan saldırılara karşı meşru müdafaa haklarını kullanmışlar, hiç bir zaman saldırgan olmamışlardır. Kıbrıs Türk toplumu, yıllarca yabancı idare ve kültürlerle karşı azimle direnmesini bilmiş, her türlü baskıya rağmen, kendi benliğini yitirmemiş ve asla aslından feragat etmemiştir. Büyük Türk ulusunun kopmaz bir parçası olan Kıbrıs Türk halkı, bugünlere bu ruh, bu inanç ve bu tarih bilinciyle ulaşmıştır. Kıbrıs Türkü, yüzyılı aşkın bir zamandır bütün zindeliğini, gücünü, imanını ve moralini bozmadan şerefli kimseler olarak yaşayabilmiştir.

Kıbrıs davasının bugünkü aşamasına gelmesinde en önemli etkenlerden birisi, Kıbrıs adası ve adada yaşayanlar hakkında tam ve doğru bilgilerin yeni nesillere aktarılamamasıdır. Bugüne kadar Osmanlı Devleti döneminde Kıbrıs adası üzerinde yaşayan müslim ve gayr-i müslimlerin nüfusları, arazileri ve Kıbrıs adası üzerinde Türkler tarafından tesis edilen vakıflar hakkında ciddî çalışmalar

yapılamamıştır. Adadaki Türk varlığının, belgelere dayalı olarak ve doğru bir şekilde ortaya çıkarılamaması, gerçeklerin çok geç anlaşılmasına neden olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti tarafından Kıbrıs adasına verilen önemin gözler önüne serilmesi ve objektif olarak ilim adamları tarafından geçmişe yönelik araştırmaların yapılması Kıbrıs Türklerinin geleceği açısından da son derece önemlidir.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunan ve bugüne kadar üzerinde hiç bir çalışma yapılmamış olan Kıbrıs Nüfus ve Temettuât Defterleri üzerinde yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkartılan Kıbrıs'ın müslim ve gayri müslim nüfusu ve bu insanların arazilerinin miktarı ile KKTC Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan defter ve belgeler üzerinde Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'muz uzman elemanları tarafından yapılan araştırmalar sonucu Kıbrıs Türkleri'nin nüfusları, mal varlıkları ve Türk vakıflarının vakfiyeleri ile ilgili gerçekler, Kıbrıs sorununun kalıcı ve gerçekçi bir çözüme kavuşturulması yolunda gerek ilim adamlarına, gerekse uluslararası siyasetçilere büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

Yıllardır spekülasyon konusu olan Kıbrıs Türkleri'nin nüfusları ve bunun Rumlar'a göre oranları, ülke toprakları üzerinde sahip oldukları mal varlıkları ve bu mal varlıklarının Rumlar'ınki ile olan oranları Kıbrıs Türkü'nün hem nüfus olarak hem de sahip oldukları arazi vs. gayri menkuller açısından azınlık olmayıp ülkenin aslî sahipleri oldukları bu çalışma ile netlik kazanmış ve noktalanmış olmaktadır.

Kıbrıs sorununda uluslararası alanda büyük bir boşluğu dolduracağına inandığımız bu eserin yayına hazırlanmasında emeği geçen Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı personeline teşekkür ediyorum.

Ayrıca, Genel Müdürlüğümüz tarafından yürütülen çalışmalara her zaman destek olan ve yayınlanmasına imkân sağlayan Başbakanlık Müsteşarı Sayın Ahmet ŞAĞAR ile Müsteşar Yardımcısı Sayın M. Selçuk POLAT'a teşekkürlerimizi sunmayı görev bilmekteyiz.

Eserin ülke içinde ve uluslararası alanda Kıbrıs sorunu üzerinde çalışmalar yapan ilgililere yararlı olması en samimi dileğimizdir.

29 Ekim 2000

Dr. Yusuf SARINAY
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

S U N U Ő

Dünya'nın en zengin ve en sistemli arşivlerinden birisi de; bugün Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce muhafaza edilmekte olan Osmanlı Devleti'nin resmî yazışmalarından müteşekkil arşiv malzemesinin oluşturduğu Osmanlı Arşivi'dir.

Osmanlı Arşivi'nin en büyük özelliği; Türkiye'nin olduğu kadar, bugün her biri müstakil birer devlet kurmuş olan kırka yakın Orta ve Yakın Doğu, Balkan, Akdeniz, Kuzey Afrika ve Arap ülkesinin kültür, iktisat ve siyasî tarihlerinin burada kayıtlı olmasıdır.

Devletlerin, milletlerarası siyasî platformlarda ve ülke içerisinde karşılaştığı iç ve dış meselelerin ancak eldeki arşiv malzemesinin değerlendirilmesiyle çözülebileceği bugün artık herkesin kabul ettiği bir gerçektir.

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 4 Haziran 1878'de imzalanan antlaşma ile Kıbrıs'ın İngiltere'ye kiralanması süreciyle başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin milletlerarası platformlarda yıllardır bir numaralı problemi olan Kıbrıs meselesinin daha iyi anlaşılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için arşive müracaat ederek Kıbrıs'ın dününü öğrenmek gerekmektedir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü olarak 1996 yılında; H. 978-979 (M. 1570-72) tarihli ve ağırlıklı olarak Kıbrıs Seferi'nde kara ordusunun hazırlıklarının yer aldığı hükümlerden oluşan II. Selim devrine ait "12

Numaralı Mühimme Defteri"ni yayınlayarak ilim âleminin hizmetine sunmuş ve kamuoyunun dikkatini Kıbrıs üzerine çekmeye çalışmıştı.

Şimdi de yüzyıllardır adada %35'lere varan bir nüfus yapısı ile %50'lere yakın arazi ve iş yerine sahip olan Kıbrıs Türkleri'nin adadaki varlığının belgesi olan ve H. 1246-1248 (1831-1833) tarihleri arasında tanzim edilen Kıbrıs Nüfus ve Temettuât Defterleri ile Kıbrıs Türkleri'ne ait vakıfların vakfiyelerini yayınlayarak Osmanlı arşiv malzemesinin bir cüzünü bu meselenin daha iyi anlaşılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için milletlerarası ilim âleminin istifadesine sunuyoruz.

*

Osmanlı Devleti tarafından 1571 yılında Kıbrıs'ın fethinin gerçekleştirilmesinin ardından, adada Türk hâkimiyetini yerleştirme faaliyetleri çerçevesinde sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan ada sathında gün geçtikçe ilerleyen bir çalışma başlatılmıştır.

Akdeniz'de, deniz ticaret yolları üzerinde yer alan Kıbrıs adası, taşıdığı ekonomik ve stratejik özellikleri nedeniyle tarih boyunca Akdeniz'i hâkimiyeti altına almak isteyen bir çok devletin ele geçirmek istediği önemli adalardan biridir. 1517 yılında Mısır'ın, 1521'de Rodos adasının fethiyle Doğu Akdeniz'in hâkimiyeti için yapılan fetih hareketleri, Kıbrıs adasının fethiyle son bulmuş ve Akdeniz, bir Türk denizi haline gelmiştir.

1571 yılında II. Selim devrinde Lala Mustafa Paşa tarafından fethedilen Kıbrıs, idarî yönden beylerbeyilik statüsüne tâbi tutulmuş ve Lefkoşa, beylerbeyiliğin merkezi olmuştur. Fethedilen yerlerde arazi ve nüfus durumunu tespit etmek için yapılan tahrirler, Kıbrıs'ın fethini müteakip de yapılmış ve Avlonya Sancakbeyi Muzaffer Paşa Kıbrıs'a beylerbeyi tayin edilmiştir. Baf, Magosa ve Girne'nin sancak haline getirildiği adada, beylerbeyiliğin gelişmesi ve savunmasının güçlenmesi

gayesiyle Anadolu'dan Alaiye, Tarsus, İçel, Zülkadriye ve Sis sancakları da Kıbrıs'a bağlanmıştır.

Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'ın fethinden sonra adada bıraktığı askerler ve diğer devlet görevlileri, adanın malî durumunu güçlendirmek ve Türk hâkimiyetini sağlamak için hiç bir fedakarlıktan kaçınmadılar. Fakat adanın, askerî bakımdan takviyesi yanında, nüfus olarak da takviye edilmesi gerekiyordu. Bunun içinde çeşitli teşvikler yoluyla Anadolu'nun Alâiye, Bozok, Karaman, İçil, Teke, Zülkadriye, Aksaray, Develihisar, Ürgüp, Koçhisar, Niğde, Bor, Iğın vs. bölgelerinden Türk göçmenlerin adaya gidip yerleşmeleri ve belirli bir süre vergiden muaf tutulmaları yönünde uygulamalar yapılmıştır.

Osmanlı Devleti, fethettiği yerlerde reaya arasında eşitliği ve özellikle vergi adaletini sağlamak, idarî açıdan da bir düzen getirmek gayesiyle çeşitli tedbirler almıştır. Bunların başında da; öncelikle fethedilen yerlerin arazi ve nüfus tahrirlerinin yapılması, kanunlarının düzenlenmesi ve vergi sisteminin ıslah edilmesi gelmektedir.

Kıbrıs'a ait arazi ve nüfus sayımları, fetihten sonra günümüze kadar ada sathında kurulan vakıflar ve tarihî gelişimiyle ilgili bilgileri ihtiva eden bu çalışmada Osmanlı Arşivi'nde bulunan Kıbrıs adasına ait 4 adet Temettuât Defteri, 4 adet Nüfus Defteri ve Kıbrıs Vakıflar Arşivi'nde Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nca görevlendirilen 4 uzman arkadaşımız tarafından hazırlanan "Kıbrıs Vakıfları" adlı çalışma esas alınmıştır.

*

Çalışmanın I. bölümünü: Kıbrıs'ın coğrafi konumu, adı, nüfus yapısı ve ekonomik durumu; Kıbrıs'ın tarihi; Osmanlı Devleti'nde nüfus

sayımları ve Nüfus Defterleri; temettu' vergisi ve Temettuât Defterleri; vakıf müessesesi ve Kıbrıs vakıfları hakkında genel bilgilerden oluşan "Giriş" kısmı oluşturmaktadır.

"H. 1246 (1831) Tarihli Kıbrıs Nüfus Defterleri" çalışmanın II. bölümünü oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde Kıbrıs'ta yapılan nüfus sayımlarıyla ilgili Osmanlı Arşivi'nde "Kıbrıs Mutasarrıflığı Evrak ve Defter Kataloğu"nda serî halde 25 adet defter bulunmaktadır. Bu defterler, Osmanlı Devleti'nde ilk genel nüfus sayımı olarak bilinen 1831 tarihine ve daha sonra yapılan sayımlara aittir. Defterler, her yerleşim yeri için ayrı ayrı tutulmuş ve daha sonra serî halde birleştirilerek ciltlenmiştir. 25 adet defterden 4'ü 1246 (1831), 1'i 1247 (1832), 2'si 1255 (1839), 2'si 1255 (1839), 7'si 1256 (1840), 5'i 1258 (1842), 1'i 1260 (1844), 5'i de 1264 (1848) yıllarında yapılan sayımlara aittir.

Nüfus defterlerinde şahısların belirleyici vasıfları ile varsa görevleri isimlerinin yanına kaydedilmiş, yaşları da isimlerin altına yazılmıştır. Doğum-ölüm ve yer değiştirenlerle ilgili bilgiler de daha sonra defterlerin ilgili yerlerine şerh düşülerek verilmiştir. Ayrıca gayri müslimlerde cizye mükellefiyeti açısından dahil edildikleri sınıf da şahısların isimlerinin üzerine yazılmıştır. Çalışmada sadece müslim ve gayri müslim nüfusun miktarının tespitine çalışıldığından bu tür ayrıntılar dikkate alınmamıştır.

Bu çalışmada Kıbrıs'ın nüfus sayımlarıyla ilgili olan defterlerden, ilk nüfus sayımına ait olması dolayısıyla 1246 (1831) tarihli defterleri esas aldık. Bunlardan TŞR. KB. 40 numaralı olan defter 19.5x53 cm. ebadında ve 442 sahifedir. Bu defterde, 1831 yılında yapılan genel nüfus sayımında sadece Kıbrıs genelindeki müslüman nüfus kaydedilmiştir. Kıbrıs'ın kazâları, köyleri ve mahallelerinde yaşayan müslüman ahalinin yaşları, meslekleri ve görevleri ile kayıtlı olduğu bu defterde, sayım sonrası meydana gelen değişiklikler de kaydedilmiştir. Söz gelimi; bir

yerleşim birimine sayımdan sonra gelenler varsa, defterde o yerleşim biriminin bittiği yerden itibaren bırakılan boşluğa, bunlar siyakat yazı ve üslûbu ile kaydedilmiş ve bu durum "âmed der-sene...", "âmed müceddeden" vb. ifadelerle belirtilmiştir. Doğum olayı meydana gelmişse, bu durum yine aynı şekilde çocuğun babasının isminin altına veya kenarına kaydedilmiş ve "tevellüd", "be-nâm-ı tevellüd-i ..." gibi ifadelerle, tarih de yazılarak belirtilmiştir. Ölüm olayı meydana gelmişse, ilgilinin isminin üzerine kırmızı mürekkep ile "mürd şüd", "mürd şüdest", "mürdest", "fevt" vb. ifadeler çizgi şeklinde çekilerek ve tarih de belirtilerek gösterilmiştir. Yine aynı şekilde, bir yerleşim biriminden ayrılmalar olmuşsa, bu durum ayrılanların isimlerinin üzerine "reft be-..." ifadesiyle şerh verilerek gösterilmiştir.

Müslümanların sayımında şahıslar baba adları ile birlikte yazılmışlardır. Müslümanların yaşları yazı ile değil rakamla; "sinni" kelimesi ile ismin arasına yazılmıştır. Bazan "sinni" kelimesinin veya yaşının yazılmadığı da görülmektedir.

Şahısların isimlerinin üzerine veya yanına mensup oldukları zümre, meslek vb. özellik veya özürleri (zümre-i sipâhiyândan, topçu, basmacı, alaybeyi çavuşlarından, bî-kâr, İngiliz konsolosu yasakçısı, imâm-ı mahalle, masrû', topal, âma) kaydedilmiştir.

Müslüman nüfus –muhtemelen bu tasnif askerlik ile alâkalı olduğundan– üç sınıfa ayrılmıştır: Sabî, tüvânâ, ihtiyar. Genellikle yaşı 12'den küçük olanların sabî, 12-42 arasında olanların tüvânâ, 42'den yukarı olanların da ihtiyar kabul edildiği görülmektedir. Nüfus yekûnları her kazânın sonunda toplu olarak verilmiş ve altında da bunlardan kaçının sabî, tüvânâ ve ihtiyar oldukları belirtilmiştir. Ancak defterdeki toplamalarda bazı hatalar olduğu görülmektedir. Bazı isimlerin üzerinde (nâ, sene 55; tüvânâ, sene 55; müsinn, sene 55) gibi kırmızı renkte verilmiş şerhler göze çarpmaktadır. Bu tarihlerin, ilgili şahısların tüvânâ

oldukları ve tüvânâlıktan çıktıkları tarih olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu şerhlerin geleceğe dönük olarak sayım esnasında mı, yoksa sayımdan sonra yapılan yoklamalara göre zikredilen tarihte mi verildiği tam olarak anlaşılamamıştır.

Defterin sonunda defterde yazılı şahısların toplam kaç kişi olduğu belirtilerek görevli kadı tarafından mühürlenmiştir. Defterin 204-214. sayfeleri arasında yazı çeşiti değişmiş ve kayıtlar siyakat yazısıyla tutulmuştur.

Defterin mühürlü son sayfasından sonra bir forma daha ilave edilmiştir. Bu formada da Kıbrıs muhassılının kapı halkı, kavvâsân, tüfenkciyân, Lefkoşe hâkimi (kadısı)'nın etbâ'ı, Mora'dan hicret edip Lefkoşe'de ikamet etmekte olanlar, Lefkoşe'deki hanlarda ve diğer yerlerde bulunan misafirler, firârîler, gelip-geçen kıbtiyân kaydedilmiş ve görevli kadı tarafından formanın sonu mühürlenmiştir.

Gerek müslümanların, gerekse gayri müslimlerin defterlerini mühürleyen kadı, o tarihte Lefkoşe Kadısı olan aslen Trabzonlu Hayâlî Mustafa bin el-Hâc İbrahim Efendi olup, nüfus sayımı da Halil Efendi tarafından yapılmıştır.

Gayri müslimlerin kayıtlı olduğu 3 defterden ilki H. 1246 (1831) tarihli ve TŞR. KB. 41 numaralı defter olup; 19x52 cm. ebadında ve 385 sahifedir. Defterin baş tarafında, sayımı yapılan yerleşim birimlerinin fihristi mahiyetinde toplu bir listesi yer almaktadır. Bu liste, Lefkoşa'daki gayr-i müslim mahallelerden başlayarak Kıbrıs'taki 15 kazâyı ihtiva etmektedir. Kazâ isimleri kırmızı renkte yazıldıktan sonra o kazâyâ bağlı köylerin isimleri yazılmıştır. Magosa, Limason, Gilan, Evdim, Girinye, Baf ve Kukla kazâlarında yaşayan gayri müslim ahali de bu defterde kayıtlıdır.

İkinci defter TŞR. KB. 42 numaralı defter olup; 19x52.5 cm. ebadında ve 256 sahifedir. Bu defterde Tuzla, Mesarye ve Hırsofi kazâlarında bulunan gayri müslimler kayıtlıdır.

Üçüncü defter ise TŞR. KB. 43 numaralı defter olup; 19x52 cm. ebadında ve 338 sahifedir. Defterin baş tarafında Kıbrıs'ın Lefkoşa, Dağ, Omorfo, Magosa, Karpas, Lefke, Girinye, Mesarye, Tuzla, Limason, Piskopi, Gilan, Evdim, Baf, Kukla, Hırsofi ve Değirmenlik kazâlarına ait mahalleler ile köylerin bir listesi bulunmaktadır. 29-32. sahifeler arası sonradan eklenmiştir. Ayrıca defter mühürlendikten sonra Lefkoşa'nın Aya Kaşato Mahallesi'ne ait 1 sahifelik kayıt da sonradan eklenmiştir.

Gayri müslimlerin kaydedildikleri defterlerde; şahısların isimleri baba adları ile birlikte yazılmış, altına da yaşları belirtilmiştir. Yaşları belirtilirken müslümanlarda olduğu gibi rakamla değil, yazıyla belirtilmiştir. Ayrıca cizye mükellefi olanların da üst kısmına, cizye mükellefiyeti açısından dahil edildiği sınıf (â'lâ, evsat, ednâ) yazılmıştır. Avrupa tüccarı olanlar da aynı şekilde belirtilmiştir. Cizye mükellefiyeti olmayan şahısların isimlerinin üzerinde ise bazı tarih ve işaretler vardır. Bu tarih ve işaretler muhtemelen ilgili şahısların cizye mükellefi olacakları tarihi belirtmektedir. Her yerleşim biriminin sonunda, sahife kenarında müslümanların kayıtlı olduğu defterde görüldüğü gibi bazı rakamlar alt alta toplanmıştır. Bu rakamlar, gayri müslimlerin tâbi oldukları cizye sınıflarından, o yerleşim yerinde kaçar kişi bulunduğunu göstermektedir. Bunlardan birincisi "a'lâ", ikincisi "evsat", üçüncüsü "ednâ", dördüncüsü ise cizye mükellefi olmayan "nüfûs-ı sâire"nin sayısını belirtmektedir.

Defterlerde sayımı yapılan yerleşim yerinin sonunda, o yerde yaşayanların toplamı da verilmiştir. Ara toplamalar her bölümün sonunda genel yekûna dönüştürülmüştür. Sayımdan sonra meydana gelen

değişiklikler daha sonra deftere işlenmiştir. Doğum-ölüm ve bir yerleşim biriminden ayrılanlar, defterlerde şerh verilerek gösterilmiştir. Defterlerin sonunda da o defterde sayılan şahısların genel toplamı gösterilmiş ve görevli kadı tarafından mühürlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilk defa nüfus sayımı adı altında 1831 yılında müslim ve gayri müslim nüfusu ortaya çıkartmak ve bu sayede asker ve vergi potansiyelini tespit etmek için sayım yapılmıştır. Bu nedenle sayım esnasında yalnız erkek nüfus esas alınmıştır. Çalışma esnasında sayımda tutulan kayıtlar, kazâ, köy ve mahallelere göre müslim ve gayri müslim ayrı ayrı toplanmış, bu toplamalar birleştirilerek tablolar şeklinde düzenlenmiştir.

*

Çalışmanın III. bölümünü Kıbrıs'ın müslim ve gayri müslim halkının mal varlıklarını tespit etmek için ele aldığımız "H. 1248 (1833) Tarihli Kıbrıs Temettuât Defterleri" oluşturmaktadır.

Temettuât Defterleri: Osmanlı Devleti'nde herkesin kazancıyla mütenâsip olarak devlete verdiği vergi demek olan Temettu' Vergisi'nin düzenli olarak toplanabilmesi için gerekli olan bilgilerin yazıldığı defterlerdir. Temettuât Defterleri'ni tutma görevi muhassıllara verilmiştir.

Muhassılların bu defterleri daha sağlıklı tutabilmeleri için her kazânın ileri gelenlerinden, meclis tarafından seçilecek birinin başkanlığında bir katip tayiniyle sayımların kontrol edilmesi esası getirilmiştir.

Temettuât Defterleri; şehir, kazâ, kasaba, nâhiye, köy, mezraa, çiftlik ve benzeri bütün yerleşim birimlerinde yaşayan müslim ve gayri müslim ahalinin tasarruflarında bulunan ev, ahır, samanlık, dükkan,

tarla, bağ, bahçe, vs. gibi gayri menkulleri, bütün cins ve evsaftaki hayvan ve ağaçları ile yetiştirmiş oldukları bütün ziraât ürünlerin cins, miktar ve değerlerinin teker teker yazılmasıyla oluşturulmuştur.

Defterlerde; hâne reislerinin isimleri kaydedildikten sonra vergiye tâbi malları ve hayvanlarının cins ve miktarları, birim üzerinden tespit edilen vergi tarifesi, ödenecek olan vergi miktarı ile bir yılda ödenecek olan toplam vergi miktarları yazılmıştır.

Defterlerde yerleşim birimleri ayrı ayrı yazılmış, büyük yerler ile birden fazla mahalleden oluşan köyler de ayrı ayrı kaydedilmiştir. Defterlerin ilk sahifelerinde sırasıyla eyâlet, sancak, kazâ adları kaydedildikten sonra tahriri yapılan köy, kasaba, mahalle veya çiftliğin adı yazılmıştır.

Defterlerin baş tarafında tahrire esas olan emr-i âlîye atıfda bulunularak tahrirde görev alan şahıslar ve tahriri yapılacak yer belirtilmektedir.

Defter: "Müte'allik olan emr u irâde-i seniyye-i mülûkâne mücebince Kıbrıs cezâresinde kâin bi'l-cümle emlâk ve arâzinin tahrîri bâbında şeref-sudûr buyurulan emr-i âlî mücebince Anadolu Muhâsebecisi esbâk Mehmed Esad Mehdî Beyefendi bendeleri ve ba'dehu bâ-irâde-i seniyye mübâşir tayin kılınan hâcegân-ı Divân-ı Hümayûn'dan Hüseyin Halid Efendi kulları ma'îfetleri ve muharrir tayin buyurulan Mevkûfât Kalemi Ser-halîfesi Mehmed Efendi kulları ma'rifeti ve cezâre-i mezkûr muhassılı Dergâh-ı Âlî Kapucubaşlarından Seyyid Mehmed Emin Ağa bendeleri nezâreti ve ma'rifet-i şer'-i şerîf ve vücûh-ı memleket ve vükelâ-yı raiyyet kulları ma'rifetleriyle ta'dil ve tesviye zımında cezâre-i mezkûrede vâkı' kazâlardan Tuzla ve Mesarye ve Girinye kazâ ve kurâlarında kâin bi'l-cümle ehl-i İslâm ve ehl-i zimmet reâyânın uhdelerinde bulunan emlâk ve arâzilerinin defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur." şeklinde başladıktan sonra tahriri yapılacak olan köy veya mahallenin adı zikredilmekte ve bu girişten sonra genellikle imam,

muhtar vs. görevlilerden başlayarak halkın vergiye tâbi olan gayri menkul mal varlığı ile hayvanları teker teker yazılmaktadır.

Diğer Temettuât Defterleri'nde şahıslar yazılırken şahısların belirleyici ve ayırıcı vasıflarına geniş yer verildiği halde (uzun boylu, ak sakallı vs. gibi) Kıbrıs'a ait defterlerde bu fizikî vasıflar daha az geçmektedir.

Temettuât Defterleri'nde her evde hangi hayvandan kaç tane beslendiği ve bunlardan alınacak vergiler de yazılmıştır. Meselâ, bir çift a'lâ öküzü 250 kuruş tahakkuk ettirilirken bir kırsrağa 150 kuruş, bir evsat ineğe 100 kuruş, bir evsat bârgire 250 kuruş vergi tahakkuk ettirilmiştir. Bir dönüm subasar tarlanın temettu' vergisi 15 kuruş, kıraç tarlanın ise 5 kuruş olduğu göz önünde bulundurulursa, bu hayvanların ne derece önemli olduğu ve bir çift öküzden 25 dönüm subasar tarla karşılığı verginin alındığını açıkça tespit edebiliriz. Büyük ve küçük baş hayvanların dışında arı kovanları da ayrı ayrı yazılmış ve arı kovanlarının her birine 5'er kuruş vergi tahakkuk ettirilmiştir.

Bütün bunlar tek tek yazıldıktan sonra vergi mükellefi olan aile reislerinin isimlerinin altında ödeyecekleri yıllık temettu' vergisi gösterilmiştir. Her mahalle ve köyün ehl-i İslâm ve gayri müslimleri tek tek yazılıp temettu' vergisine esas olacak mal ve mülkleri, tahakkuk eden miktarla birlikte yazıldıktan sonra alt kısma o mahalle veya köyden toplanacak temettu'un toplamı belirtilmiştir. Daha sonra da her kazâyâ ait mahalle ve köyler ayrı ayrı yazılarak o kazâyâ ait tahakkuk eden temettu' vergisinin toplamı yazılmıştır. Bunlar da; "kazâ-i mezbûr ehl-i İslâmın emlâk ve arazi bahaları", "kazâ-i mezbûr reâyâların emlâk ve arazi bahaları", "mutasarrıfı Deraliyye'de olup beher sene bedel-i ma'lûme ile iltizâm olunan çiftlikâtın arazisi bahâsı", "kazâ-i mezbûrda vâkı cevâmi'-i şerîfin arazisi bahâsı", "kazâ-i mezbûrda vâkı' manastır

ve kiliselerin emlâk ve arazileri bahaları" vs. şeklinde ayrı ayrı yazılmıştır.

Camilere ait emlâk ve arazi ile kilise ve manastırların emlâk ve arazileri de ayrı ayrı belirtilmiştir.

Temettuât Defterleri yayına hazırlanırken, defterlerde yer alan her köy ve mahalledeki her şahsın mal varlığı tek tek tespit edildikten sonra bunlar köy ve mahalleler başlığı altında bir kalemde birleştirilmiştir. Ayrıca birbirine benzer olan ve defterde her biri ayrı ayrı yazılmış olan tarla, arsa, harman, frahtî, çiftlik, havlı, duhan tarlası ve hâsıllık bir başlık altında; bağ bahçe bir; değirmen, dolap, havuz ve kuyu bir; limon ve portakal ağacı bir; ayva, armut, elma ve nar ağaçları da başka bir başlık altında toplanmıştır.

Tarla, arsa, harman, frahtî, çiftlik, duhan, havlı, hâsıllık, bağ ve bahçelerin birim ölçüsü dönüm olarak yazılmasına karşın bazan da evlek ve adet şeklinde yazılmıştır. Bu şekilde yazılan durumlarda 4 evlek = 1 dönüm ve 1 adet = 1 dönüm olarak değerlendirmeye alınmıştır.

Ağaçlar yazılırken birim ölçüsü adet olarak verilmiş; bazan adet yerine dip, sak ve kök tabirleri de kullanılmış olup bunların hepsi adet başlığı altında toplanmıştır. Ağaçlarda bazan da dönüm ölçüsü kullanılmış olup, bunlar dönüm başlığı altında verilmiştir.

Koyun, keçi, inek, arı kovanı vb. gibi halkın sahip olduğu hayvanlar ile akarsular ve sulama hakları değerlendirmeye alınmamıştır.

Osmanlı Arşivi'nde Kıbrıs'a ait bulunan ve yayına hazırladığımız dört adet Temettuât Defteri 1248 (1833) tarihlidir. Kayıtlar rika kırması ve siyakat yazısı ile tutulmuştur. Serînin ilk defteri 16152 numaralı olup; 19x54 ebadında ve 316 sahifedir. Bu defterde Değirmenlik, Dağ, Omorfa, Magosa, Karpas ve Lefkoşa kazâ merkezleri ile köylerinin

tahririyle ilgili kayıtlar bulunmaktadır. İkinci defter; 16153 numaralı, 19x54 ebadında ve 428 sahifeli bir defterdir. Bu defterde Tuzla, Mesarye ve Girinye'nin kazâ merkezleri ile köylerine ait sayımlar mevcuttur. Ayrıca 23. sahifede Milhan Sultan Dergâhı'nın, 30. sahifede Tuzla İskelesi Camii Evkâfı'nın ve 228. sahifede Kırklar Tekkesi'nin mallarının dökümü yazılıdır. Üçüncü defter; 16154 numaralı, 19x54 ebadında, 310 sahifeli, Leymason, Piskopi, Gilan ve Evdim kazâ merkezleri ile köylerine ait sayımların kayıtlı olduğu defterdir. Elimizde bulunan son defter ise; 16155 numaralı, 19x54 ebadında, 313 sahifeli defterdir. Bu defter de Baf, Kukla, Hırsofi ve Lefke kazâ merkezleri ile köylerinde yapılan temettû sayımlarıyla ilgili bilgileri ihtiva etmektedir.

Temettuât Defterleri'nde, sayımı yapılan yerlerin ziraat yapılabilen arazileri, bu arazilerin ne kadarının ekilebildiği, ne tür ürünler yetiştirildiği, yerleşim şekilleri, ahalinin meslek ve refah seviyesi açıkça görülmektedir.

Kıbrıs'a ait Temettuât Defterleri'ne baktığımızda Kıbrıs'ta yetişen ağaçların cins ve miktarlarını yörelerine göre ayrı ayrı tespit edebiliriz. Adada harup ve zeytin ağacı yaygın olarak bulunmaktadır. Dağlık alanlarda genellikle zeytin ve harup, nadiren ceviz ve fındık ağaçları görülmekle birlikte ovalık alanlarda dut bahçeleri çoğunluğu teşkil etmekte; ayrıca incir, badem ve narenciye gibi ağaçlar da görülmektedir. Dağlarda yetişen zeytinlerin yanı sıra ova zeytinleri de ayrı ayrı sayılmış ve ova zeytinlerinden alınacak vergi miktarı daha yüksek tutulmuştur. İlginç olan bir durum da adada elma, armut, limon, portakal ve nar gibi meyve ağaçlarının yok denecek kadar az sayıda bulunmasıdır.

Kıbrıs Temettuât Defterleri'nde gördüğümüz bir diğer husus da sular ve su haklarıdır. Tahrir esnasında şahısların kullanım haklarına sahip oldukları akarsular, kuyular, havuzlar ve akarsular üzerinde bulunan değirmenlerin hisseleri ayrı ayrı belirtilmiş ve ona göre vergi

tahakkuk ettirilmiştir. Bunlar toplam olarak incelendiğinde sulak arazilerle akarsuların Karpas, Mesarye, Leymason ve Hırsofi taraflarında daha çok olduğu ve sulak arazilerin, yani verimli arazilerin de bu bölgelerde çoğunlukta bulunduğu görülmektedir. Defterlerden elde ettiğimiz bilgilere göre sayımın yapıldığı yıllarda Kıbrıs adasında buğday, pamuk, tütün, böğrülce, enginar ve kendir tarlaları bulunmaktadır.

Temettuât Defterleri'ndeki bu bilgiler ziraat yapılan araziler hakkında bir fikir verebildiği gibi bu toprakların ne kadarının ekilebildiği ve ne kadarının dikili sahalara ayrıldığı, ne tür ürünler elde edildiği ve arazilerin verimliliği hakkında da geniş bilgi vermektedir. Ayrıca arazilerin büyüklük ve küçüklüklerine göre sınıflandırma imkanı da mümkün olmaktadır.

Hâne reislerinin içinde oturdukları evler, iş yerleri, dükkanlar da tahrir esnasında kaydedildiği için nüfusun nerelerde yoğunluk kazandığı, ticaretin hangi bölgelerde yapıldığı hakkında da bilgi verilmektedir. Ticaretle uğraşan ahalinin hangi çeşit işlerle uğraştıklarını da dükkan çeşitlerinden anlamaktayız. Tespit edilebilen dükkan çeşitleri de şunlardır: Bakkal, aşçı, mağaza, yemenici, eskici, çukacı, boyacı, kasap, berber, kahvehâne, yorgancı, demirci, nalbant, bıçakçı, şerbetçi, duhancı, palancı, ekmekçi, helvacı, attar... vb. Kıbrıs'a ait Temettuât Defterleri toplu olarak incelendiğinde nüfusun Tuzla, Mesarye, Baf ve Hırsofi taraflarında yoğunluk kazandığı, tabii olarak ticaretin de bu bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bölgelerin arazi durumlarını yani coğrafik özelliklerini incelediğimizde Kıbrıs'ın en verimli topraklarıyla en fazla gelir getiren ürünlerin bu bölgelerde çoğunlukta olduğu görülmektedir. Ayrıca ticaretin de Tuzla ve Leymason taraflarında daha fazla yapıldığı tespit edilebilmektedir.

Kıbrıs'a ait defterleri incelediğimizde hayvancılığın genellikle dağlık bölgelerde yapıldığı, koyun ve keçinin dağlık köylerde çok görüldüğü, buna karşılık mandıraların Hırsofi, Baf ve Evdim'de diğer yerlere göre daha çok sayıda olduğu görülmektedir.

*

Çalışmanın IV. bölümünü "Kıbrıs Türk Vakıfları ve Mal Varlıkları" oluşturmaktadır. Bu bölümde; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile KKTC Millî Arşiv Müdürlüğü ve KKTC Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü arasında 1996 yılında imzalanan işbirliği protokolü çerçevesinde Kuzey Kıbrıs'a görevli olarak gönderilen Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda görevli 4 uzman arkadaşımız tarafından, Kıbrıs vakıfları ve bu vakıflara ait mal varlıklarının tespiti için yapılan çalışmaya yer verilmiştir.

Bu çalışmada Kıbrıs Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Osmanlı dönemine ait 54 adet Şeriye Sicil Defteri, 9 adet İngiliz Dönemi Şeriye Sicil Defteri, şeriye sicil geleneğinden sonra şeriye sicilleri yerine mahkemelerce tutulan zabıt defterlerinden I No'lu Zabıt Defteri, 7 adet Vakfiye Defteri ve 7 adet de transkripsiyonlu Vakfiye Defteri taranmış, çalışma sonucu Kıbrıs'a ait 608 adet vakfiye tespit edilmiştir. Bu vakfiyeler, tarihî kronoloji gözetilerek sıraya konulmuş, her birine müteselsil sıra numarası verilmiştir. Vakfiyelerin hangi kaynaktan alındığı hazırlanan tablonun "Referans No" bölümünde gösterilmiştir. Vakfeden şahsın ismi ve vakfiyenin tarihi "Vakfın İsmi" bölümünde belirtilmiş, "Mal Varlığı" bölümünde ise; vakfa ait mal varlığının bulunduğu yer ile vakfın mallarının dökümü verilmiştir.

Çalışma sonunda Kıbrıs genelinde bulunan vakıflardan tespit edilebilen 608 vakfiyeye ait mal varlıkları buldukları bölgelere göre tasnif edilmiş ve Kıbrıs vakıflarının toplam mal varlığı tablolar halinde

gösterilmiştir. Tablolar hazırlanırken bir kısım tarla, arazi, mezraa, mukâtaa ve çiftlikler için vakfiyede arazi dökümü kesin rakamlarla belirtilmişse, bunlar "tarla, arsa" bölümünde toplama dahil edilmiştir. Ancak, çiftliklerin miktarları "ahalice bilinen", "falan adla bilinen" veya "falan kimseden satın alınan sekiz köydeki tarlalar" şeklinde net rakamlarla ifade edilmemişse, bu gibi çiftlik ve araziler "çiftlik, mezraa, mukâtaa" bölümünde sadece adet olarak belirtilmiştir. Aynı durumdaki tarla, arazi vs. de aynı şekilde ilgili bölümlerinde gösterilmiştir. Su vakıflarında da aynı problemle karşılaşıldığından, ne miktar su vakfedilmiş olursa olsun, bunların her biri bir "birim" olarak kabul edilip toplamda gösterilmiştir.

Ev, dükkan vs.'nin müstemilâtı kabilinden olan ayrıntılar (kat adedi, oda sayısı, banyo, ahır, samanlık vs.) toplama dahil edilmemiş, ancak bu gibi mallar için vakfiyede ayrıca avlusu, arsası, bahçesi, bağı, ağaçları olduğu belirtilmişse bunlar toplama dahil edilmiş ve "parça", "grup" şeklinde ayrıca gösterilmiştir. Hisseli mallar da hisseleri toplanıp tam sayıya çevrilerek belirtilmiştir.

*

Çalışmanın V. bölümünü "Kıbrıs'ın Müslim ve Gayr-i Müslim Halkının Temettuât Defterleri ve Vakfiye Kayıtlarına Göre Ada Genelindeki Toplam Mal Varlıkları ve Yüzde Oranları"nı gösterir genel durum tablosu, "Giriş" kısmı için faydalanılan kaynakların verildiği "Bibliyografya" ve yer, şahıs ve müesseseler adlarından oluşan "İndeks" bölümleri teşkil etmektedir.

İndeks hazırlanırken; bazı kazâ, köy, mahalle veya semt isimleri yer yer farklı şekillerde yazılmıştır. Bu farklılık; bu yer isimlerinin Nüfus ve Temettuât Defterleri'nde geçtiği şekilde, "Giriş" kısmında da

günümüzdeki kullanım biçimlerinde verildiğinden meydana gelmektedir. Girne-Girinye, Lefkoşe-Lefkoşa gibi.

Ayrıca çalışmanın sonunda, örnek olarak Nüfus ve Temettuât Defterleri'nden birkaç sahife fotokopi ile, Kıbrıs'taki yerleşim yerlerine ve konuya daha iyi vâkıf olunması için H. 1246 (1831) tarihli Nüfus Defterleri esas alınarak; müslüman, gayri müslim ve nüfusu karışık olan köyler şeklinde Kıbrıs'ın yerleşim yerlerini gösterir bir harita hazırlanarak ek olarak verilmiştir. Defterde adı geçmesine rağmen bugünkü buldukları yer harita üzerinde tespit edilemeyen yerler harita içerisinde gösterilmemiş, haritanın dışında bağlı oldukları kazâ başlığı altında verilmiştir.

*

Kıbrıs'ın Nüfus ve Temettuât Defterleri ile vakfiyelerinin değerlendirilmelerinden sonra şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. 1831 yılında yapılan nüfus sayımında Kıbrıs adasının nüfusu 45.365 kişidir. Nüfus sayımında yalnız erkek nüfus esas alındığından bu rakam erkek nüfusun toplamını göstermektedir. 45.365 kişiden 29.780'i gayri müslim, 15.585'i de müslüman ahalidir. Genel nüfus içerisinde gayri müslimlerin oranı % 65,6, müslümanların oranı ise % 34,4'tür.

Kıbrıs'ın kazâlarının müslüman ve gayri müslim nüfusuna baktığımızda: Müslümanların yoğunlukta bulunduğu kazâların başında Lefkoşa, Hırsofi, Evdim ve Piskopi gelmektedir. Lefkoşa'nın genel nüfusu 5.775 kişi olup müslümanların sayısı 3.511, gayri müslimler ise 2.264 kişidir. Lefkoşa'daki müslüman nüfusun oranı, Lefkoşa'nın genel toplamının % 60,8'ini, gayri müslimler ise % 39,2'lik kısmını oluşturmaktadır. Hırsofi'nin toplam nüfusu 2.302 olup müslümanların sayısı 1.108, oranı % 48, gayri müslim sayısı 1.194, oranı % 52'dir. Gayri müslimlerin yoğunlukta bulunduğu kazâların başında da Dağ ve

Değirmenlik kazâları gelmektedir. Dağ kazâsında gayri müslimlerin oranı, toplam nüfus içerisinde % 84.4'tür. Değirmenlik kazâsında ise % 81.4'tür.

Limason, Omorfa, Gilan, Girinye, Magosa ve Lefke'de müslümanların genel toplam içerisindeki oranı yaklaşık 1/4'tür.

Kıbrıs'ın merkezi ve en büyük kazâsı sayılan Lefkoşa'da müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı mahalleler Arabahmedpaşa, Ayasofya ve Ömeriye Mahalleleri'dir. Buna karşın gayri müslimler Aya Fanoromoni, Baş (Tribyodi) ve Aya Andoni Mahalleleri'nde yoğunluktadır. Lefkoşa'da müslümanlarla gayri müslimler ayrı ayrı mahallelerde yaşamaktadır. Yani diğer kazâların bazı mahallelerinde müslüman ve gayri müslimler bir arada yaşadıkları halde Lefkoşa merkezinde ayrı mahallelerde yaşamaktadırlar.

*

Kıbrıs'a ait Temettuât Defterleri'nde kilise emlâki sayıma dahil edildiği halde vakıflara ait emlâk ve arazi sayılmamıştır. Bunun sebebi de vakıf emlâk ve arazisinden elde edilen gelirlerin hayra hizmet ve toplum yararına kullanıldığı için vergiye tâbi olmamasındandır. Temettuât yazımında yalnızca gayri müslimlerin tasarrufunda bulunan mallar, kilise malları ve müslümanların şahsî malları sayılmıştır.

Bunun sonucu olarak, Kıbrıs Temettuât Defterleri ile bunları tamamlayan vakfiye kayıtlarını -Lefkoşa merkezindeki müslümanlara ait Temettuât Defteri bulunmadığı için değerlendirmeye alınamadığından buna tekâbüil eden Lefkoşa gayri müslimleri de değerlendirme dışı tutulmuştur- birlikte değerlendirdiğimizde: Kıbrıs'taki arazinin yaklaşık yarıya yakını müslümanların tasarrufu altında bulunmaktadır. Kıbrıs genelinde bulunan 21.182 adet hânenin 6.931'i müslümanların, 14.251'i

ise gayri müslimlerindir. 6.931 müslüman hânenin yüzde olarak oranı %33 rakamına ulaşmaktadır ki; bu da Kıbrıs Türkleri için azımsanamayacak bir rakamdır.

Kıbrıs'ta bulunan dükkan, han, hamam, kahvehâne, fırın vb. gibi iş yerlerinin toplam sayısı 969 olup; bunun 676 adedi müslümanlara, 293 adedi de gayri müslimlere aittir. Burada da müslümanların %70 gibi ezici bir çoğunluğa sahip oldukları görülmektedir.

Tarla, arsa, çiftlik, bağ, bahçe, mezraa, harman vs. mevcuduna baktığımızda ise müslümanların nüfuslarına göre daha fazla oranda araziye sahip oldukları görülmektedir. Müslümanların sahip oldukları tarla, arsa, çiftlik vs. oranı %42, gayri müslimlerin ise %58'dir. KKTC arşivlerinde iki ay gibi kısa süre içerisinde yapmış olduğumuz çalışma esnasında bulunamayan veya ulaşamayan vakfiyelerdeki mal varlıklarını da düşünecek olursak Kıbrıs Türkleri'nin sahip oldukları mal varlıklarının tesbit ettiklerimizden çok daha fazla olacağı aşikârdır.

Bütün bu rakamlardan da anlaşılmaktadır ki Kıbrıs Türkü gerek nüfus oranı, gerekse sahip oldukları menkul ve gayri menkul mal varlıkları ile adada hiç bir zaman azınlık statüsüne düşmemiş, bilakis her zaman adanın aslî sahibi olmuşlardır.

Hazırlanan bu çalışmanın ilgililere yararlı olması en içten dileğimizdir.

Yayına Hazırlayanlar

K I S A L T M A L A R

M.	Muharrem
S.	Safer
Ra.	Rebî‘u'l-Evvel
R.	Rebî‘u'l-Âhir
Ca.	Cemâziye'l-Evvel
C.	Cemâziye'l-Âhir
B.	Receb
Ş.	Şa‘bân
N.	Ramazân
L.	Şevvâl
Za.	Zi'l-ka‘de
Z.	Zi'l-hicce
Hzn.	Haziran
Tmz.	Temmuz
Ağs.	Ağustos
T.evl.	Teşrîn-i Evvel
T.sn.	Teşrîn-i Sâni
K.evl.	Kânun-ı Evvel
K.sn.	Kânun-ı Sâni
b.	bin, ibn
bkz.	bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	cilt

d.	dosya
H.H.	Hatt-ı Hümayûn
İ.Ş.S.	İngiliz Dönemi Şeriyeye Sicilleri (Kıbrıs)
k.	karye
K.V.D.	Küçük Vakfiye Defteri (Kıbrıs)
K.V.G.M.A.	Kıbrıs Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
kr.	karton
ks.	kasaba
kz.	kazâ
M.	mahalle
n.	nâhiye
nr.	numara
P.Ş.S.	Perakende Şeriyeye Sicilleri (Kıbrıs)
s.	sayfa
sn.	sancak
Ş.S.	Osmanlı Dönemi Şeriyeye Sicilleri (Kıbrıs)
T.V.D.	Transkripsiyonlu Vakfiye Defterleri (Kıbrıs)
V.D.	Vakfiye Defterleri (Kıbrıs)
V.G.M.A.	T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vb.	ve benzeri

I- KIBRIS'IN COĞRAFÎ KONUMU, ADI, NÜFUS YAPISI VE EKONOMİK DURUMU

A- Coğrafi Konumu

Sicilya ve Sardunya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs; Toroslar'ın çevrelediği Çukurova bölgesi ile Amanoslar'ın kuşattığı bugünkü Hatay bölgesi arasında bir ada olması dolayısıyla bu kara parçaları ile bir bütünlük arzeder. Aynı zamanda Hatay ile Anadolu kıyılarının teşkil ettiği İskenderun Körfezi'ne hakim bir noktada bulunduğundan bu toprakları kontrol eder durumdadır.

Kıbrıs'ın yüzölçümü 9.251 km² olup, Türkiye sahillerinden 70, Suriye'den 100, Mısır'dan 370, Rodos'tan 400 ve Yunanistan sahillerinden 800 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Girintili çıkıntılı bir özelliğe sahip olan 782 km. uzunluğundaki sahilleriyle kendine has bir şekle sahip olan Kıbrıs, 35° kuzey paraleli ve 35° doğu meridyeni üzerinde yer alır. Ada; kuzeyinde Kormakiti Yarımadası'ndan başlayarak Karpas Yarımadası'na doğru uzanan ve en yüksek zirveleri 1.000 metreyi nadiren aşan Girne-Karpas Dağları, güneyinde Trodos Dağları ve bunların arasında 100 km. uzunluğunda, 10-15 km. genişliğinde bir alçak sahadan meydana gelir. Adanın doğuda ve batıda uç noktalarını teşkil eden Andreas ve Drepena burunları arası 227 km. ve güney ve kuzey istikametindeki uç noktalar olan Gata ve Kormakiti burunları arası ise 97 km.'dir.

Kıbrıs yapı ve yeryüzü şekilleri itibariyle Anadolu'nun güneyindeki Toros sistemi içinde mütâlaa edilir. Hatay'daki dağ ve ovalar 130 km. güneybatıda, Kıbrıs'ta deniz seviyesi üzerine çıkarak aynı vasıflarla devam

etmektedir. Derinliği birkaç yüz metrelik bir denizaltı platformu ile Anadolu'ya bağlı olan adanın temeli, batıda ve güneyde 2.000 metreden daha derin denizaltı çukurları tarafından çevrilmiştir.

Yeryüzü şekilleri ve yapısı hakkında verilen kısa bilgiler Kıbrıs Adası'nın, Anadolu Yarımadası'na akraba, hatta onun küçük bir örneği olduğunu göstermektedir. İklim bakımından da aynı paralelliği görmek mümkündür. Akdeniz Bölgesi'ne has iklim kuşağında olup yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlı geçer. Bitki örtüsü bakımından da Toroslar'la benzerlik arz etmektedir.

İlkçağ'ın başlangıcında Kıbrıs'ın, yalnız dağlarının değil ovalarının da kesif ormanlarla kaplı olduğu, fakat bakır ve gümüş madenlerinin işletilmesi, gemi inşaatı ve Mısır gibi ormanları olmayan ülkelere yapılan odun ihracatı yüzünden ormanlarının büyük tahribata uğradığı bilinmektedir.

B- Adı

Türkçe'de Kıbrıs, Arapça'da "*Kubrus*" (*Kubruş*), Batı dillerinde "*Cyprus*", "*Cypre*", "*Chypre*", "*Gipros*" ve "*Cypren*" olarak adlandırılan ada; Mısır ve Hitit kaynaklarında müştereken Alaşya (Alasya) şeklinde geçerken, Mısır kaynaklarında, ayrıca "*Asi*" kelimesiyle de ifade edilmektedir. Asurlular'da "*Yatmana*" veya "*Ya*", İbraniler'de "*Kittim*" denilen Kıbrıs; "*Kypros*" olarak ilk defa Homeros'ta zikredilmektedir. Adının, Ana Tanrıça Kibele'ye bu adada verilen isim olan *Kipris*'ten geldiği de rivayet edilmektedir. Adanın adının; adada bolca bulunan kına çiçeğinin İbranice karşılığı olan "*Kopher*", yine adada bolca çıkan bakırın Latince karşılığı olan "*Cuprum*" veya Batı dillerine "*Copper*" ve "*Kopher*" olarak geçen bakırın Akadca aslı ve nihayet Latince'de servi anlamına gelen "*Cypress*" kelimesinden geldiği şeklinde rivayetler de mevcuttur.

Kıbrıs, tarihte bunlardan başka daha bir çok isimlerle anılmıştır. Havasının güzelliğine göre "*Aeria*", bakır madenlerine göre "*Eroza*", tanrıçalara nispetle "*Afrodisia*" ve "*Amatosia*", önemli şehirlerinin deniz seviyesinde oluşundan dolayı "*Koloni*", dağlık oluşu nedeniyle "*Keraşitsi*", halkının bahtiyarlığına izafeten "*Makarya*", işgal eden milletlerin adlarına göre "*Mionis*", "*Esfekia*" ve adayı ilk işgal eden Yasef'in oğlunun adına izafeten "*Kittim*" veya "*Chetim*", M.Ö. 600 yılında bugünkü Lefke yakınlarında bulunan Depa (Soli) şehrinin Kralı olan Philocyprus'un adına izafeten "*Cyprus*" ve bir şehir adı olarak da "*Pafos*" denilmiştir.

C- Nüfus Yapısı

Ada nüfusu hakkında Venedikliler dönemine kadar elde yeterli ve sağlıklı bilgiler yoktur. Venedikliler zamanında (1489-1570) 100.000 ile 200.000 arasında değişen ada nüfusu, bu dönemde şöyle bir seyir takip etmiştir:

1490 yılında	106.000
1504 yılında	110.000
1510 yılında	147.700
1523 yılında	121.179
1529 yılında	126.000
1540 yılında	197.000
1559 yılında	150.000
1562 yılında	180.000

Osmanlılar tarafından 1571 yılında fethinden önce Lefkoşa'da 56.044, Magosa'da 6.616 ve diğer yerlerde 134.926 olmak üzere ada nüfusu toplam 197.586 kişidir.

Fethi müteakip ilk Vali Muzaffer Paşa'nın yaptırdığı sayıma göre erkek nüfusunun 120.000 olarak belirlendiği Kıbrıs'ta, bazı kaynaklarda istilalar, kuraklıklar, veba, çekirge sürüleri nedeniyle 18. yy.'ın sonlarında toplam nüfusun 80.000'e kadar düştüğü de belirtilmektedir. Adanın İngiltere'ye devrinden sonra İngilizlerin 1881 yılında yaptığı sayıma göre 186.173 olan nüfus; sürekli artış göstererek I. Dünya Savaşı'ndan önce (1911) 274.108, II. Dünya Savaşı'ndan önce (1931) 347.959, savaştan sonra (1946) 450.114 olmuş ve 1952'de 500.000'i bulmuştur. Son dönemde 1956'da yapılan sayımda 130.000 Türk (%25) ve 391.000 Rum (%75) olmak üzere 521.000 çıkan toplam nüfus, 1960 sayımında 571.000'e ulaşmıştır. 1963 olaylarına rastlayan ilk Cumhuriyet yıllarında ise 600.000 civarında olan nüfusun 1/5'i Türklerden ve 4/5'ü Rumlardan oluşuyordu. Ancak burada, Rum sayım memurlarının Türk nüfusu az gösterme gayretlerini de gözardı etmemek gerekir.

Türk ve Rum cemaatleri arasındaki orantı bazen 1/4 (1937 ve 1956), bazen 1/5'dir. Bu orantının Türklerin lehine olduğu dönemler de yaşanmıştır. Rahip Kyprianos'a göre 1777 senesinde 47.000 Türk ve 37.000 Rum olmak üzere toplam nüfus 84.000'dir. Anadolu Türk nüfusunun artış oranına göre Kıbrıs Türk nüfusunun artış oranı daha düşüktür. Bu ise; önemli siyasi sarsıntılar, 1877-78 savaşı, I. ve II. Dünya Savaşları, 1950-56 Enosis kampanyaları, Türkiye'ye ve İngiliz Milletler Topluluğu Ülkeleri'ne göç ve 1963 noelindeki terör olayları vb. sebeplerden kaynaklanmaktadır. Örneğin İngiltere, Kanada ve Amerika'da bugün birçok Kıbrıs kökenli Türk yaşamaktadır.

Türk nüfusu sayıca az olmasına rağmen, kendi nüfusunun genel nüfusa olan oranından daha yüksek bir oranda toprak sahibiydi. Bütün olumsuz şartlara rağmen ekilen arazinin %38'ini ellerinde bulunduran Türklerin, 1946 sayımına göre 500-1.000 dönüm arası büyüklükteki arazinin %51'i tasarruflarında idi.

D- Ekonomik Durumu

Kıbrıs ekonomisinin temeli tarıma dayalıydı. Milli gelirin %22'si tarım, %22'si madencilik ve endüstri, %16'sı kamu hizmetleri, %10'u ticaret ve geri kalanı da diğer hizmetlerden elde ediliyordu. Arazinin %60'ı tarıma elverişli olup bunun 1/3'ü tahıl ekimine ayrılmıştı. Baklagiller ve patates ondan sonra gelmekteydi.

Adanın güneyinde, meşhur Kıbrıs şarabının üretildiği üzümün yetiştirildiği bağlar geniş bir alanı kaplamaktadır. Ovalarda, dağ ve tepelerin alçak ve düz kısımlarında genellikle tahıl ekilirdi. Kıyılarına yakın kısımlarda, özellikle köy ve kasabalarda bol miktarda narenciye bahçeleri yer almaktadır. Nar, limon, ceviz, harup, şeftali, elma ve armut en çok yetiştirilen meyvelerdendir.

Adada ehli hayvanların her çeşidi bol miktarda mevcuttur. Hayvancılıkta koyunun önemli bir yeri olup, incirle beslenen eşek ve domuzları meşhurdur.

Eskiden ada ormanlarında yetişen ağaçlardan elde edilen kereste, başta gemi sanayii olmak üzere inşaat işlerinde kullanılıyor ve Suriye ile Mısır'a ihrac ediliyordu.

Ortaçağ'da Kıbrıs, Doğu-Batı deniz ticaret yollarının üzerinde bulunması nedeniyle ticaret mallarının el değiştirdiği önemli bir pazar yeri idi. Yine aynı dönemde Kıbrıslılar, Antalya Limanı aracılığıyla şap, yün, ipek, ipekli kumaş, pamuk, halı, Ankara tiftiği, deri, sabun ve boyacılığa ait çeşitli maddeler ile Doğu'dan gelen çeşitli baharatları alıyorlardı. Kıbrıs'ın fethinden önce ve sonra işletilen bakır, demir, gümüş, tuz, alçı taşı gibi madenlerle, kerestecilik ve gemicilik, şarap, sabun ve şeker sanayii, dericilik ve dokuma işleri Kıbrıs ekonomisinde önemli yer tutmaktaydı.

Bağcılığa dayanan şarap endüstrisiyle turuncgiller, üzüm, patates, tütün, zeytin ve harnupun Kıbrıs'ın gelir kaynakları arasında önemli bir yeri vardır. Adada hayvancılık da yapılıyor olmasına rağmen elde edilen et ve süt mamülleri ihtiyacı karşılamadığı için bu sektördeki açık ithalat yoluyla kapatılmaktadır.

II- KIBRIS'IN TARİHİ

A- Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Kıbrıs

Mısır ve Doğu Akdeniz ticaret yolları üzerinde yer alması, tarihin bilinen ilk devirlerinden itibaren Kıbrıs'ın önem kazanması ve bu önemin sürekli olması neticesini doğurmuştur. Jeolojik devirlerde bir çöküntü neticesinde Hatay bölgesinden ayrılıp bir ada haline gelen Kıbrıs'ın ilk sakinleri Anadolu'dan gelmişlerdir. Adanın kuzeyinde ve Karpas Yarımadası üzerinde Neolitik devre ait yerleşim yerlerinde yapılan kazılar neticesinde elde edilen buluntular, Anadolu'nun Hacılar ve Çatalhöyük Neolitik devir yerleşim yerlerinde elde edilen buluntularla benzerlikler arz etmektedir. M.Ö. 4000 yılından itibaren insan unsuruna rastlanılan adanın, M.Ö. 3000'de yoğun bir iskana sahne olduğu ve elde edilen eserlerden de bu iskanın Anadolu kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Kıbrıs'ta eski mezarlardan elde edilen eserler de, Truva kültürünün ürünüdür.

İlk zamanlarda Kıbrıs'ın mahallî teşekküller halinde bağımsız bir hayat sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Daha sonraları ada ile Mısır arasında kurulan siyasî münâsebetler, zamanla tâbiyyet şeklini almıştır. Mısır Firavunu III. Tutmosis tarafından (1500-1450) Mısır'a bağlanan Kıbrıs; Mısır ve Hititler arasında sürekli bir mücadele konusu olmuş ve Kral III. Tundhaliya zamanında (M.Ö. 1320'de) Hitit hakimiyetine girmiştir. 120 yıl süren bu dönem boyunca Hititler adadan bakır ihtiyaçlarını karşılamışlar ve adayı sürgün yeri olarak da kullanmışlardır. Meselâ Kral Uhri-Teşup (III. Murşili), amcası III. Hattuşili tarafından tahttan indirilince Kıbrıs'a sürülmüştür. Hitit Devleti'nin M.Ö. 1200 yıllarında yıkılmasıyla Mısır Firavunu III. Ramses tarafından tekrar Mısır hakimiyeti altına alınmıştır. Bu dönemde Dor istilası nedeniyle Ege'den ve Anadolu'dan gelen bir kısım kavimler Kıbrıs'ta koloniler kurdular. M.Ö. 1000 tarihlerinde ise bu kolonilerin bir kısmında bulunan Fenikeliler adanın

tamamının hakimiyetini ellerine geçirdiler. Fenikeliler'in hakimiyeti M.Ö. 709'da Asurlular'ın Kıbrıs'ı almalarına kadar devam etti. Bu tarihte kolonizatörler bir araya gelerek Asur hakimiyetini tanıdılar ve yapılan bir anlaşmayla vergi vermeye başladılar.

Asur hakimiyeti M.Ö. 669'da sona erdikten sonra Kıbrıs, bir müddet bağımsız krallık olarak devam etmişse de bu uzun sürmedi; tekrar Mısır hakimiyetini kabul ettiler. Pers Kralı Kambizes M.Ö. 525'de Mısır'ı işgal edince Kıbrıs da Pers hakimiyetine girmiş oldu. Makedonyalı Büyük İskender'in M.Ö. 333'te Persler'e karşı kazandığı İssus Savaşı'ndan sonra Kıbrıs Makedonya hakimiyetini tanıdı. Büyük İskender döneminde Kıbrıs'ta başlarında Nikokles ve Nikokreon'un bulunduğu Pafos ve Salamis Krallıkları vardı.

Büyük İskender'in ölümüyle Makedonya İmparatorluğu'nun parçalanması üzerine I. Pitolemaios Mısır'da Pitoleme Hânedanlığı'nı kurdu. Pitolemeler döneminde ada, yarı bağımsızlık statüsüyle Mısır'a bağlandı. M.Ö. 80'den itibaren Mısır'a bağımlılıktan tamamen kurtularak M.Ö. 58'e kadar bağımsız bir krallık olarak devam etti. Bu tarihte Romalı komutan Marcus Porcius Cata tarafından Roma İmparatorluğu hakimiyetine alındı. M.S. 394'de Büyük Kostantin'in ölümüyle Roma İmparatorluğu'nun parçalanması üzerine ada, Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) payına düştü. Bizans döneminde ayrı bir hükûmet kurulması uygun görülmeyip Fenike, Filistin, Suriye ve Klikya'ya bağlı bir il haline getirildi. Bizans hakimiyeti ile Kıbrıs'ta büyük değişiklikler meydana gelmiş, Hıristiyanlığın doğuşunda bu dini ilk kabul eden Roma vilâyetlerinden biri olmuş ve Ortodoks Kilisesi kurulmuştur. Ancak Katolik-Ortodoks mücadelesi Osmanlı fethine kadar devam etmiştir.

VII. yüzyılda Bizans sınırlarına dayanan İslâm orduları tarafından 632-964 yılları arasında yirmi dört defa kuşatılan Kıbrıs, Halife Hz. Osman döneminde Şam Valisi Muaviye tarafından 649 yılında fethedilerek müslümanların hakimiyeti bir anlaşmayla kabul ettirildi. Bu anlaşmaya göre Kıbrıslılar Bizans'a vermekte oldukları 7.200 altını müslümanlara verecek,

Bizanslılar'la yapılacak savaşlarda onlara yardım etmeyecek ve müslümanlar Kıbrıs'ı üs olarak kullanabileceklerdi. Ancak, bir süre sonra Kıbrıslıların Bizans'a yardım etmeleri üzerine bozulan anlaşma, 653'te adaya tekrar sefer düzenlenerek yenilendi. Bu sefer sonunda, adada İslâm ordusundan bir miktar asker bırakılmışsa da, Halife Yezid döneminde bu asker geriye çağırıldı. 688'de Halife Abdülmelik b. Mervan ile İmparator II. Justinianus'un yaptığı anlaşmayla Kıbrıs'tan alınan vergiler iki devlet arasında paylaşıldı. Daha sonraları bu vergiler bir çok defa savaş nedeni olduysa da, müslümanlar devamlı galip geldiler. Emeviler zamanında Kıbrıs, iki rakip devlet arasında nisbî bir muhtariyeti korumuş ve bu devletlere sadece vergi ile bağlanmış idi. Bu durum Abbasi döneminde de devam etti. Üç asır devam eden İslam hakimiyeti döneminde Kıbrıs'ta üretim artmış ve ada ticaret sayesinde oldukça ilerlemiştir. 964'te Bizans İmparatoru II. Nikeforos Fakos tarafından Kıbrıs tekrar geri alınmışsa da, bu dönemde yapılan bir anlaşmayla camiye çevrilen mâbetlerin ve kutsal yerlerin tanınması Bizanslılar'a kabul ettirildi.

Bizans İmparatorluğu'nun zayıflaması ve çöküşünün hızlanması sürecinde, eyâletlerin teker teker elden çıkması Kıbrıs'ı da etkiledi. Ermeniler'le yaptığı savaşta esir olan İmparator Manuel Komnenus'un yeğeni ve Tarsus Valisi İsak Komnenus, daha sonra İmparator olan I. Andronikos tarafından fidyesi Kıbrıs gelirinden ödenmek şartıyla kurtarıldı. Fakat, istenilen paranın bir kısmının ödenmesiyle serbest bırakılan İsak Komnenus kalan paranın toplanması için görevlendirildiği Kıbrıs'ta halkı, Bizans İmparatorluğu tarafından Katapon ya da Kıbrıs Valisi tayin edildiğini gösteren sahte belgelerle kandırarak bir yıl sonra adanın bağımsızlığını ve kendisinin imparatorluğunu ilan etti. Halk, yedi yıl süren Komnenus hakimiyeti müddetince ağır vergiler ve baskılar altında ezildi.

III. Haçlı Seferleri'nde İngiltere Kralı I. Richard (Arslan Yürekli Richard) tarafından 1191'de alınan Kıbrıs, Templar (Templier) şövalyelerine satıldı. Bu yönetimden de memnun olmayan Kıbrıslıların 1192 paskalya yortusunda isyan etmeleri üzerine adada daha fazla kalamayacaklarını anlayan

Templar şövalyeleri, adayı I. Richard'a geri verdiler; o da, Kudüs Kralı Guy de Lusignan'ı Kıbrıs Krallığı'na getirdi. Lusignan ilk olarak Filistin'den getirdiği yandaşlarına arazi bağışlayarak yerini sağlamlaştırdı ve adada feodal bir düzen kurdu. Kıbrıs'ta Lusignanlar'ın bulunduğu bu tarihlerde Anadolu, Selçuklu Türkleri'nin idaresinde bulunuyordu. Çeşitli gıda maddelerini Antalya'dan temin eden Lusignanlar, Antalya'nın Selçuklular'ın eline geçmesinden sonra onlarla iyi geçinmek zorunda kaldılar. Selçuklular ile çeşitli anlaşmalar yapan Lusignanlar fırsat buldukça anlaşmaları yine kendileri bozdular. Lusignanlar'ın Kıbrıs'ta gerçekleştirdikleri en önemli olay; "*Kıbrıs Latin Başpiskoposluğu*"nu kurmak oldu. Katoliklik Ortodoksluk'u gölgelemeye başladı. Ortodoks halkın çıkardığı isyanlar şiddetli bir şekilde bastırıldı. XIV. yüzyılın sonlarına kadar süren Latin hakimiyeti, iki İtalyan şehir devleti olan Cenevizliler ve Venedikliler tarafından tehdit edilmeye başlandı. 1372 yılında Magosa'yı alan Cenevizliler 1464 yılına kadar ellerinde tuttular. Memlûk Sultanı Baybars da 1425 yılından itibaren Kıbrıs'a müdahale etmeye başladı. Adaya çıkan Memlûk ordusu, 1426 tarihinde Kral Janus'u mağlup edip esir aldı. Ada üzerinde Memlûklar, Papalık ve İtalyan şehir devletlerinin giriştikleri mücadeleden Venedikliler galip çıktı. Evlendiği Kıbrıs Kralı II. Jacques'ın bir yıl sonra ölmesiyle 1484 yılından itibaren beş yıl Kıbrıs'ı idare eden Kraliçe Venedikli Katerina Kornaro, idareyi Venedikliler'e bırakarak ülkesine gitti. İdare Venedikliler tarafından ele geçirildikten sonra Kıbrıs, Venedik soylularından seçilen bir askerî valiyle yönetildi.

Kıbrıs'ta Venedikliler'in hüküm sürdükleri dönemde her yönden güçlenmiş durumda olan ve zaman zaman adaya akınlar düzenleyen Osmanlılar, 1489'da Karpas bölgesine bir filo çıkartarak bir çok ganimet ve esir aldılar. Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Mısır'ı zaptetmesi Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'la doğrudan münasebete girmesine sebep oldu. Venedikliler Kıbrıs için Memlûk Devleti'ne her yıl 8.000 duka vergi vermekte idiler. Osmanlı ve Venedikliler arasında yapılan anlaşma gereğince bu vergi, artık Osmanlı Devleti'ne verilecekti. Kanunî döneminde yapılan bir anlaşmayla da İstanbul'da bulunan Venedikliler'e yeni haklar verilerek Kıbrıs'tan alınan vergi

10.000 dukaya çıkarıldı. Bununla beraber Venedikliler, Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından alınacağı duygusundan kendilerini hiç bir zaman kurtaramadılar.

1521'de Rodos Adası'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle telaşa düşen Venedikliler, savunma hazırlıkları yapmağa başladılar. Bu meyan da, Lefkoşe'nin surları daraltılarak Magosa Kalesi'nin surlarına takviyeler yapıldı. Bu arada yerli halka baskılar bütün şiddetiyle devam etmekte, halk Venedikliler'in topraklarında angarya usulüyle çalıştırılmakta ve Ortodokslar zorla Katolik yapılmaya çalışılmaktaydı. Ağır vergiler ve zulüm altında ezilen halk, zalim Venedik yönetiminin yerine âdil Türk yönetiminin olmasını tercih etmekteydi.

B- Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti Tarafından Fethi

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra kendisine Doğu Akdeniz hâkimiyeti yolu açılan Osmanlı Devleti'nin Girit ve Kıbrıs Adaları'nı da alması askerî ve siyâsî bir zorunluluk halini almıştı. Sıkıştırıldıklarında Kıbrıs'a sığınan korsanlar, deniz ticaret gemilerine ve hacca giden yolcu gemilerine saldırarak yol güvenliğini yok ediyor ve sürekli bir tehdit unsuru oluşturuyordu. Ayrıca Güney Anadolu, Suriye ve Mısır'a yapılması muhtemel bir düşman saldırısında da adanın üs olarak kullanılması tehlikesi vardı. Dolayısıyla, Kıbrıs Adası Venedikliler'in elinde kaldığı müddetçe Doğu Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin tam olarak tesisi mümkün olmayacaktı.

Kıbrıs'ın Ortodoks olan yerli halkı Venedik yönetimince Katolik olmaya zorlanıyor, ağır vergiler altında eziliyor ve Venedikliler'in topraklarında angarya usulüyle çalışmak zorunda bırakılıyordu. Osmanlı Devleti'nin adâletli yönetimini bilen halk, fırsat buldukça İstanbul'a heyetler göndererek kendilerinin bu zulümden kurtarılmasını istiyordu.

Osmanlı Devleti'nin Girit ve Kıbrıs Adaları'na olan ilgisini gören ve bu iki ada elinden gittikten sonra büyük devlet olma vasfını kaybedeceğini bilen

Venedik yönetimi, bir taraftan Osmanlılar'la iyi geçinmeye çalışıyor, diğer taraftan da Avrupa'da Osmanlılar'a karşı girişilen hareketleri el altından destekleyerek iki yüzlü bir politika takip ediyordu.

Başlıca gelirini korsanlıktan sağlayan Venedikliler'in zorba idaresi karşısında ada halkının sürekli yardım talepleri, II. Selim'e şehzâdeliği döneminde Mısır'dan gönderilen hediyelere el konulması ve 1563 yılında Mısır Hazîne defterdârının bindiği geminin yağmalanması üzerine bu tür gasp, yağmalama ve taciz hadiselerine son verilmek için yapılan girişimlerin sonuçsuz kalması ve Kıbrıs'taki Hala Sultan Türbesi'nin güvenceye alınması gayesiyle adaya bir sefer düzenlenmesi kaçınılmaz hale geldi.

Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin de; " "Sâbıkâ vilâyet-i dâr-ı İslâm'dan olup ba'de-zamânin küffâr-ı hâksâr müstevlî olup medâris ü mesâcidin harâb u mu'attal ve menâbir ü mahâfilin alâim-i küfr [ü] dalâl ile mâl-â-mâl idüp nice dürlü ef'âl-i habîse ile dîn-i İslâm'a ihânet kasdın eyleyüp ve etrâf-ı âleme evzâ'-ı kabîhaların işâ'at eyleseler pâdişâh-ı dîn-penâh hazretleri hamîyyet-i İslâm muktezâsınca diyâr-ı mezkûrî küffâr-ı dû siyâh(?) elinden alup dârul-İslâm'a ilhâk eylemeğe azîmet ü himmet buyursalar sâbıkâ mezkûr keferenün tasarruflarında olan âhar vilâyetler musâlaha olundukda ellerine virilen ahidnâmede mezkûr vilâyet dâhil olmak ile Şerî'at-i Mutahhere mücebince mezkûr ahidnâme nakzına azîmet buyurmalarına mâni' olur mı?" Beyân buyurıla.

El-cevâb:

"Aslâ mâni' olmak ihtimâli yokdur. Pâdişâh-ı ehl-i İslâm *e'azza'llâhü ensârahû* tavâ'if-i keferi ile sulheylemeği ol vakıt meşrû' olur ki; kâffe-i müslimîne menfa'at ola, menfa'at olmayıcak aslâ sulh meşrû' değıldür. Müşâhede olunup mü'ebbed yâhûd muvakkat sulholundukdan sonra menfa'at bu zamânda bozılması enfa' görülse elbette bozmak vâcib ü lâzım olur. Hazret-i Rasûlu'llâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Hicret-i Nebeviye'nün altıncı yılında küffâr-ı Mekke ile on yıla sulhidüp Hazret-i Alî *kerrema'llâhü vecchêhû* mü'ekked ahidnâme yazup mu'âhede-i mukarrere (?) kılındukdan sonra gelecek yıl

bozmak enfa' görülüp Hicret'ün sekizinde üzerlerine varup Mekke-i Mu'azzama'yı feth buyurmuşlardır. Hazret-i Halife-i Rabbü'l-âlemîn *halleda'llâhü te'âlâ zilâle saltanatihî alâ-mefârik'l-müslimîn ve eyyedehû bi'n-nazari'l-azîz ve'l-fethi'l-mübîn* hezîmet-i (?) hümayûnlarında Cenâb-ı Risâlet-penâh *salla'llâhü aleyhi ve sellem* hazretlerinin sünnet-i şerîfelerine ıktidâ'en buyurmuşlardır. Müstedbi' feth-i mübîndir. (?) Bi-inâyeti'l-lâhi'l-meliki'l-mu'in." " fetvâsı¹ üzerine Kıbrıs'a sefer açılmasına karar verildikten sonra, Osmanlı Devleti adanın kan dökülmeden ele geçirilmesi için diplomatik teşebbüslere başladı. Bu meyanda Venedik'e gönderilen Divân-ı Hümayûn tercümanlarından Mahmud Efendi'nin ve Venedik'teki diğer Osmanlı tebeasının ilişkilerin gerginleşmesiyle tutuklanması üzerine, mukâbil olarak Osmanlı Devleti de İstanbul'da bulunan Venedikli tâcir, konsolos ve konsolosluk memurlarını tutuklayarak Venedik ticaret gemilerine el koydu.

Bu arada Osmanlı Devleti, Kıbrıs Seferi sırasında diğer ülkelerle problem çıkmaması için bir takım siyasî ve askerî girişimlerde bulunmuş; 1568'de Avusturya'yla sekiz yıllık barış, 1569'da Fransa'yla II. Kapitülasyon ve 1570'te de Rusya'yla dostluk anlaşmaları imzalamıştı. İlâveten, Klis ve Hersek sınırlarında güvenlik artırıcı önlemler alıp donanmayı güçlendirmek için girişilen faaliyetleri de hızlandırmıştı.

İstanbul'daki sefer hazırlıklarını farkederek Venedik Elçisi Antonio Barbaro, bir yandan durumu Venedik Senatosu'na bildirerek önlem alınmasını isterken, diğer yandan da olayı Sokollu nezdinde protesto etti. 1570 Şubat ayında Sokollu Mehmed Paşa ile Venedik Elçisi Barbaro görüşmelerde bulunmak üzere Venedik'e ikinci bir elçinin gönderilmesinde anlaşıldılar.

11 Şubat 1570'de Venedik'e gönderilen Divân-ı Hümayûn çavuşlarından Kubad Çavuş, götürmüş olduğu notayı 18 Mart 1570'de Venedik Senatosu'na sundu. Ültimatom niteliği taşıyan notada; "Kıbrıs Adası'nın Venedik'e 2.000 mil uzaklıkta olduğu, Dalmaçya bölgesinde Venedikliler'in Osmanlı sınırlarına saldırdığı, Akdeniz'de tüccar ve hac gemilerine saldıran korsanların Kıbrıs'a sığındığı ve Venedikliler için gereksiz olan bu adanın ellerinde tutulmasının

¹ Bayezit Devlet Kütüphanesi, Umûmî 2757, varak 100 a.

dostluğa sığmayacağı" belirtilerek; "bu gibi olayların önlenmesi ve barışın korunması için teminat olmak üzere adanın Türklere terkedilmesi" istenmekte "Aksi halde savaşın kaçınılmaz olacağı" sert bir dille bildirilmekte idi. Senato bunu reddetti. Kubad Çavuş Senato'nun olumsuz cevabını 5 Mayıs 1570'de İstanbul'a getirdi.

Durumun vehametini kavrayan Venedikliler, Avrupa devletleriyle temasa geçerek destek arayışlarına giriştiler. Bu teşebbüsler sonunda Papalık, Venedik ve İspanya, Osmanlı Devleti'ne karşı üçlü bir ittifak yapılmasını kararlaştırdı. Malta Şövalyeleri, Sicilya Krallığı, Genova Cumhuriyeti ve Savva Dükalığı da bu ittifaka birer ikişer gemiyle sembolik olarak katıldı.

Bir taraftan diplomatik faaliyetler sürerken diğer taraftan İstanbul'da sefer hazırlıkları bütün hızıyla aralıksız devam ediyordu. Kıbrıs Seferi'ne Serasker olarak Vezir Lala Mustafa Paşa, tecrübesine binâen de denizdeki donanma faaliyetine Vezir Piyale Paşa tayin edildi. 1570 Mart ayı geldiğinde Osmanlı Donanması tedarik görüp üç filo halinde Ege ve Akdeniz'e hareket etti. İlk filo Murad Reis komutasında, ikinci filo Piyale Paşa komutasında ve donanmanın en büyük bölümünü oluşturan üçüncü filo da Kaptan-ı Deryâ Müezzinzâde Ali Paşa'nın komutasında idi. Serasker Lala Mustafa Paşa'nın da bulunduğu son filonun denize açılma törenine II. Selim bizzat katıldı.

Bu arada aralarında aldıkları karar gereği Girit'in Suda Limanı'nda birleşecek olan müttefik donanması, ittifaka dahil güçlerden sadece Venedik Donanması'nın bölgeye gelmiş olması dolayısıyla Osmanlı Donanması'na müdahale edemedi. 1570 Ağustosunda bir araya gelebilen müttefik donanması değişik kısımlardan 206 gemi, 1.300 top, 16.000 asker ile 36.000 gemici ve kürekciden oluşuyordu. Osmanlı Donanması ise; 180 kadırga, 10 mavna, 170 barça ile karamürsel denilen küçük deniz parçalarından olmak üzere toplam 360 gemiden oluşuyordu.

Haziran ayında Fenike Limanı'na gelen Osmanlı Donanması, 20 günlük bir moladan sonra buraya sevk edilen Anadolu sipahileri ile 2 Temmuz 1570'de adaya ilk çıkarmayı yaptı. 3 Temmuz'da Tuzla'nın ele geçirilişinin ardından 27 Temmuz'da Lefkoşe kuşatıldıysa da, kalenin fethindeki gecikme ve güçlük

dolayısıyla takviye olarak Donanma'dan getirilen kapıkulu ocaklarının da katılımıyla Lala Mustafa Paşa tarafından 9 Eylül 1570'de ancak fethedilebildi. Bu sırada müttefik donanması Meis adasına kadar gelmiş ve Lefkoşe'nin düştüğü haberini alarak geri dönmüştü.

Öte yandan Venedikliler boş durmuyor, hem Papalık nezdinde diplomatik destek arayışlarında bulunuyor hem de barış için Osmanlı Devleti'ne müracaat ediyordu. Sokollu Mehmed Paşa ise onların bu taleplerini ancak Magosa'nın fethinden sonra görüşmek üzere reddetti.

Lefkoşe'nin düşmesinden sonra Magosa dışında bütün Kıbrıs teslim oldu. 1570 yılı Ekim ayı ortalarında Magosa üzerine yürüyen Osmanlı ordusu şehri muhasara altına aldı. Kaleye deniz tarafından gelmesi muhtemel yardımın önünü kesmek ve ani düşman baskını ihtimalini yok etmek gayesiyle Piyale Paşa Rodos açıklarında bekliyordu. Ancak yaklaşan kış mevsimi dolayısıyla Piyale Paşa, Arap Ahmed Paşa komutasında kırk kadar kadırga bıraktıktan sonra adadan ayrıldı. Kıbrıs'ta ise yalnız Serdar Lala Mustafa Paşa kalmıştı.

Kış mevsimi geçtikten sonra İstanbul'dan Müezzinzâde Ali Paşa ve Pertev Paşa kumandalarında iki donanma Akdeniz'e çıkarıldı. Bu donanmaların desteğini alan Lala Mustafa Paşa da Magosa'yı iyice sıkıştırdı. Nihayet Kale Komutanı Bragadino 4 Ağustos 1571'de beş maddelik anlaşmayla kaleyi teslim etti ve böylece Kıbrıs'ın fethi tamamlanmış oldu.

C- Osmanlı Dönemi

Fetihten sonra Lefkoşe merkez olmak üzere Kıbrıs idârî yönden bir "Beylerbeyilik" statüsüne alınarak tahrir olunup, Avlonya Sancakbeyi Muzaffer Paşa Beylerbeyi tayin edildi. Baf, Magosa ve Girne'nin sancak haline getirildiği adada, beylerbeyiliğin gelişmesi ve savunmasının güçlendirilmesi gayesiyle de Alâiye, Tarsus, İçil, Zülkadriye ve Sis sancakları da Kıbrıs'a bağlandı. Adada, "*Kıbrıs Kanunnâmesi*" hazırlanıncaya kadar "*Karaman Vilâyeti Kanunnâmesi*" uygulanacaktı.

Lala Mustafa Paşa Kıbrıs'tan ayrıldığı zaman geride kalan asker sayısı 3.779 idi. Devlet, bunların adada yerleşmelerini özendirici bir takım uygulamalara gitti. Askerler dışında adada görev alan defterdar, kadı, tezkireci vs. gibi bir kısım memurlar da, görevleri dolayısıyla aileleri ile birlikte Kıbrıs'ta bulunmakta idiler.

Adanın askerî bakımdan takviyesi yanında, nüfus olarak da Türk iskânına ihtiyaç duyuluyordu. Fetih ve öncesi dönemde yerlerini terkederek dağlık bölgelere sığınmış olan yerli halktan geri dönmek isteyenlere her türlü kolaylık gösterilip yardımlar yapıldı. Bütün bu teşvik ve tedbirlere rağmen istenilen sonuç alınamadı. 1572 tarihinde yapılan bir nüfus tespit çalışmasına göre Mesarye ve Mazato bölgesindeki 76 köyde kimsenin yaşamadığı görülmüştü. Bu sebeple, diğer yeni fethedilen bölgelerde yapıldığı gibi adaya, Anadolu'dan Türk göçmenler getirilip bu ve bunun gibi boş yerlere yerleştirilerek üç ya da iki yıl vergiden muaf tutuldu.

Osmanlı Devleti fethettiği her yerde Türk adaleti ve idarî düzeninin sağlanabilmesi için tedbirler almıştır. Bunların başında; önce oranın tahririnin yapılması, kanunların düzenlenmesi, vergi sisteminin ıslah edilmesi gelmektedir. Bu düzenlemelere paralel olarak bir de iskan politikası yürütülmüştür. Bu iskan genelde kendi rızalarıyla gidenleri kapsadığı gibi, iskana tabi tutulan yöre ahalisinden her on hânede bir hâne olmak üzere tespit edilen miktarın "*sürgün*" denilen usulle nakli şeklinde de olmuştur. İskana tabi tutulanlar belli bir süre vergilerden muaf tutulmak ve yerleştikleri yerler kendilerine mülk olarak verilmek gibi şartlarla nakledilmiştir. Kıbrıs'ın fethinden sonra da buna benzer bir metod takip edildi. Naklin gerçekleşmesi ve gideceklerin teşviki açısından adanın ikliminin güzelliğinden, topraklarının her türlü ziraate elverişli olduğundan bahsedilerek bir nevi propaganda yapıldı.

Kıbrıs'a genel iskân 22 Eylül 1572 (13 Cemâziye'l-evvel 980) tarihli hükümle başladı. Bir sûretinin de Alâiye, Manavgat, İçil, Bozok ve Teke kadılarına gönderildiği bu hükümde; "Karaman, Anadolu ve Zülkadriye

eyâletlerinde bulunan kasabalarda her on aileden birinin nakli" isteniyordu². 1572'de yapılan kayıtlara göre Kıbrıs'a gönderilmek üzere Aksaray'dan 225, Beyşehir'den 262, Seydişehir'den 202, Anduğu'dan 145, Develihisar'dan 197, Ürgüp'den 64, Koçhisar'dan 88, Niğde'den 172, Bor'dan 69, Ilgın'dan 48, İshaklı'dan 87 ve Akşehir'den 130 olmak üzere toplam 1.689 aile belirlenmiştir³. Bu şekilde Kıbrıs nüfusunun takviyesi amacıyla göçmen nakli uzun müddet devam etmiştir.

Magosa Kalesi hariç, adanın fethinin kolay olmasında yerli halkın yardımlarının da büyük rolü olmuştu. Hatta adanın ileri gelenlerinden bazıları, Girne'nin kan dökülmeden ele geçirilmesinde etkili olmuşlar ve bunlara bazı vergilerden muaf olduklarına dair belgeler verilmişti. Kıbrıs'ta asker ve idareci olarak bulunanlara ada halkının malî durumlarını kuvvetlendirmeleri için hiç bir gayretten sakınmamaları ve onları korumaları tavsiye edildi. Fetihden sonra çıkarılan "*Kıbrıs Kanunnâmesi*"yle (23 Zilhicce 979) Venedik döneminde can, mal ve ırzlarından emin olmayan Kıbrıs Rumları, Türk yönetiminde emniyet ve huzura kavuştular ve Venedikliler döneminde verdikleri verginin yarısını vermekle yükümlü kılındılar. Feodal sistemin kaldırılarak lordların yüzyıllardır esiri olan halkın esaretten kurtarıldığı adada Osmanlı Devleti'nin ada halkının hukuk nizâmında yaptığı en büyük değişiklik, uzun zamandan beri devam eden ücretsiz mecburi çalışma angaryasını kaldırmak oldu. Öte yandan Lusignanlar ve Venedikliler döneminde halkın elinden alınan dinî hürriyet geri verilerek sürgünde olan Ortodoks başpiskoposunun adaya dönmesine müsâade edildi.

Osmanlılar'da boş veya ekilebilen bütün araziler mîrî arazi olarak hükümdarın şahsına aitti. Boş araziler; adanın korunması ve savunması için adada oturmak şartıyla dirlik olarak timar sahiplerine verildi. Yerli Hristiyanların ev, dükkan ve bahçeleri şahsî mülkleri kabul ediliyordu. Arazi ise padişahın şahsî malı olmakla birlikte reyânın bu toprağı işlemesine izin

² BOA., Mühimme Def., nr. 19, s. 334-337.

³ BOA., Kâmil Kepeci Tasnifi nr. 2251.

veriliyor, ancak toprağın gelirinden belli miktar öşür ödemekle yükümlü tutuluyordu.

Fetihten sonra yeni bir mülkî yapıya kavuşan Kıbrıs, Lefkoşe idare merkezi olmak üzere 16 kazâyâ ayrıldı. Bunlar Tuzla, Limasol, Piskopi, Gilan, Evdim, Magosa, Karpas, Dağ, Değirmenlik, Baf, Kukla, Hırsofi, Omorfa, Mesarye ve Girne kazâlarıdır. Kıbrıs Beylerbeyiliği'nin beylerbeyilik statüsü 1670 yılına kadar devam etti.

Girit Savaşı (1645-1669) yıllarında nüfusun azalması ve ticarî hayatın bozulması Kıbrıs Beylerbeyiliği gelirlerinde düşüğe sebep oldu. Bu nedenle ada, 1670 yılında Kaptanpaşalık'a bağlandı. Bu dönemde vergi toplamakla görevli olan ağalar arasındaki rekabet neticesinde artan huzursuzluk 1685 yılında kendini Boyacıoğlu Mehmet İsyanı şeklinde dışa vurdu. 1687'de bastırılan bu isyanda Kaptanpaşalık yönetiminin yetersizliği görülerek ada, sadrazama "has" olarak verildi. Çok geçmeden 1785 yılında ise sadrazam hassı olmaktan çıkarılarak Divân-ı Hümayûn'a bağlı bir muhassıllık haline getirilen Kıbrıs, bu statüyü 1839 yılında Tanzimat'ın ilanına kadar korudu. Tanzimat sonrasında Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyâletine bağlı bir sancağa dönüştürülüp idaresine "*kaymakam*" ünvanıyla bir mutasarrıf tayin olundu. 1861'de Cezâir-i Bahr-i Sefîd eyâletinden ayrılarak 1878'de adanın İngiltere'ye devrine kadar İstanbul'a bağlı bir mutasarrıflık olarak kaldı.

Ada Rumları 308 yıllık Türk idaresinde (1570-1878) varlıklarını korudukları gibi ekonomik, kültürel ve hatta siyasî bakımdan da gelişme imkanını bulmuşlardır.

D- Kıbrıs'ın İngiltere'ye Kiralanması

Osmanlı Devleti, 1853-1856 tarihleri arasında üç yıl devam eden Kırım Savaşı'nda İngiltere, Fransa ve Piyemonte (İtalya) ile işbirliği yaparak Rusya'ya karşı galip gelmişti. Savaş sonunda 1856 yılında yapılan Paris Anlaşması'yla

Osmanlı Devleti, Avrupa Devletler Hukuku kapsamına alınarak bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü garanti altına alındı. Böylelikle Osmanlı Devleti, 18. yüzyıldan beri gittikçe artan Rus baskısından kısa bir süre için de olsa kurtulmuş oldu.

19. yüzyılın sonlarında dönemin iki sömürge imparatorluğu olan İngiltere ile Rusya, Ortadoğu'daki menfaatleri bakımından birbirleriyle büyük bir çatışmanın içine girmişlerdi. Rusya nihaî hedefi olan İstanbul'a girmek ve Boğazları almak düşüncesinin yanısıra, Kafkasya üzerinden İskenderun ve Basra Körfezleri'ne inmeyi de tasarlamaktaydı. Rusya'nın bu politikası, Osmanlı Devleti'nin güneyini hayatî bölge olarak gören İngiltere'nin menfaatlerine uygun düşmemekteydi.

1875'de başlayan Hersek İsyanı'nın sonunda Osmanlı Ordusu başarı kazanmasına rağmen Rusya'nın 31 Ekim 1876'da verdiği ulti-matom ile mütareke imzalamak zorunda bırakıldı. Bosna-Hersek ve Bulgaristan meselelerinde Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya tarafından akdedilen Londra Protokolü'nün (31 Mart 1876) Osmanlı Devleti tarafından reddedilmesi sonucu zaten içte ve dışta büyük sıkıntılar içinde olan Osmanlı Devleti, 1877 yılı başında Avrupa devletlerinin desteğini de tamamen kaybetmiş oldu. Bunun üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne 24 Nisan 1877'de savaş ilan etti. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, büyük toprak kayıplarına sebep olan Ayastefanos Anlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan bu anlaşma ile Rusya'nın Slavcılık politikası büyük bir zafer kazanmış, Osmanlı Devleti'nden önemli bir toprak kütlesi kopararak Balkanlar'da nüfuzunu arttırmıştı.

Ayastefanos Anlaşması ile Rusya'nın elde ettiği askeri ve politik güç, İngiltere'nin Ortadoğu'daki emellerini tehdit etmekte idi. 19. yüzyılın başlarından itibaren Mısır ve Doğu Akdeniz'le yakından ilgilenmeye başlayan ve Kıbrıs üzerinde de hesapları olan İngiltere, harekete geçmek ihtiyacı duydu ve bu günlerde mevcut statükoda Kıbrıs'ın yeri ve adanın kıyı ile bağlantısını

sağlayacak İskenderun'un alınması fikri İngiliz kabinesinde tartışıldı. Tartışmada muhalif görüşe sahip olup istifa etmek zorunda bırakılan Hariciye Nazırı Lord Derby'nin yerine Kıbrıs'ın işgalinden yana görüş belirten Lord Salisbury getirildi. Yeni Hariciye Nazırı, Ortadoğu'da artan Rus baskısı üzerine pasif kalma yerine, aktif olarak karşı çıkma eğilimindeydi. İngiltere, anlaşmalarla tespit edilip Avrupa devletleri tarafından garanti edilmiş olan statükonun Rusya tarafından bozulduğunu belirterek Ayastefanos Anlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesini öneriyordu. Bu bağlamda, 3 Mayıs 1878'de Rusya'nın Londra Elçisi Kont Shuvalov Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak İngiltere'nin tekliflerini içeren bir nota verildi. İngiltere tarafından Rusya'ya verilen notayla; Ayastefanos Anlaşması'nın şartlarına itiraz edilmekte, Bulgaristan Prensiği'nin küçültülmesi ve Rusya'nın Doğu Anadolu'dan çekilmesi teklif edilmekteydi. Rusya ise; 22 Mayıs 1878 tarihinde İngiliz notasına verdiği cevapta Doğu Anadolu'nun terki dışında İngiltere'nin tekliflerini kabul ettiğini bildirdi.

Hariciye Nazırı Salisbury 16 Mayıs 1878'de İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesini sağlayacak şartları araştırmak üzere İstanbul Elçisi Henry Layard'a bir talimat gönderdi ve bu tarihten sonra Londra ile İstanbul arasında gizli bir haberleşme trafiği başladı. Öte yandan, 22 Mayıs 1878'de Rusya'dan aldığı cevapla İngiltere'nin, Ayastefanos Anlaşması'nın ağır olan şartlarının tadili veya Rus emellerinin durdurulması gibi vaatlerle Osmanlı'ya nüfuz imkanı doğmuştu. 25 Mayıs 1878'de Layard, hükümeti tarafından gönderilen ve Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında ittifak teklifini içeren mektubu saraya sundu. Bunu, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni destekleyebilmesi için Anadolu'ya Malta adasından daha yakın bir üs verilmesi gerektiğini bildiren ikinci mektup ve nihayet bu yakın yerin Kıbrıs olabileceğini belirten üçüncü mektup takip etti. Bu mektuplarla İstanbul'un olaya yeteri derecede ısındırıldığını düşünerek Mabeyn Müşiri Sait Paşa'nın tavassutuyla II. Abdülhamid ile gizli bir görüşme yapan Henry Layard, gelirinin yine Osmanlı Hazinesi'ne verilmesi şartıyla Kıbrıs adasının geçici olarak İngiltere'ye terkedilmesi konusunda padişahı ikna etti. İngiltere müdahalesini o günkü

şartlarda uygun bulan II. Abdülhamid, Sadrazam Sadık Paşa ile Hariciye Nazırı Saffet Paşa'yı İngiliz Elçisi Layard'la görüşmek üzere görevlendirdi. 26 Mayıs tarihinde taraflarca varılan mutabakat üzerine, Osmanlı Devleti adına Hariciye Nazırı Saffet Paşa, Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı adına Elçi Layard iki maddelik anlaşmayı 4 Haziran 1878'de imzaladılar. Anlaşma metni şöyledir:

*

"Cezîre-i mezkûreye dâ'ir Devlet-i Aliyye ile İngiltere beyninde 6 Receb 295 ve 4 Haziran 1878 târîhinde akdedilmiş olan iki mâddeyi şâmil mukâvele-nâmenin Türkçe ve Fransızca sûretleridir.⁴

Birinci mâdde: Rusya Devleti Batum ve Ardahan ve Kars veyâhûd mevâkı-i mezkûreden birini yed-i zabtında tutup da ileride her ne vakit olursa olsun mu'âhede-i kat'ıyye-i sulhiyye ile ta'yîn olunan Asya memâlik-i şâhânesinden bir kısmını daha zabt ve istîlâya tasaddî edecek olursa ol hâlde İngiltere Devleti memâlik-i mezkûreyi silâh ile muhâfaza ve müdâfa'a etmek üzere Saltanat-ı Seniyye ile birleşmeyi ta'ahhüd eder ve buna mukâbil zât-ı hazret-i pâdişâhî dahi Memâlik-i Mahrûse'de bulunan teba'a-i Hıristiyâniyye ve sâ'irenin hüsn-i idâre ve himâyelerine müte'allik ileride devleteyn beyninde kararlaştırılacak olan ıslâhât-ı lâzimeyi icrâ edeceğini İngiltere Devleti'ne va'd ile berâber devlet-i müşârun-ileyhâyı ta'ahhüdât-ı vâkı'asının icrâsınca lâzım gelen vesâ'iti te'mîn edebilecek bir hâle koymak için kendisine Kıbrıs cezîresini tahsîs ve asker ikâmesiyle cezîreyi idâre etmesine muvâfakat eyler.

İkinci mâdde: İşbu mukâvele-nâme tasdîk olunacak ve tasdîk-nâmeleri dahi bir ay zarfında ve mümkün olduğu hâlde daha evvelce te'âtî edilecektir. Tasdîkan li'l-makâl tarafeyn murahhasları işbu mukâvele-nâmeyi imzâ ve temhîr etmişlerdir."

⁴ Kıbrıs Meselesi, Hariciye Nezâreti yay., İstanbul 1335.

Anlaşmayla Kıbrıs idaresi İngiltere'ye bırakılmakla beraber Osmanlı Devleti'nin ada üzerindeki mülkiyet hakkı ortadan kalkmıyordu. Ayrıca, 1 Temmuz 1878'de yapılan sekiz maddelik bir ek anlaşmayla Rusya'nın Kars ve Doğu Anadolu'yu terketmesi durumunda İngiltere'nin Kıbrıs'ı tahliye edeceği kayd altına alındı:

*"Ek anlaşma:*⁵

Kıbrıs Adası'nın idâresine ve asker ikâmesine müte'allik olan şerâ'it-i âtiyeyi İngiltere'nin muvâfakat eylediği tarafeyn-i müte'âkıdeyn beyninde mukarrerdir.

Evvelen: Adada kemâ-kân bir mahkeme-i şer'iyeye bulunacak ve bu mahkeme adanın ahâlî-i İslâmiyyesi'ne â'id mesâlihden yalnız mesâlih-i şer'iyeyi rü'yete devâm eyleyecektir.

Sâniyen: Cevâmi'-i şerîfe ve İslâm mezârlığı ve mekteblerine ve adada bulunan sâ'ir te'sîsât-ı dîniyyeye â'id emlak ve arâzîye İngiltere Hükûmeti tarafından ta'yîn olunacak bir me'mûr ile birlikte idâre etmek üzere Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti dahı ahâlî-i İslâmiyye-i cezâreden birini me'mûr ta'yîn eyleyecektir.

Sâlisen: İngiltere, masârif-i idâre çıkarıldıktan sonra vâridâtın el-yevm fazla kalan mikdârını sene be sene Bâb-ı Âlî'ye te'diye edecek ve bu fazla geçen beş senenin yirmi iki bin dokuz yüz otuz altı keseye ta'yîn olunan hatt-ı mutavassıt vâridâtı üzerine hesâp ve ta'yîn ve mezkûr fazladan sonra usûlü vechile tahkîk kılınacak ve bunun yekûnundan mezkûr beş senede arâzî-i emîriyye ve evkâf-ı hümayûnun satılmasından veyâ iltizâma verilmesinden hâsıl olan akça hâric tutulacaktır.

⁵ A.g.e.

Râbi'an: Bâb-ı Âlî Kıbrıs'da bulunan arâzî-i emîriyyeyi ve evkâf-ı hümayûnu serbestce fûrûht ederek veyâ iltizâma vererek bunlardan hâsıl olacak akça üçüncü bendde zikrolunan vâridât-ı cezîre dâhilinde tutulmayacaktır.

Hâmisen: İngiltere Devleti, umûr-ı nâfı'a ve sâ'ir fâ'ide-i umûmiyye makâsîdına mebnî lâzîm gelen arâzîyi ve arâzî-i gayr-i mevrû'ayı kıymet-i münâsibe ile almak için hakk-ı mübâya'ayı iktizâ eden me'mûrları vâsıtasıyla icrâ edebilecektir.

Sâdisen: Eger Rusya Kars ve muhârebe-i ahîrede Ermenistan'da zabtetmiş olduğu sâ'ir yerleri Devlet-i Osmâniyye'ye reddedecek olursa Kıbrıs Adası İngiltere tarafından tahliye edilecek ve 1878 senesi Hazîranı'nın dördü târîhli mukâvele-nâmenin dahi hükmü olmayacaktır.

1 Temmuz 1878"

*

Sultan II. Abdülhamid anlaşmayı "Hukûk-ı şâhâneme hâlel gelmemek şartıyla mu'âhedeyi tasdik ederim" diye tasdik ettiğini belirtti. Sultan II. Abdülhamid anlaşmanın yürürlüğe konulması hususunu 13 Temmuz 1878 tarihinde başlayan Berlin Konferansı sonrasına bırakmayı düşünüyor idiyse de, Salisbury'nin tehditleri üzerine imzalamak zorunda kaldı. Bahr-i Sefîd Valisi Sâdık Paşa ile Kıbrıs Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya durumu bildirir fermanları götürmekle görevli Sami Paşa, Kıbrıs'a İngiliz donanmasına ait bir filonun 4 Temmuz'da Larnaka Limanı'na varışından sonra ancak 10 Temmuz'da ulaşabildi ve söz konusu ferman 12 Temmuz 1878 tarihinde İngiliz amiralin huzurunda okunarak 308 yıllık Osmanlı idaresi sona ermiş oldu.

*

*Kıbrıs'ın İngiltere'ye devri ile ilgili ferman:*⁶

Emr-i Âlî

⁶ BOA., Nâme-i Hümayûn Defteri, nr. 14, s. 5.

Efâhım-ı vükelâyı Devlet-i Aliyyem'den Cezâir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti Vâlîsi olup birinci rütbe Mecidî ve Osmânî nişân-ı zî-şânlarını hâ'iz ü hâmil olan Vezîr-i dirâyet-semîrim Sâdık Paşa [dâme] iclâlühûya ve mîr-i mîrân-ı kirâmımdan Kıbrıs Cezîresi Mutasarrıfı ve mezkûr Mecidî nişân-ı zîşânının üçüncü rütbesinin hâ'iz ü hâmili Ahmed Paşa dâme ikbâlühûya ve Lefkoşe nâ'ib ve müftûsi zîde ılmühümâyâ ve a'zâ-yı meclis ve mu'teberân-ı ahâlî zîde mecdühüme hüküm ki:

Kıbrıs cezîresinin esbâb-ı ma'lûmeden dolayı sûret-i muvakkatede kendülerine teslîmi İngiltere devlet-i fahîmesi cânibinden arzu vü iltimâs olunmuş ve keyfiyyet Meclis-i Hâss-ı Vükelâ-yı Fihâmım'da lede'l-müzâkere Devlet-i Aliyye ile devlet-i müşârun-ileyhâ beyninde mine'l-kadîm der-kâr olan revâbit-ı dostî vü musâfât iktizâsınca Devlet-i Aliyyem hakkında olan efkâr u niyyât-ı hayr-hâhânesinin şimdiye kadar pek çok âsârını delâ'il-i fi'liyye ile isbât eylemiş olduğundan bu cihetle devlet-i müşârun-ileyhânın cezîre-i mezkûreyi sûret-i muvakkatede tasarruf eylemesi îcâb-ı hâl ü maslahata muvâfık olacağından ol bâbda tanzîm olunan sened mücebince adada kemâ-kân bir mahkeme-i şer'iyeye bulunmak ve bu mahkeme adanın ahâlî-i İslâmiyyesi'ne â'id ve mesâlih-i şer'iyeyi ru'yete devâm eylemek ve cevâmî'-ı şerîfe ve İslâm mezârlığı ve mekteblere ve adada bulunan sâ'ir te'sîsât-ı dîniyyeye â'id emvâl ü emlâk ü arâzîyi devlet-i müşârun-ileyhâ tarafından ta'yîn olunacak bir me'mûr ile birlikde idâre etmek üzere Evkâf-ı Hümayûn Nezâret-i Celîlesi tarafından ahâlî-i İslâmiyye-i cezîreden biri me'mûr ta'yîn olunmak ve cezîre-i mezkûrenin el-yevm taraf-ı Devlet-i Aliyyem'e i'tâ etmekde olduğu mürettebât-ı şâhânem yekûnundan masârifât-ı mahalliyye ihrâc kılındıktan sonra fazla kalacak mikdârı sene be-sene taraf-ı Devlet-i Aliyyem'e te'diye olunmak ve cezîre-i mezkûrede bulunan arâzî-i mîriyye ve vakfiyye serbestce fûrûht olunarak veyâ iltizâma verilerek bunlardan hâsıl olacak akça vâridât-ı mezkûre dâhilinde tutılmamak ve devlet-i müşârun-ileyhâ umûr-ı nâfi'a ve sâ'ir fâ'ide-i umûmiyye makâsıdına mebnî lâzım gelen arâzîyi ve arâzî-i gayr-i mevrû'ayı kıymet-i münâsibe ile ve me'mûrları vâsıtasıyla mübâyâ'aya me'zûn olmak şerâ'itü ile cezîre-i mezkûre idâre-i muvakkatesinin devlet-i müşârun-ileyhâ

me'mûrlarına teslîmi bi't-tensîb keyfiyyet taraf-ı eşref-i mülûkâneme arz ile lede'l-istîzân ol vechile icrâsı husûsuna irâde-i seniyye-i mülûkânem müte'allik ve şeref-sudûr olmuş olmağla siz ki vâlî-i müşâr ve mutasarrıf u nâ'ib ve müftî ve sâ'ir-i mûmâ-ileyhimsiz, bâlâda beyân olunduğı üzre cezîre-i mezkûre idâre-i muvakkatesinin devlet-i müşârun-ileyhâya teslîmi husûsuna mübâderet ve bu bâbda hılâf-ı rızâ-yı şâhâneme bir gûne hâl ü hareket vukû'a gelmemesine ihtimâm u dikkat eylesiz.

Tahrîran fi'l-yevmi's-selâsûn, min-şehri Cumâde'l-âhıra, li-sene hamse ve tis'îne ve mi'eteyn ve elf."

Her ne kadar adanın mülkiyeti Osmanlı Devleti'nde kalmak şartıyla yönetimi geçici olarak İngiltere'ye verilmişse de, bu husus kağıt üzerinde kaldı ve İngiltere, bir anlaşmayla şartlı olarak girdiği adayı 15-16 Ağustos 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti ilân edilinceye kadar elinde tuttu.

E- İngiliz Dönemi

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı İngiltere'ye devretmesinden sonra Kıbrıs Türk ve Rum halklarının ilişkilerini belirleyen en önemli etken Kıbrıs Rumları'nın "*enosis*" mücadelesi olmuştur.

Adanın İngilizler'e kiralanmasının, "*enosis*" yolunda önemli bir aşama olduğunu düşünen Rumlar, Yunanistan'ın da yoğun tahrikleriyle ilhak faaliyetlerini hızlandırmaya başlamışlardır. Nitekim İngiliz yüksek komiseri daha adaya adımını atar atmaz, kendisini karşılayan başpiskopos başkanlığındaki Rumlar, yönetim değişikliğini sevinçle karşıladıklarını, çünkü İngiltere'nin Ege adaları gibi Kıbrıs'ı da Yunanistan'a vereceğine inandıklarını belirtmişlerdir.

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Layard, 1 Ağustos 1878 tarihinde Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'e gönderdiği bir raporda "Rumlar Türkleri her şeyden yoksun bırakmak ve adadan kovmak gayesiyle büyük çaba

harcayacaklardır. Bütün Kıbrıs topraklarını elde etmek için her türlü sahtekarlığı yapacaklar ve böylece Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak isteyeceklerdir" şeklinde görüşlerini bildiriyordu.

Büyükelçi Layard gözleminde yanılmamış ve İngiliz yönetimi ile birlikte adanın Yunanistan'a ilhakı çalışmalarını artırmıştır.

İngiliz kraliçesi tarafından adanın idaresine memur edilen Sir Garnet Wolseley, kendisine bağlı kuvvetlerle 22 Temmuz 1878 tarihinde Larnaka'dan karaya çıkarak görevine fiilen başladı. Adadaki Türk valisinden görevi devraldıktan sonra altı idarî bölgedeki Türk kaymakamların yerine İngiliz memurlar tayin ederek mahkemelerde ve idarî işlerde İngilizce'nin yanı sıra Türkçe ve Rumca'yı da resmî dil olarak kabul etti.

İngiltere'de Kraliyet kolonileri için çıkarılan "*Konsej Emirnâmesi*"ne göre yüksek komiser, adada kraliyet hükûmeti tarafından tayin edilecek "*Kavanîn Meclisi*"nin onayıyla kanun yapabilecekti. Başlangıçta, Osmanlılar'daki "*Divân*"a benzeyen Kavanîn Meclisi; dört İngiliz memur ve üç halk temsilcisinden oluşuyorken, daha sonraları bu meclisin yerini 9 Rum, 3 Türk ve 6 İngiliz'den oluşan "*Teşrî Meclisi*" aldı.

Türkler adanın Yunanistan'a verileceği endişesi ile İngiliz idaresine destek oldukları halde, İngilizler reorganizasyon ve tensikât maskesi altında iş başındaki Türkleri emekliye sevk edip yerlerine Rum memurları tayin ettiler. Bunun neticesi olarak ekonomik sıkıntıya giren Kıbrıs Türk halkının bir kısmının adadan ayrılarak Anadolu'ya göç etmesi adadaki nüfus dengesinin Türkler aleyhine bozulmasına neden oldu.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında katılmasıyla İngiltere 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak etti. Osmanlı Devleti ise bu ilhâkı sadece protesto etmekle yetindi. Bu durum karşısında İngiliz tâbiyetine girmek istemeyen 8.000 kadar Türk ailesi Anadolu'ya göç etti.

İngiliz idaresinin Rum yanlısı tutumunun tahrik ettiği, Rumların "enosis" emellerini gerçekleştirme çalışmalarını önlemek için teşkilatlanma ihtiyacı duyan Kıbrıs Türkleri 10 Aralık 1918'de Kıbrıs Müftüsü Hacı Hâfız Ziyâî Efendi başkanlığında "*Meclis-i Millî*" adını verdikleri bir meclis toplayarak "Adanın yeniden Osmanlı Devleti'ne verilmesi gerektiği"ni açıkladılar. Bu toplantıda "Türk haklarının korunması" için, Paris'te yapılacak olan Barış Konferansı'na gönderilmesi kararlaştırılan Hacı Hâfız Ziyâî Efendi'nin Kıbrıs'tan ayrılmasına İngiliz idaresi izin vermedi.

15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanistan'ın İzmir'e saldırarak Bizans'ı yeniden canlandırmak istemesi "enosis" duyguları güçlenen Kıbrıs Rumları'na bir heyecan getirmişti. Yunanlıların İzmir'de hezîmete uğraması üzerine, kin duyguları daha da körüklendi. 25 Mart 1921 tarihinde Omorfa'nın Filya köyünde Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhâkını istedikleri ilk plebisit ve daha sonra yaptıkları müracaatlar İngilizlerce reddedildi.

İstiklâl Savaşı kazanıldıktan sonra 23 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Anlaşması ile İtilaf Devletleri tarafından resmen tanınan Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs'ın İngiliz mülkü olduğunu kabul etti. Bu anlaşmanın 16, 20 ve 21. maddeleri Kıbrıs ile ilgilidir:

"Madde 16: Türkiye işbu muâhedede açıklıkla belirtilen hususlar dışında bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye bağlı kezâlik işbu muâhede ile üzerlerinde kendi hâkimiyet hakkı tanınmış olan adalardan gayri cezîreler üzerinde (-ki bu arazi ve cezîrelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiş veya edilecektir-) her ne mahiyette olursa olsun hâiz olduğu bütün hukuk ve müstenidatından feragat ettiğini beyan eyler.

İşbu maddenin hükümleri komşuluk münasebetiyle Türkiye ile hem-hudud memleketler arasında kararlaştırılmış veya kararlaştırılacak olan özel hükümleri ihlâl etmez."

"*Madde 20:* Türkiye Hükûmeti Kıbrıs'ın Britanya Hükûmeti tarafından 5 Kasım 1914'te ilan olunan ilhakını tanıdığını beyan eyler."

"*Madde 21:* 5 Kasım 1924 tarihinde Kıbrıs adasında oturan Türk tebaası mahallî kanununun tayin ettiği şartlar dairesinde İngiliz tâbiyetine sahip ve bu yüzden Türk tâbiyetini kaybetmiş olacaklardır. Bununla beraber işbu muahedenâmenin meriyyet mevkiine girdiği günden itibaren iki yıllık bir müddet zarfında Türk tâbiyetinde kalmakta serbest olacaklardır. Bu taktirde bu haklarını kullandıkları tarihi takib eden 12 ay zarfında Kıbrıs adasını terketmeye mecbur olacaklardır.

Bu muahedenâmenin yürürlüğe girdiği tarihte Kıbrıs adasında oturmakta olupda yerli kanununun tayin ettiği şartlar dairesinde yapılan müracaat üzerine belirtilen tarihte İngiliz tâbiyetini ihrâz etmiş veya etmek üzere bulunmuş olan Türk vatandaşları da bundan dolayı Türk tâbiyetini kaybetmiş olacaklardır. Şurası şüphesizdir ki, Kıbrıs Hükûmeti Türk Hükûmeti'nin rızası olmaksızın Türk tâbiyetinden başka bir tâbiyet ihraz etmiş olan kimselere İngiliz tâbiyetini vermekten kaçınmak yetkisine hâiz olacaktır."

Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhâkını da içeren Lozan Anlaşması İngilizler tarafından 6 Ağustos 1924 tarihinde tasdik edildi. 10 Mart 1925 tarihinde de Yüksek Komiserlik makamı kaldırılarak yerine valilik makamı ihdas edildi. Lozan Anlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmek isteyen Kıbrıslı Türklere iki yıllık bir süre tanınması üzerine, İngiliz idaresinden memnun olmayan çok sayıda Türk anavatan Türkiye'ye göç etti.

1925'ten 1959'a kadar süren dönem içinde Rumlar adanın statüsünü değiştirmek için teşebbüslerde bulundular. İngiliz Hükûmeti Ortadoğu politikasında yaptığı değişiklik sonucu Rumlardan yüz çevirince vergi kanununu bahane ederek 21 Ekim 1931 tarihinde ilk isyanlarını yaparak vali konağını ateşe verdiler. İsyân Mısır'dan getirilen takviye kuvvetlerle bastırılabilirdi.

II. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin Yunanistan'a, kendi taraflarında savaşa katılmaları halinde Kıbrıs'ı Yunanlılara verebileceklerine dair teklifi

Yunanlılarca reddedildi. Buna rağmen Rumlar İngilizlerle birlikte savaşmış gibi Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhâkını talep ettiler. İngilizler bu talebi reddederek anayasa hazırlanmasını önerdiler. Rum tarafı "enosis"i önermeyen hiç bir teklifi kabul etmedi.

İngiliz Hükûmeti, adada muhtar bir idare kurmak üzere 1947 yılında Lord Winster'i vali olarak tayin etti. Ancak Winster'in muhtariyet teşebbüsü, hazırlanan anayasanın Türkler ve Rumlar tarafından benimsenmemesi üzerine başarısızlığa uğradı. Vali Winster de seçtiği bir "*İstişâre Meclisi*" ile adayı yönetmeye devam etti.

Daha sonra, 15-20 Ocak 1950 tarihinde Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi önderliğinde yapılan "plebisit" ile Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhâkı tekrar istendi. Bu plebisiti tanımayarak adaya muhtariyet verilmesi konusunda yeni adımlar atan İngiltere'nin 1954 anayasa teklifi de sonuçsuz kaldı. Barışçı yollardan "enosis"i gerçekleştiremeyeceklerini anlayan Rumlar 1953 yılında kurdukları "EOKA" terör örgütünü 1 Nisan 1955'te harekete geçirdiler. Grivas'ın komutasındaki "EOKA" yayınladığı bildiriyle İngilizleri ve Türkleri düşman ilan edip onları imha edeceklerini açıkladılar. "Enosis" uğruna birçok İngiliz ve Kıbrıslı Türk "EOKA"nın kurbanı oldu. İngiltere "EOKA"nın üzerine fazla gitmedi. Şiddet eylemleri karşısında kendini koruma ihtiyacı hisseden Kıbrıs Türk Halkı 1 Ağustos 1956 tarihinde "*Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatı*"nı (TMT) kurdu. TMT Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhâkı teşebbüslerine karşı başarılı mücadeleler yaptı.

Rumların "enosis" çabaları karşısında Kıbrıs Türkleri TMT'nin dışında da faaliyetlerini gerçekleştirdikleri; *Millî Cephe Partisi*, *Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu*, *Kıbrıs Millî Türk Halk Partisi*, *Kıbrıs Türk Kurumları Birliği*, *Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu* ve *Kıbrıs Millî Türk Birliği* gibi cemiyetler kurdular.

Şiddet eylemlerinin artması üzerine Kıbrıs Valisi Mareşal Harding, başta Makarios olmak üzere Rum liderlerle "self-government" üzerinde anlaşmaya

çalıştı. Bu teklifi de kabul etmeyen Rum liderleri Makarios ve Kipriyanu Atina'ya gitmek üzere iken yakalanarak sürgüne gönderildi. Diğer yandan İngiltere Başbakanı Mc Millan adanın Türk ve Rum tarafları ile birlikte Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından ortak yönetilmesi teklifini getirdi. Yunanistan'ın reddetmesine rağmen, İngiltere Mc Millan planını yürürlüğe koydu. Plan gereğince Türkiye temsilcisinin 1 Ekim 1958'de resmen ve fiilen görevine başlaması üzerine Yunanistan görüşme masasına oturmak zorunda kaldı.

Yunanistan ve Türkiye Dışişleri bakanları Zürih'te bir araya gelerek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması konusunda anlaştılar. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes ve Yunanistan Başbakanı Karamanlis de 11 Şubat 1959'da 27 maddelik Zürih Anlaşması'nı imzalayarak Kıbrıs Cumhuriyeti için ilk adımı attılar. Nihayet Kıbrıs Türk ve Rum liderleri de 19 Şubat 1959'da Londra Anlaşması'nı imzalayarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını kabul ettiler. Bu anlaşmalara dayanılarak hazırlanan Kıbrıs Anayasası'nın kabulüyle 15/16 Ağustos 1959 gece yarısı "*Kıbrıs Cumhuriyeti*" ilan edildi. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanıyla Yunanistan "enosis", Türkiye de "taksim" tezinden vazgeçmiş oldu.

F- Kıbrıs Cumhuriyeti

Zürih ve Londra anlaşmalarına dayanılarak hazırlanan "Kıbrıs Anayasası" ile Kıbrıs Türk halkına eşit statülü kurucu ortaklık hakkı tanındı. Yeni anayasaya göre % 30'u Türk, % 70'i Rumlardan oluşan "Temsilciler Meclisi" kurulması, cumhurbaşkanının Rum, yardımcısının Türk, Bakanlar Kurulu'nun 7 Rum ve 3 Türk bakandan oluşması, idare ve belediyelerde % 70-30 oranının korunması, ordu, polis ve jandarma teşkilatı mevcudunun % 60 Rum ve % 40 Türk'ten oluşması gerekiyordu.

Adanın savunması için Türkiye'den 650, Yunanistan'dan 950 kişilik bir alay oluşturulacak ve Kıbrıs Cumhuriyeti tehlikeye girdiği zaman İngiltere,

Türkiye ve Yunanistan ortak olarak ya da tek başlarına müdâhale hakkına sahip olacaktı. Kıbrıs Türk Alayı ile Yunan Alayı 16 Ağustos 1960 günü adaya ayak basarak göreve başladılar.

Kurulan bu cumhuriyetin devamı ancak iki toplumun işbirliği ile sağlanabilirdi. Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na Başpiskopos Makarios, yardımcılığına da Kıbrıs Türk Toplum Lideri Doktor Fazıl Küçük getirildi.

Cumhuriyet kurulduktan sonra da "enosis"i gerçekleştirmek için faaliyetlerini sürdürdükçe yeraltı örgütleri kurmakta gecikmeyen Kıbrıs Rumları, EOKA ileri gelenlerinin katılımıyla EDMA (Millî Demokratik Mücadeleciler Cephesi) ve Nikos Sampson'un önderliğinde OPEK (Kıbrıs Rumlarını Koruma Teşkilâtı) gibi cemiyetler kurdular.

Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğunda devlet dairelerinde Türklerin Rumlara oranı % 10 idi. Rumlar, anayasanın Türklere tanıdığı memuriyette % 70 Rum'a karşılık % 30 Türk oranıyla ilgili maddeyi uygulamadılar. Memuriyet için başvuran Türklerin hakkı tanınmayarak açık bulunan kadrolara da Rumlar tayin edildi.

Cumhuriyeti "enosis"e giden yolda bir geçiş olarak gören Makarios, verdiği demeçlerde "Enosis davası ölmemiştir. Enosis unutulmamıştır" ya da "Bu mücadelenin gâyesi cumhuriyet kurmak değil, bu anlaşmalar sâdece temelleri koymuştur" diyordu.

Yunanistan'ın da desteğini alan Makarios, Rumları "enosis" gayretlerinin artması hususunda teşvik etti. Anayasada Türklere verilen hakları tanımadığı gibi Türk belediyelerinin kurulmasını engellemeye çalışıyordu. Ancak EOKA'nın şiddet eylemleri sonucu Türk ve Rum kesimleri daha önceden ayrılmış ve Türk belediyeleri fiilen göreve başlamıştı. "*Türk Cemâat Meclisi*" 31 Aralık 1962'de çıkardığı "*Türk Belediyeler Kanunu*" ile fiilen mevcut olan Türk belediyelerinin hukukî dayanağını hazırladı. 19 Şubat 1963'te belediyeler konusu üzerinde Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş ile Temsilciler

Meclisi Başkanı Klerides bir görüşme yaptıysa da uzlaşma sağlanamadı. Makarios'un "Türk Belediyeler Kanunu"nu uygulamaması üzerine Türk tarafı Anayasa Mahkemesi'ne gitti. Türk belediyelerinin kurulmasını adada Türk yönetiminin meydana geleceğinin bir işareti olarak gören Makarios Anayasa Mahkemesi'nin Türkler lehine vereceği kararı tanımayacağını ilan ederek; daha önce kabul etmediği "Bölge Gelişme Komitesi Kanunu"nu uygulamaya koydu. Anayasa Mahkemesi'nin Türkler lehine karar vermesi üzerine, aleyhlerine iftira kampanyası açılan Mahkeme Başkanı Alman Prof. Dr. E. Forsthoff ile Sekreteri Dr. Heinze istifa etmek zorunda kaldılar.

Daha sonraları Dr. Heinze 1960-63 dönemiyle ilgili değerlendirmesinde şu sonuca varmıştır: "Ortak bir yasama oluşturmadaki başarısızlık, ilgili tarafların beceriksizliğinden değil, yönetimdeki Kıbrıslı Rumların egemen kesiminin işbirliğine gitmek veya bir uzlaşmaya varmak çabası harcamayıp, varolan anayasayı gözardı ederek artan bir inatla idarelerinden ileri gelmektedir. Bu nedenle anayasanın uygulanabilirliği hiç bir zaman denenmedi. Anayasanın başarısızlığı bundan yararlanmak için iyi niyetin olmamasındandı."

Yüksek Anayasa Mahkemesi tamamen etkisiz hale getirildikten sonra, Makarios bütün gayretini cumhuriyetin ortadan kaldırılmasına harcadı. Polikarpos Yorgacis, Tossos Papadopoulos ve Glafkos Klerides'i gizli bir eylem planı hazırlamakla görevlendirdi. Hazırlanan plan; "enosis"i gerçekleştirmek gayesiyle hükûmet içinde bir darbe yapılması ve bütün muhalefetin temizlenmesini içeriyordu. İlk adım olarak, Makarios tarafından anayasada bir kısım değişiklikler yapılması teklif edilecek ve böylece Kıbrıs Türk Toplumunu en önemli haklarından yoksun bırakılacaktı. Makarios Anayasanın 13. maddesinde değişiklik yapılması teklifini garantör devletlere ve Kıbrıs Türk Liderliği'ne sundu. Bu teklif Kıbrıs Türk Liderliği ve Türkiye tarafından reddedildi.

Makarios'un değişiklik teklifleri şunlardı:

1- Cumhurbaşkanı ve yardımcısının veto haklarının kaldırılması,

- 2- Cumhurbaşkanının yokluğunda yardımcısının ona vekâlet edebilmesi,
- 3- Temsilciler Meclisi'nin Rum başkanı ile Türk yardımcısının, Rum ve Türk cemaatler yerine meclisin tümü tarafından seçilmesi,
- 4- Temsilciler Meclisi başkanının yokluğunda yardımcısının ona vekâlet edebilmesi,
- 5- Bazı kanunlar için anayasada belirtilen Rum ve Türk temsilcilerinin ayrı ayrı çoğunluğu gereğinin kaldırılması,
- 6- Belediyelerin birleştirilmesi,
- 7- Adalet mekanizmasının tek elde birleştirilmesi,
- 8- Polis ve jandarmadan oluşan güvenlik güçlerinin birleştirilmesi,
- 9- Ordunun mevcudunun anayasaya bağlı olarak özel bir kanunla düzeltilmesi,
- 10- Memurların oranlarının nüfusa göre tespit edilmesi,
- 11- Kamu Hizmetleri Komisyonu'ndaki 10/3 oranının 5/1'e indirilmesi,
- 12- Kamu Hizmetleri Komisyonu'nun basit çoğunlukla karar alması,
- 13- Kıbrıs Rum ve Türk cemaat meclislerinin kaldırılması.

Kıbrıs Rumları "Kıbrıs Anayasası'nı tâdil" için yaptıkları bu müracaatın reddi üzerine sorunu silahla halletmek ve adadaki Türk meselesini kökünden bitirmek üzere hazırladıkları ve Kıbrıs Türklerini bir gecede yok etmeyi plânladıkları "AKRİTAS PLANI"nı 21 Aralık 1963'te uygulamaya koydular. Planın uygulamaya konulmasında Akritas adını kullanan EOKA liderlerinden Polikarpos Yorgacis büyük rol oynadı. Rumlar ilk hedefleri olan Lefkoşe'ye gitmek için engel olarak gördükleri Küçükkaymaklı Kasabası'na 22 Aralık'ta saldırıya geçerek katliâmı başlattılar. 23 Aralık'tan itibaren takviye kuvvetler alan Rumların başına Nikos Sampson geçti. Rum çeteciler kadın-erkek, genç-ihtiyar önlerine kim geldiyse katlettiler. Oturmakta oldukları 203 köyden kaçan Kıbrıs Türkleri altı kanton bölgeye sığınıp canlarını zor kurtardılar. Kıbrıs Türk halkının 92 şehit, 475 yaralı ve pek çok sayıda kayıp verdiği bu

katliâm, 25 Aralık 1963'te Türk jetlerinin Lefkoşe üzerinde alçak uçuş yaparak ateşkesi sağlamasıyla durduruldu.

1963 kanlı Noel olayları Kıbrıs Türk halkının can ve mal güvenliğini tehlikeye düşürdüğü için Türkiye garantörlük hakkını kullandı. Dr. Küçük ve Makarios'un anlaşması üzerine 29 Aralık 1963'te İngiliz kuvvetleri Yeşilhat'a girdiler. Kıbrıs'ın bölünmesi de böylece Lefkoşe olayları ile başlamış oldu.

Makarios'un 1 Ocak 1964 tarihinde, Kıbrıs'la ilgili bütün anlaşmaları feshettiğini açıklamasıyla Kıbrıs Cumhuriyeti ortadan kalkmış, yerine gayri meşru Rum yönetimi ortaya çıkmıştır. Bu yönetim de Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınmaya devam etmiştir. Rumlar Türklere saldırılarını sürdürmüş, evler yakılıp yıkılmış, savunmasız Türkler topluca öldürülmüş, hayat yaşanmaz hale gelmiştir.

İngiltere'nin talebi üzerine 13 Ocak 1964'te siyasî çözüm bulunması için Londra'da üçlü olarak başlayan ve 15 Ocak'ta Kıbrıs Türk ve Rum taraflarının katılımıyla beşli olarak devam eden konferans hiç bir sonuç alınmadan dağıldı. Bu konferansın dağılmasından sonra Rumların Lefkoşe'deki Bayraktar Câmii'ni bombalaması üzerine Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine başvurdu. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 tarihinde aldığı kararla kurulan Barış Gücü, Yeşilhat'taki İngiliz kuvvetlerinden görevi devraldı. BM'den istedikleri kararları çıkartamayan Rumlar 14 Şubat'ta Limasol'da, 9 Mart'ta Baf'ta, 19 Martta Gaziviran ve diğer yerlerde yaşayan Türklere karşı, saldırılar düzenlediler. Bu olaylar karşısında Türkiye'nin adaya çıkarma yapma kararının uygulanması ABD Başkanı Johnson'un girişimleriyle engellendi. ABD'nin bu tutumundan cesaret alan Rumlar, Grivas'ın komutasında Erenköy'deki Türkleri imhâ hareketine başladılar. Türkiye de 9 Ağustos 1964 günü jetlerle müdahale ederek ateşkesi sağladı. Bu harekât sırasında uçağı düşen Yzb. Cengiz Topel şehit oldu.

Erenköy olaylarından sonra Kıbrıs Türklerine ekonomik abluka uygulayan Makarios, stratejik madde olduğunu iddia ederek çimento, demir,

çini, kereste ve benzin gibi maddelerin Türk bölgelerine girişini yasakladı. Ancak Türkiye'nin Eylül ayında kuvvet kullanarak Kıbrıs Türklerinin ihtiyaç duydukları maddeleri adaya sevkedeceğini açıklamasından sonra malzemelerin Türk bölgelerine ulaşmasına göz yummak zorunda kaldı.

1964 yılının sonlarında tarım ve ekonomide yapılan zarar dışında devlet dairelerinde veya Rum bölgelerinde çalışan 4.000 civarında Türk işten çıkarılmış, 109 kasabada Türklere ait 527 ev tahrip edilmiş ve 2.000 ev de hasar görmüştü. Bu zulüm üzerine 25.000 civarında Türk, yaşadığı bölgelerden göç etmek zorunda kalmıştır.

1963-1964 olaylarından sonra seçimle işbaşına gelen Kıbrıs Türk temsilcileri Temmuz 1965'te Temsilciler Meclisi'ne girmek istediklerinde meclise girmeleri engellendi. Sonunda Kıbrıslı Türkler vatandaşlık hakkından mahrum, ülkesiz kişiler haline getirildiler. Yeni doğan Türk çocukları Kıbrıs vatandaşı olarak kayda geçirilmiyor ve Türklere pasaport verilmiyordu.

1963 olaylarından sonra yapılan anlaşmaya göre Rum askerî birliklerinin Türklere ait bölgelerden geçmesi yasaklanmıştı. Rumların Geçitkale ve Boğaziçi arasındaki yollardan geçmek istemelerinin Türkler tarafından reddedilmesi üzerine Rumlar 15 Kasım 1967'de bu iki köye saldırdılar. Bu köylerin işgal edilmesiyle Kıbrıs meselesinin çözümü için Türkiye ve Yunanistan arasında 1965 yılında başlayan görüşmeler kesildi. TBMM Kıbrıs'a müdahale kararı aldı. Askerî birlikler güneye intikal ettirilirken Türk Donanması da İskenderun'da çıkartma hazırlıklarına başladı. Türk Hükûmeti 17 Kasım'da çıkartma kararını Yunanistan ile dost ve müttefik ülkelere bildirdi.

Bu sırada ABD Başkanı Johnson da adadaki çatışmaların önlenmesi için çalışmalar yapmak üzere Savunma Eski Bakan Yardımcısı Cyrus R. Vance'yi özel temsilci olarak bölgeye göndermişti. Cyrus Vance Ankara, Atina, Kıbrıs üçgeninde mekik diplomasisi ile Türk Hükûmeti'nin:

1- General Grivas'ın adayı terk etmesi,

2- İttifak anlaşmasında belirtilenden fazla Yunan askerinin geri çekilmesi,

3- Kıbrıslı Rumların silahtan arındırılması,

4- Kıbrıslı Rumların Boğaziçi ve Geçitkale'deki can ve mal kaybı için tazminat ödemesi,

5- Kıbrıslı Türklere uygulanan ekonomik kısıtlamaların kaldırılması,

6- Türk mahallelerine ve köylerine taarruz yapılmayacağına dair garanti verilmesi,

gibi isteklerinden bir kısmını Yunanistan'a kabûl ettirerek çıkartmayı önledi ve meselenin ikili görüşmelerle çözümlenmesi hususunda mutabakat sağladı.

1967 bunalımının silaha başvurulmadan çözümlenmesinden sonra Kıbrıslı Türkler ekonomik ablukadan kendilerini kurtarmak için teşkilatlanma ihtiyacı hissettiler. 1964 yılında kurulan "Genel Komite" yeniden canlandırılarak 28 Kasım 1967'de "*Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi*" kuruldu. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Başkan Vekili Dr. Fazıl Küçük, komitenin başkanı olarak komite üyelerini tayin etti. Yasama faaliyetleri, Temsilciler Meclisi'nin 15 Türk üyesi ile Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi'nin 115 üyesinden oluşan Yasama Meclisi tarafından yürütülecek, davalar da bağımsız Türk mahkemelerinde görülecekti.

Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi'nin kurulmasıyla iki toplumun birbirinden ayrılması tamamlanmış oldu. Dolayısıyla Kıbrıs'ın etnik olarak muhtar iki devlete ayrılması sanıldığı gibi 1974 harekatıyla değil, Makarios ve Grivas'ın 1960'larda başlayan Türk toplumunu tecrit kampanyasının sonucunda hazırlanmış oldu.

Geçici Türk Yönetimi'nin ilan edilmesi Kıbrıs Rumları tarafından büyük bir tepki ile karşılandı. Rauf Denktaş'ın 13 Nisan 1968'de Kıbrıs'a dönmesinden sonra Beyrut'ta, Denktaş ve Klerides'in bir araya gelmesiyle yeniden başlayan

toplumlar arası görüşmeler hiç bir sonuç alınmadan Nikos Sampson darbesine kadar aralıklı olarak devam etti.

21 Nisan 1967'de Yunanistan'daki askerî darbeden sonra Makarios'un kral taraftarı olması nedeniyle cunta ile arası açılmıştı. Makarios "enosis" in uzak bir hedef olduğunu düşünerek uzun vadeli bir mücadele taktiği benimsemişti. Diğer taraftan cunta ise bir an önce "enosis" i gerçekleştirerek Yunanistan'daki durumunu güçlendirmek istiyordu. Bu nedenle Yunanistan'daki cunta yönetimi Makarios'a karşı bazı suikast planları hazırladıysa da başarılı olamadı.

Türkiye'nin baskısı sonucu 1967'de Kıbrıs'tan ayrılmak zorunda kalan Grivas 1971 Eylül'ünde tekrar adaya döndü. Enosis mücadelesini daha fazla körüklemek için EOKA-B adıyla yeni bir yeraltı teşkilatı kurdu. O zamana kadar Makarios'un yanında yer alan ve hatta Aspida isimli bir yeraltı teşkilatı kuran Nikos Sampson da Grivas'ın bu teşebbüsüne destek verdi. Ayrıca Sinod üyesi üç piskopos, Makarios'u dinî yetkileri gasbetmiş bir kişi olarak suçladılar ve başkanlıktan çekilmesini istediler. Makarios ise kendisi hakkında ancak Yüksek Kilise Meclisi'nin karar verebileceğini iddia etti. Rum Ortodoks başpiskopos ve patriklerini Lefkoşe'ye davet ederek bu üç piskoposu kiliseden ihrac ettirdi. Fakat bu piskoposlar adanın her tarafında mezarlıklarda veya kiliselerde dinî ayinleri yönettiler ve EOKA-B'yi desteklemeye devam ettiler. Grivas'ın ölümünden sonra EOKA-B'nin liderliğine geçen Georgios Karusos "enosis" mücadelesinin şiddet hareketleriyle başarıya ulaşamayacağını düşünerek mücadelenin siyasi alana kaydırılmasını savunuyordu. Buna karşı çıkan EOKA'cıların harekete geçmesiyle Karusos Yunanistan'a kaçmak zorunda kaldı. EOKA içindeki bu mücadeleyi fırsat bilen Makarios 25 Nisan 1974'te yayınladığı bildiri ile EOKA-B'yi yasa dışı ilan etti. 2.000 civarında EOKA-B üyesi tutuklandı. Yapılan bir açıklamayla da, EOKA-B'nin Yunanistan'dan verilen emirlerle yönetildiği, Yunan istihbarat teşkilatıyla ilişkilerinin olduğu ve Rum Millî Muhâfız Ordusu'nun Kıbrıs Rum Yönetimi'ne bağlanacağı ilan edildi. Diğer yandan Makarios, Yunanistan Cumhurbaşkanı

General Gizikis'e gönderdiği mektupla da "Millî Muhâfız Ordusu'nda görev yapan Yunanlı subayların geri çekilmesini" istedi.

Rum Bakanlar Kurulu'nun, askerlik süresini 14 aya düşürmesi ve ordunun mevcudunun yarı yarıya azaltılarak polis teşkilatının takviyesi kararını alması sebebiyle Yunanlı subayların Rum askerlerini tahrik etmesi üzerine 3 Temmuz 1974'de Metaksos Meydanı'nda askerler ile polisler arasında çatışma çıktı. EOKA-B'nin şiddet eylemlerinin arkasında Yunanistan'ın olduğunu belirten Makarios Yunanistan'ı Kıbrıs Devleti'ni yıkmakla suçladı.

15 Temmuz 1974'te Yunan Hükûmeti'nin "*Başkanlık Harekatı*" adı altında yaptığı darbeden İngilizlere sığınarak ölümden kurtulan Makarios ABD'ye gitmeyi başardı. Cunta tarafından Cumhurbaşkanlığı koltuğuna getirilen Nikos Sampson aynı gün 1960 anayasasına aykırı olarak "*Kıbrıs Helen Cumhuriyeti*"ni ilan etti.

19 Temmuz 1974'te BM Güvenlik Konseyi'nde bir konuşma yapan Makarios: "Yunanlılar Kıbrıs'ı işgal etmişlerdir. Büyük binalarda Yunan bayrakları dalgalanmakta ve ambulanslar sürekli olarak yaralı taşımaktadırlar. Yunanlılar Türklerden daha çok tehlikelidirler. Çarpışmalar kanlı bir şekilde devam etmektedir. Türkler de büyük tehlike içindedirler. Bu işgal harekatı Kıbrıs'ın bağımsızlığını tamamen ortadan kaldırmıştır" dedi.

Darbenin hemen arkasından Rumlar arasında çatışmaların başlaması, Kıbrıs Türk kesiminde de telaşa yol açtı. Kıbrıs Türklerinin Lideri Rauf Denktaş bir taraftan Bayrak Radyosu'ndan yayınladığı mesajla "darbenin Rumlar arasında bir iç mesele olduğu ve Türkleri ilgilendirmediği"ni açıklarken, diğer taraftan da Türkiye'nin 1960 Anayasası'ndaki garantörlük hakkını kullanarak müdahale etmesini istedi.

G- Kıbrıs Barış Harekâtı ve KKTC

Makarios'a karşı düzenlenen darbeye Türkiye Hükûmeti'nin tepkisi sert oldu. Kıbrıs Türk halkının imhâ tehlikesi ile karşı karşıya olduğunun Makarios

gibi yetkili bir ağızdan BM Güvenlik Konseyi'nde açıklanmış olması, garantör devletlerden biri olan Türkiye'yi harekete geçirdi. 15 Temmuz 1974'te toplanan Bakanlar Kurulu ülkenin menfaatleri ve güvenliği ile her türlü tedbiri almak üzere Başbakan Bülent Ecevit'e tam yetki verdi.

Bu arada Kıbrıs'ta da çatışmalar devam ediyordu. Bütün Kıbrıs'ta sıkıyönetim ilan eden darbeciler kısa zamanda Lefkoşe ve Girne'ye hâkim oldular. Nikos Sampson Kıbrıs'ta bir "Helen Cumhuriyeti" kurulduğunu açıklayarak "enosis"e giden yolda önemli bir adım atmıştı. İngilizler tarafından bir helikopterle adadan kaçırılan Makarios ise Kıbrıs'ın Yunanistan işgalinde olduğunu açıklamıştı.

Gelişmeleri endişeyle takip eden Türkiye; İngiltere, ABD ve SSCB ile temasa geçerek tepkilerini ilettiler. Diğer yandan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün davetiyle 17 Temmuz 1974'te olağanüstü toplandı. Aynı gün Londra'ya giden Başbakan Bülent Ecevit, İngiliz Hükûmeti'ni müşterek müdâhaleye ikna etmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. BM'de ise SSCB'nin, Yunanistan'ın kınanması isteği ile verdiği önerge ABD tarafından veto edildi. Bununla birlikte ABD anlaşmazlığın barışçı yollarla çözülmesi için Londra, Ankara ve Atina'da görüşmelerde bulunmak üzere Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco'yu görevlendirdi. 18 Temmuz'da Sisco ile görüşen Başbakan Ecevit onun vasıtasıyla Yunanistan'a, Türkiye'nin isteklerini içeren bir ültimatoma gönderdi. Bu ültimatomla Nikos Sampson'un Kıbrıs Devlet Başkanlığı'nı bırakması, Kıbrıs Millî Muhâfız Teşkilâtı'ndaki 650 Yunan subayının geri çekilmesi ve adanın bağımsızlığı için sağlam garanti verilmesi isteniyordu. Yunanistan'daki cunta Türklerin, ABD'nin baskısıyla kuvvet kullanamayacaklarına kanaat getirdiği için bu istekleri reddetti.

Bütün bu çalışmaların olumsuz sonuç vermesi üzerine Türkiye, Garanti Anlaşması'nın IV. maddesine istinaden 20 Temmuz 1974 günü tek taraflı olarak Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başlattı. Girne kıyılarından başlayan Türk çıkarmasında hava kuvvetlerinin de desteğiyle Girne-Lefkoşe arasında küçük bir köprübaşı tutuldu. Türk askerleriyle mücâdele edemeyen Millî Muhâfız

Ordusu ve EOKA-B, Türk yerleşim birimlerine saldırarak büyük bir katliâma girişti. Yüzlerce Kıbrıslı Türk katledildi. Kadınların ırzına geçildi, çocuklar sokak ortalarında öldürüldü, köyler yakılıp yıkıldı. Türk kuvvetleri 22 Temmuz'da Girne'yi ele geçirdi. 22 Temmuz akşamı Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararını kabul etti. Türk müdâhalesi sonucu Yunanistan'daki cunta idaresi ve onun Kıbrıs'taki kuklası Nikos Sampson Hükûmeti de yıkıldı.

Ateşkes kararından sonra 25 Temmuz 1974'te Türkiye, Yunanistan ve İngiltere dışişleri bakanları I. Cenevre Konferansı çalışmalarına başladı. 30 Temmuz'da sona eren konferansta Türk tarafının istekleri doğrultusunda: "Ada'da bir güvenlik bölgesinin kurulması, Rum ve Yunan işgalindeki Türk bölgelerin derhal boşaltılması, esir durumda olan asker ve sivillerin mübâdele edilmeleri veya serbest bırakılmaları, barışın sağlanması ile birlikte anayasaya uygun bir hükûmetin yeniden kurulmasının temini, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Kıbrıs Türk Toplumunu ile Kıbrıs Rum Toplumunu olmak üzere iki otonom idarenin mevcûdiyeti" kabul ve ilan edildi.

Bu anlaşmanın, Millî Muhâfız ve EOKA-B elemanlarının Kıbrıs Türk Toplumuna yapacağı saldırıları da sona erdireceği umuluyordu. Ancak 8 Ağustos'ta II. Cenevre Konferansı'nın yapılmakta olduğu zamanda Millî Muhâfız ve EOKA-B işgal ettikleri yerleri tahliye etmedikleri gibi ellerindeki esirleri de serbest bırakmadılar. İkinci konferans esnasında Türklerin "iyi niyet jesti" olarak Limasol ve Larnaka civarında bir miktar köyü boşaltmış olmalarına rağmen, Rum-Yunan kuvvetleri Türk köylerine saldırılarını sürdürdüler.

Bu arada Cenevre'de devam eden II. Konferans'ta Rum ve Yunan delegeler I. Konferans'ta Yunan dışişleri bakanının kabul ettiği konuları inkar yoluna saptılar. Rum-Yunan ikilisi meseleyi sürüncemede bırakmak taktiğiyle görüşmelerde olmadık tekliflerde bulunuyorlar ve ilgili-ilgisiz bazı devletleri meselenin içine çekerek bir takım masabaşı oyunlarıyla oyalama taktiği

yürütüyorlar ve bu zaman zarfında Yunanistan'ın gerekli askerî hazırlıklarını tamamlayarak adaya kuvvet göndereceğini hesaplıyorlardı. Türkiye, Rum-Yunan ikilisiyle anlaşmanın mümkün olmadığını görerek 22 Temmuz'da başlayan fakat ateşkes sonucu tamamlanamayan hareketin tamamlanmasına karar verdi. 14 Ağustos'ta başlayıp 16 Ağustos'ta sona eren üç günlük hareket neticesinde bir taraftan Magosa'ya diğer taraftan Lefke'ye varılarak Türk tarafının sınırları çizildi.

Kıbrıs Türk Barış Harekâtı'nı incelemek üzere, İngiltere Parlamentosu tarafından kurulan özel komite 1976 yılında verdiği raporda; "Türk kuvvetlerinin I. Barış Harekâtı'nda ulaşmış olduğu yerler askerî bakımdan savunmak için yeterli olmadığından dolayı II. Barış Harekâtı'nın yapılması kaçınılmazdı" denilmektedir. Ayrıca Lord Neval da "1974 yılında Türk askerî müdahalesi olmasaydı, adada Türk kalmayacaktı" demiştir. Barış hareketi sonrasında ortaya çıkan Muratağa, Atlılar, Sandallar vb. katliamları hareketin ne derece yerinde bir karar olduğunun göstergesidir.

Kıbrıs Barış Harekâtı'yla adada yıllardır devam eden Rum işkencesi sona erdirilmiş, Türklerin insanca yaşayabilecekleri bir ortam sağlanmış ve hürriyet özlemi Türkiye'nin yerinde müdahalesiyle sona ermiştir. Rum-Yunan ikilisi tarafından Kıbrıs'ın Türkiye tarafından işgal edildiği dünya kamuoyuna propaganda edilmesine rağmen, Atina Yüksek Mahkemesi 21 Mart 1979 tarihinde aldığı kararla Türkiye'nin müdahalesinin, Garanti Anlaşması'nın IV. maddesine göre yasal olduğunu onaylamıştır. Avrupa Konseyi de 29 Temmuz 1974 tarihinde almış olduğu 873 sayılı karar ile Türk müdahalesinin yerinde olduğunu kabul etmiştir.

H- KKTC'nin Kurulması

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın çizdiği sınırlar Türk tarafına devlet kurma imkânı verdi ve 13 Şubat 1975 tarihinde "Kıbrıs Türk Federe Devleti" ilan edildi. Bu gelişme üzerine Rumlar Viyana'da 28 Nisan-3 Mayıs, 5-7 Haziran ve 31 Temmuz-2 Haziran 1975 tarihlerindeki görüşmelere katılmak zorunda kaldı.

Son toplantıda Güney Kıbrıs'taki Türkler ile Kuzey Kıbrıs'taki Rumların gönüllü olarak yer değişimi hususunda anlaşmaya varıldı. 8-10 Eylül 1975 tarihlerinde de mübâdele gerçekleştirildi. Böylece Kıbrıs adası fiilen iki toplumun temsil edildiği iki devlete ayrılmış oldu.

Bundan sonra zaman zaman toplumlar arası görüşmeler devam ettiyse de Kıbrıs Rumları ve Yunanistan'ın olumsuz tavırları nedeniyle anlaşma zemini oluşmadı. 3 Ağustos 1977 tarihinde Başpiskopos Makarios'un ölümü üzerine yerine Demokratik Parti Lideri Sipiros Kyprianou'yu Rumlar Kıbrıs Cumhurbaşkanı olarak seçti. Kıbrıs Türk Federe Devleti ve Türkiye, Kipriyanu'nun ancak Güney Kıbrıs'taki Rumları temsil edebileceğini belirterek cumhurbaşkanlığını tanımadı. Toplumlar arası görüşmelere yine de devam edildi. Ancak Rumlar ve Yunanistan meseleyi uluslararası platformlara kaydırmayı ve ilgili-ilgisiz bir takım devletleri de devreye sokarak Birleşmiş Milletler'den lehlerine bir karar çıkarmayı planlıyorlardı. Bu çalışmanın sonucu olarak da BM'den KTFD'ni ortadan kaldırmayı öngören 13 Mayıs 1983 tarihli kararı çıkartmaya muvaffak oldular.

Bu durum karşısında Kıbrıs Türk halkı, 20 Mayıs 1983 tarihinde Devlet Başkanı Rauf Denktaş'a bir muhtıra vererek bağımsızlık ilan edilmesini istedi. Kıbrıs Rumları ve Yunanlılarla yapılacak görüşmelerden bir sonuç alınamayacağını gören Kıbrıs Türk Federe Devleti Meclisi de 15 Kasım 1983 tarihinde oybirliğiyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilan etti. "Bağımsızlık bildirisi" Rauf Denktaş tarafından okundu. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 17 Kasım 1983 tarihinde yaptığı toplantısında aldığı 541 sayılı kararla "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı"nın gereksiz olduğu ve Türk tarafının kararından vazgeçmesi istenmiştir. Güvenlik Konseyi bu kararıyla "Siyasi statülerini serbestçe belirleyebildikleri ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri özgürce takip ettikleri takdirde bütün halklar self-determinasyon hakkına sahiptir" şeklindeki kendi yasalarına ters düşmüştür. BM Güvenlik Konseyi'nin bu taraflı kararı Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarafından kabul edilmedi. KKTC'ni, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti resmen

tanıdı. 17 Nisan 1984 tarihinde de büyükelçiler, karşılıklı olarak güven mektuplarını cumhurbaşkanlarına sundular.

KKTC Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan anayasa 12 Mart 1985 tarihinde Meclis'de kabul edildikten sonra 5 Mayıs 1985 tarihinde yapılan halk oylamasında Kıbrıs Türkü'nün % 70'inin onayını alarak yürürlüğe girdi. Dört adayın katıldığı 9 Haziran 1985 tarihinde yapılan seçimde Kıbrıs Türk halkının % 70,48'inin oyunu alan Rauf Denktaş Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı oldu ve halen bu görevine devam etmektedir.

III- OSMANLI DEVLETİ'NDE NÜFUS SAYIMLARI VE NÜFUS DEFTERLERİ

Nüfus, sosyo-ekonomik bakımdan bir toplumun kalkınmasına tesir eden en büyük faktörlerden birisidir. Bir toplumda nüfusun artıp, azalması ile nüfus ve üretim ilişkisi savaşların ve tarihi olayların bazan sebepleri bazan da sonuçları arasında yer alır.

Nüfus sayımları, bir toplumu meydana getiren fertlerin sayı, cinsiyet, yaş, meslek, dil, din ve öğrenim durumlarını ortaya koyduğundan toplumların sosyolojik, ekonomik ve tarihî yönlerini araştırmak, sosyal tarihlerini yazmak için çalışma yapacak olanlar açısından oldukça önemlidir.

Osmanlı Devleti'nde ilk genel nüfus sayımı 1246 (1831) tarihinde II. Mahmud zamanında yapılmıştır. Osmanlı Devleti bu sayımla; müslim ve gayri müslim nüfusu ortaya çıkartmayı, böylece II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp (15-16 Haziran 1826) yerine yeni bir ordunun kurulması için ülke dahilindeki aktif gücün, yani askere alabileceği müslüman erkek nüfusun, diğer taraftan da ülke sınırları genişlediği için cizye alabileceği gayri müslim nüfusun tespitinin yapılması gayesini gütmüştür.

II. Mahmud döneminde (1808-1839) Osmanlı Devleti iç isyanlar, savaşlar ve devlet kademelerindeki çeşitli bozukluklar nedeniyle gerek ordu sisteminde, gerekse bürokratik ve malî açıdan çeşitli yenilikler ve düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Ülkenin güvenliğini sağlamakta olan Yeniçeri Ordusu'nun giderek bozularak yönetime başkaldıracak seviyeye gelmesi, eğitimden uzaklaşması ve gitgide devleti çeşitli sahalarda çöktürmeye başlaması üzerine ülke dahilinde köklü düzenlemeler yapılması, bunun için de

öncelikle ülke güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. Bu da ancak ordunun bir düzene sokulması, teknolojik yeniliklerle donatılması ve yenilenmesi ile mümkündü. Çünkü düzensiz ve başbozuk bir ordu ile köklü yeniliklere gitmek, zaten bozulmaya başlayan bir sistem için zor gözükmekteydi.

Bu nedenle, bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin en güçlü kurumu iken sonraları bozulan ve devlete zarar vermeye başlayan Yeniçeri Ocağı 15-16 Haziran 1826'da lağvedildi. Bu olay Osmanlı tarihine "*Vak'a-i Hayriyye*" olarak geçti. Yeniçeri Ocağı'nın yerine "*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*" adıyla yeni bir ordu kuruldu. Bu ordunun sağlam temellere oturtulması, sürekli geliştirilmesi ve hem maddî hem de insan gücü yönünden yeni kaynaklara sahip olması gerekiyordu. Yani ülke dahilinde askerlik yapabilecek halkın sayısı ile vergi mükellefi olanların sayılarının bilinmesi, yeni ordunun aktif gücünün tespit edilmesi ve son zamanlarda birçok aksaklıkları uğrayan vergi sisteminin yeniden düzene sokularak devletin gelir kaynaklarının tespit edilip düzenli şekilde vergi toplanması gerekiyordu. Bunları gerçekleştirebilmek için devlet kademelerinde yeni arayışlar başladı.

Tanzimat'la birlikte Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde başlayan yenileşme hareketleri ve merkezî idarenin taşralarda daha fazla söz sahibi olması yani idarede merkeziyetçilik fikri, bürokratik yapıda da çeşitli yeniliklerin yapılması zorunluluğunu getirdi. Mahallî idarelerde birtakım değişiklikler yapılarak en küçük idarî birim olan muhtarlıklardan başlanıp, kazâ, sancak ve eyâletlerin idarî yapılarında da bir takım değişikliklere gidildi. Mahallelerde doğanların, ölenlerin, gelip gidenlerin ve güvenliklerinin takibi görevi müslüman mahallelerde imamlardan alınarak muhtarlara, gayri müslim mahallelerde ise papazlardan alınarak kocabaşılara verildi.

Nüfus işlerini takip için 1839'dan itibaren eyâletlerde nüfus nâzırı, sancak ve kazâlarda da nüfus memuru ve mukayyid adıyla memurlar görevlendirilmişlerdir. Bu memurların görevleri, bölgelerinde veya sorumluluk alanlarındaki doğum ve ölüm olaylarını takip ederek aylık cetveller halinde

merkeze, yani İstanbul'da bu cetvelleri toplayacak ve takip edecek olan *Cerîde-i Nüfus İdaresi*'ne bildirmektir.

Cerîde Nâzırı Mehmed Said Paşa tarafından hazırlanan ve padişaha takdim olunan taktirde, vilâyetlerde ve kazâlarda yapılan sayımlarla ilgili tutulan defterlerin İstanbul'a gönderilmesi teklif edilmiştir.⁷

Osmanlı Devleti, başta yeni fethedilen yerler olmak üzere ülke toprakları üzerinde yaşayan halkın sayım ve yazımını yaptırmıştır. Çünkü reayânın iyi bir şekilde idaresi Osmanlı Devleti'nin yükseliş ve gelişme dönemlerinde devlet için esas sayılmıştır. Bu esasa göre de devlet için bilinmesi gereken en önemli şey reayânın elinde bulundurduğu toprak ve bu toprak ile reayâ arasında var olan ilişkidir. Reayâ ile toprak arasındaki bu ilişkiyi tanıyıp iyi bilmek için de öncelikle toprak ve nüfus sayımının yapılması gerekmektedir.⁸ Vergi ve askerlik işleri bu sayım ve yazım esasına dayandığından, devletin toprak düzeni ve yönetim sistemi bu sayım ve yazımı zorunlu kılıyordu.

Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımı asırlarca toprak yazımı ve dolayısıyla askerlik yapacak potansiyeli tespit için yapılmıştır. Toprak yazımının sonunda düzenlenen *Tapu-Tahrir Defterleri*'nde yazımla ilgili bilgiler toplanmıştır. XVI. yy.'da yaygın bir şekilde yapılan toprak yazımı daha sonraki senelerde çeşitli sebeplerden dolayı aksamalara uğramıştır.

Askerî ve malî konuları esas alarak yapılmış olan toprak yazımlarını nüfus sayımları gibi kabul etmek doğru değildir. Fakat toprak yazımı için tutulan kayıtlardan yola çıkılarak o dönemde yazımı yapılan yerlerin nüfusu hakkında kesin olmasa da yaklaşık olarak bir bilgi sahibi olmak mümkündür.

Toprak yazımı esnasında tutulan kayıtlarda yani *Tapu-Tahrir Defterleri*'nde belli bir yaşa gelmiş, eli silah tutan ve vergi mükellefi olan şahıslar esas alınmakta, ayrıca evlenmemiş vergi mükellefi olanlar da kayıtlarda belirtilmektedir. Bazı yerli ve yabancı araştırmacıların, tahrir

⁷ BOA., HH. 19202.

⁸ KARAL, E. Ziya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Sayımları, s. 6.

defterlerinden o dönemde yazımı yapılan yerlerin genel nüfusu ile ilgili çalışmalarda kullanılabilecek standart bir sayı ortaya koyma yönünde yaptıkları çalışmalarda tahrir defterlerindeki hâne reislerinin, yerine göre 3-5 rakamlarıyla çarpılması sonucunda yazımı yapılan yerin ortalama nüfusunun bulunabileceğini belirtmelerine ve yaptıkları araştırmalarda bu yönde tahminlerde bulunmalarına rağmen bu tahminler objektif olamamaktadır. Çünkü hâne halkının sayısı coğrafî bölge, iklim, sosyal durum, göçler, savaşlar vs. gibi sebeplerden dolayı değişebilmektedir. Ayrıca vergiden muaf tutulanlar ile devlet görevlilerinin emrinde bulunan "*maiyyet halkı*" ve şehirlerde oturan yabancı tüccarlar ile aileleri tahrir defterlerinde belirtilmediğinden, bunların da dikkate alınması gerekmektedir. Ancak bu şekilde bölgenin tahmini nüfusu hakkında bir fikir yürütülebilir.

Buna rağmen tahrir defterlerinden, yazımı yapılan yerlerin nüfus yoğunluğu, gelir durumu, gelişmişlik durumu, ticarî faaliyetleri, ekilip-biçilen arazinin durumu gibi konularda bilgi elde etmek mümkündür. Ayrıca değişik zamanlarda yapılan sayımlarda tutulan defterler karşılaştırıldığında özellikle küçük yerleşim yerlerinin gelişmişlik durumu hakkında bilgi edinilebilir.

XVII. yy.'da fetihler sonucunda kazanılan topraklar bir yandan sınırları genişletirken, diğer yandan da kazanılan toprakların savunulması malî yönden Osmanlı Devleti'ni etkilemeye başladı. Fethedilen yerlerin geliri ancak kendi kendine yetebildiğinden, devletin mâliyesine yeni kaynaklar eklenemedi. Oysa o dönemlerde Avrupa'da savaş tekniklerinin gelişmesi ateşli silahların kullanılmaya başlaması Avrupa devletlerini güçlendirmekte, buna karşılık Osmanlı Devleti'ni de kendini yenileme, ordusunu güçlendirme ve teknik açıdan çağa ayak uydurma yönünde adımlar atmaya zorlamaktaydı. Bütün bunlar için de malî yönden güçlenmek ve gelir kaynaklarını artırmak gerekiyordu. O dönemde devlet tarafından öncelikle Kapıkulu Ocakları'nda bir düzenlemeye gidildi ve çağın gelişmelerine ayak uyduracak hale getirildi. Bunun için devletin gelirlerinin büyük bir kısmı seferber edildi. Fakat bir yandan Kapıkulu Ocakları'na önem verilirken diğer yandan devlete ait

toprakları tasarruf etmelerine karşılık toprak sahiplerinin sefer esnasında çıkardıkları tımarlı sipahilere gereken önem verilmedi ve tımarlı sipahiler gitgide eski güçlerini yitirdiler. Yerinde idareden merkezden idareye doğru bir geçişin sonucu olarak tımarlı sipahilerin işledikleri toprağın gelirinden büyük bir kısmını merkeze, yani devletin bütçesine aktarmak zorunda kalmaları kendilerini özellikle ateşli silahlar konusunda yenileyememelerine ve yavaş yavaş eski önemlerini yitirmelerine neden oldu. Kapukulu Ocakları'nın sayısının artması, tımarlı sipahilerin eski önemlerini yitirmeleri, XVII. yy.'da paranın değerinin gitgide düşmesi, taht değişikliklerinde dağıtılan cülûs bahşilerinin artması ve diğer birçok sebepten dolayı devletin mâliyesi bozulmaya, para sıkıntısı çekilmeye başladı.

XVII. yy.'da devlet malî açıdan içine girdiği sıkıntılardan kurtulmak için çeşitli çareler aradı, bunun için de devlet idaresi, ordu ve malî sistemde köklü değişiklikler yapılması zorunlu hale geldi. Köklü değişikliklerin yapılması için ülke dahilinde toprak sayımının yeniden yapılması, böylece vergi gelirlerinin artırılması için çalışmalar yapıldı. Bu konuda Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa tarafından hazırlanan lâyhada ülke dahilinde her otuz yılda bir tahrir yapılması, tahrirde müslüman ve dindar adamların görevlendirilmesi teklif olundu.⁹

XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde savaşlar, iç isyanlar ve malî güçlükler nedeniyle askerî ve malî alanlarda köklü değişiklikler yapılması zorunlu hale gelmişti. Ragıb Efendi tarafından II. Mahmud'a sunulan lâyhada:¹⁰ Her sancak ve kazâyâ devlet tarafından, işten anlayan ve dirayetli birer müdür tayin edilmesi, kazâ müdürü veya başka bir isim taşıyacak olan bu memurların valilere tabi olması, tapu, evkâf, salyâne, cizye evrâkının dağıtılması ve düzeltilmesi işleri, koyun ve sığır vergisi, mîrî zahire işleri, redif

⁹ "Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Lâyhası" için bkz. "Mecmu'atu'r-Risâle" Nuruosmaniye Kütüphanesi Nr: 4950, s. 1-29.

¹⁰ KARAL, E. Ziya, "Râgıb Efendi Lâyhası", Tarih Vesikaları Dergisi, sayı 5, s. 356.

askeri işleri vs. işlerle ilgilenmesi, sancak ve kazâlarda halkın ictimaî ve malî durumunu tespit etmesi ve muattal toprakları işlettirmesi teklif edilmekteydi.

Yine bu lâyhada: Görevlendirilecek memurlar tarafından önce şehir merkezlerinde daha sonra da köylerde mutavattın ahalinin mutasarrıf oldukları hâne, han, hamam, dükkan, çiftlik, değirmen, bağ, bahçe, tarla, çeltik, mera, çayır, zeytinlik, dutluk vs. emlâk ve arazilerinin timar, mülk ve vakıf tarlalarından kendilerine verilmiş olan senetlerin bizzat görülerek tek tek isim ve şöhetleriyle deftere kaydedilip; tapu senetleriyle, mukâtaa, zeâmet, timar ve vakıf senetleriyle mutasarrıf oldukları mülk ve arazilerin ayrı ayrı defterlere kaydolunması, tapu defterlerinin İstanbul'a gönderilmesi, İstanbul'da senetlerin yenilenerek ayrı bir mühürle mühürlenip, eski senetler alınarak yenilerinin emlâk ve arazi sahiplerine verilmesi; altı ayda bir salyâne ve nüfus defterlerinde yapılması gereken değişiklikler hakkında mahallinden tutulan raporlar geldikçe bu defterlerde de gereken değişikliklerin yapılması, böylece çeşitli haksızlıkların ve vergi kayıplarının önüne geçilebileceği teklif edilmiştir.

Ragıp Efendi, lâyihasında ayrıca görevli memurların görev yerlerine vardıklarında öncelikle şehir merkezi ve köyleri ahalisinin mutasarrıf oldukları emlâk, arazi ve akârâtı, koyun, keçi, manda, sığır, inek, deve, at, bârgir, katır, eşek, arı kovanı, domuz vs. hayvanların cins cins tespit edilip sahiplerinin isim ve şöhetleriyle birlikte deftere kaydolunması, sayım ve yazım işi bittikten sonra ahalinin yıllık geliri ve verecekleri yıllık verginin her köyün defterinin sonuna kaydedilmesi ve bundan sonra bu sayım ve yazım esas alınarak, değişikliklerin bu defterler üzerinde yapılması; böylece vergiye tabi mal, mülk, hayvan ve diğer gelir getiren varlıkların tespit edilerek, herkesin kazancına göre vergi vermesi, vergi yüzünden kimsenin haksızlığa uğramaması, fukaraya zulmedilmemesi ve âdilâne bir vergi dağılımının yapılması üzerinde durmuştur.

Ragıp Efendi, ahali ile emlâk ve arazinin yeniden sayım ve yazımının yapılması sonucu kazâ ve köylerdeki halkın mutasarrıf oldukları vakıf mallarının da ortaya çıkacağını, bu malların tapu senetlerine göre yeniden defterlere kaydolunacağını, böylece uzun yıllar mütevellîlerinin ihmal ve

ilgisizliklerinden dolayı bakımsız kalan vakıf, cami, medrese, mektep, tekke, köprü, kuyu, kaldırım vs. birçok hayrâtın Evkâf Nezâreti tarafından kurtarılabileceğini teklif etmektedir. Ayrıca bu sayımla birlikte gayri müslim reayânın sayısı ve ekonomik durumu da ortaya çıkacağından, devlete ödeyeceği cizye miktarı da sağlıklı bir şekilde bilinecek, hakkaniyet üzere vergi vermeleri sağlanacaktır.

Görüldüğü gibi Ragıb Efendi hazırladığı lâyhada, yapılacak sayımla devletin elindeki toprakların, vergi toplanabilecek kayıtların, aynı zamanda da askere alınabilecek insan potansiyelinin güvenilir bir biçimde ortaya konabileceğini teklif etmekle kalmamış, bu sayımda nelere dikkat edileceği, nelerin esas alınacağı ve sayım sonucu tutulacak defterlerin nasıl değerlendirmeye tabi tutulacağını da açıkça belirtmiştir. Lâyhada ayrıca sayım memurlarının hangi konularda hassas ve ketum davranacakları hakkında da tavsiyelerde bulunmuştur.

II. Mahmud'un, bu lâyhayı esas alarak öncelikle ehl-i İslâm ve reayânın sayısının tespit edilmesini istediğini ve sayıma öncelikle Karaman'dan başlanılmasını emrettiğini Karaman valisine yazılan bir emr-i âlî müsveddesinde açıkça görmekteyiz. Emr-i âlîde öncelikle sayımı gerektiren sebepler sıralanmaktadır.¹¹

Bu sebepler şöyle özetlenebilir:

1- Bir müddetten beri vuku bulan seferler sebebiyle halk çok masraf yapmış, bu masraflardan dolayı birçok sıkıntı içerisine girmiştir.

2- Bir çok kazâ ve köyde halk tahammülünden fazla vergi vermeye zorlanmakta, bir kısmı vergisini hiç ödeyememekte, bir kısmının büyük vergi bakayaları bulunmakta, ayrıca görevli memurlar tarafından himaye ve iltimas edilen bir kısım halk vergiden muaf tutulmakta, bu gibilerin ödemeleri gereken vergiler diğer ahalinin üzerine yüklenmektedir. Vergi adaletsizliği yüzünden

¹¹ BOA., HH. 19203, 1 Receb 1246.

özellikle fakir halka yapılan zulmün ortadan kaldırılması, vergi sisteminin yeniden bir düzene sokulması gerekmektedir.

3- Anadolu'da bazı köylerin ahalisi önceki tahrirlerde köprü ve hanların tamiri, derbendlerin muhafazası görevlerine tayin olup bu görevlerine karşılık vergiden muaf tutuldukları halde aradan geçen zaman içerisinde tamir edecekleri köprü ve hanların yıkıldığı, ortada tamir edilecek birşey kalmadığı, derbencilik hizmetinin ise sadece sözde kaldığı, yani muafiyetlerine karşılık yapacakları bir görevleri olmadığı halde halen muafiyetlerini bahane ederek vergi vermekten kaçınmaları.

4- Devletin bu gibi durumlardan haberi olmasına ve zaman zaman bazı tedbirler almasına rağmen savaşların devam etmesi nedeniyle bir sonuç alınamaması, şimdi ise seferlerin durduğu, bu konuların bir kere daha etraflıca ve dikkatlice incelenerek ne gibi tedbirler alınması gerekiyorsa alınarak vergilerin hafifletilip yeniden düzenlenerek bir intizama sokulması.

II. Mahmud'un geniş ölçüde bir ıslahat yapma isteği, bunun için de öncelikle genel bir nüfus ve arazi sayımının yapılmasını emretmesi, Ragıp Efendi'nin hazırladığı lâyihanın II. Mahmud üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Nüfus sayımının ne şekilde yapılacağını belirlemek için özel bir meclis teşkil edilmiş ve bu meclis tarafından talimatnâmeler hazırlanmıştır.¹² Bu konuda sadaret kaymakamı tarafından II. Mahmud'a takdim olunan bir takirde yapılacak tahririn açıkça nüfus tahriri olduğu belirtilmekte ve nelere dikkat edileceği anlatılmaktadır.

Sayım yapılırken sayım memurlarının ellerine sayımın nasıl yapılacağı ve nelere dikkat edileceği hakkında yazılı bir talimat verilmeyip konu şifahen kendilerine anlatıldığından, memurlar özellikle İslâm nüfusu sayarken aynı esasa göre hareket etmemişlerdir. Bazı yerlerde yaşa göre bir ayırım yapılmış,

¹² BOA., HH. 19217.

bazı yerlerde sakal ve bıyık esas olarak alınmış, bazı yerlerde de askerliğe elverişli olup olmamalarına göre sayım yapılmıştır.

Sayım yapılmadan önce sayım için görevlendirilen şer'î memurlar Bâb-ı Âlî'ye çağrılarak harcırahları verilmiş, sayımda ketum davranmaları ve sayım göreviyle gidilen yerlerde herhangi bir fenalık zuhur etmemesi için itinalı davranmaları yolunda tenbihte bulunulmuştur. Yine bu toplantıda sayımın nasıl yapılması gerektiği hakkında Kütahya'yı tahrir ile görevlendirilen Hüsameddin Efendi kendi düşüncelerini anlatmış, sayımın tenbih edildiği şekilde yapıldığı takdirde çok uzun süreceğini ve sayımın ne için yapıldığı açıkça anlatılamayacağı için ahalide bir huzursuzluk yaratacağını dile getirmiştir. Hüsameddin Efendi, bunun önüne geçilmesi ve sayımın kısa zamanda tamamlanabilmesi için yaş taksimine gidilmesi, sekiz yaşına kadar olanların "*asgar*", 8-15 yaş arası "*sağîr*", 15-40 arası "*şâb-ı emred*", 40-60 arası "*sinn-i vustâ*" ve 60'dan yukarı yaşta olanların da "*pîr*" şeklinde yazılmasını, böylece hem sayımın hızlı bir şekilde yapılabileceğini hem de sayımı yapılan yerlerde askerliğe elverişli olanların ortaya çıkarılabileceğini ve sayımın gerekçelerini saklamaya gerek kalmayacağını, daha rahat sayım yapılabileceğini teklif etmiştir. Teklif toplantıya katılanlar ile serasker paşa tarafından da kabul görmüş ve uygun görüldüğü takdirde sayım için görevlendirilen bütün memurlara sayımda bu usûlün uygulanması yolunda birer pusula verilmesi konusu padişaha takdim edilmiştir. Sultan II. Mahmud'un konuya ilişkin hatt-ı hümayûnu aynen şöyledir: "Bu Rumeli ve Anadolu'nun tahriri maddesi pür dikkat ve i'tinâ olunacak maddededir. Felan böyle diyor beriki şöyle diyor diyerek bunu usûl-i sâbıkasından çıkarmaya gelmez. İşte Konya tahririne memur olan Nazif Bey yoluyla davranmaktadır. Bu Bursalı Hüsam Efendi ki, nahiyenin tahririne elvermez ise âhar bir münasibi ile uyuşdurulsun, el-hâsıl usûl-i sâbika üzerine her birine vasâyâ-yı hafiyeye tefhim ve ifâde olunmak üzere icrasına mübâderet olunsun."¹³

¹³ BOA., HH. 19217.

II. Mahmud bu emriyle, nüfus sayımının eski usûle göre yapılmasını, onun bunun teklifleriyle hareket edilmemesini istemiştir. Yani sayım için görevlendirilen memurlara sayımın nasıl yapılacağına dair yazılı bir talimat verilmediğinden her bölgeye veya sayımı yapılan yerleşim birimlerinin özelliklerine göre değişik yöntemler kullanılmıştır. Fakat sayımın asıl gayesi ülke toprakları dahilindeki vergi mükellefleri ile askere alınabilecek şahısların tam sayısını, yani vergi ve asker potansiyelini öğrenmek olduğu için hangi yöntem uygulanırsa uygulansın sayım memurları bu esasa dikkat etmişlerdir.

Memurlar görevleri başına gönderildikten sonrada, sayım yapılan yerlerde düzenlenip İstanbul'a gönderilecek defterleri düzenleyip derlemek ve genel bir sonuç çıkartmak için Cerîde Nezâreti kurulmuştur. 1832 (1247) yılında Cerîde Nâzırı Said Efendi tarafından yazılıp, sadrazam tarafından padişaha takdim olunan bir takirde de; tahrirden sonra, tahrir memurlarınca düzenlenen ve Cerîde Odası'na teslim olunan defterlerde ve tahriri yapılan yerlerde, tahrirden sonra vuku bulacak değişikliklerin defterlerde düzeltilmesi hakkında yapılması gereken işler için birtakım tekliflerde bulunulmakta, yapılan sayım işinin boşa gitmemesi ve bir düzene sokulması için konunun bir nizama bağlanmasını istemektedir.¹⁴

Cerîde Nâzırı Said Efendi'nin nizama bağlanmasını istediği konuları şöyle özetleyebiliriz:

1- Anadolu ve Rumeli'de tahrirleri yapılan kazâ, kasaba ve köylerde sâkin ve mütemekkin ehl-i İslâm ve reayâ, memurlar tarafından yazılıp defterleri Dersaâdet'e geldikten sonra gerek ehl-i İslâm gerekse reayânın gelip-gidenleri, ölenleri ile yeni doğanların isim ve şöhretleriyle birlikte, Cerîde Odası'ndaki kayıtları düzeltilmek üzere her üç ayda bir yoklama defterlerinin Dersaâdet'e gönderilmesi.

2- Anadolu ve Rumeli'nin her bir kazâsına veyahut küçük kazâların bir kaç adedine mahallerinde ahâliden güvenilir ve mutemed birer mukayyid

¹⁴ BOA., HH. 19202.

görevlendirilerek vilâyetten münasib bir maaş verilmesi ve bunun dışında kimseden her ne adla olursa olsun ücret alınmaması.

3- Doğan çocukların ismi, babasının isminin altına doğum tarihiyle birlikte kaydedilmesi, ölen şahısların isimlerinin üzeri çizilerek, ölüm tarihinin yazılması, başka diyarlarda olup vilâyetine gelenler ve başka kazâda olup memleketine gidenler, hacca gidenler-gelenler, askerlik veya başka bir iş için İstanbul'a gelenler ve başka yerlere taşınanların kayıtları defterlerinden bulunup gerekli değişikliklerin yapılması, bu nizamın düzenli olarak devamı ve kontrolü için Anadolu'da livâ merkezlerinde, Rumeli'de ise her bir kazâda güvenilir bir nâzır-ı defter tayin olunması.

4- Büyük kazâlarda muhtar ve mütevellîler, muhtar ve mütevellîsi olmayan yerlerde imamlar ve yaşlıların gelip-gidenleri, doğanları ve ölenleri haber vermesi.

5- Rumeli'de köylerden kazâlara, Anadolu'da ise kazâlardan livâ merkezlerine nüfusla ilgili değişikliklerin bildirilmesi, kazâ ve livâlardan ise valiler, mutasarrıflar veya ayanlar tarafından Dersaâdet'e bildirilmesi.

6- Papaz ve kocabaşlarının da reayânın doğum ve ölümlerini, gelip-geçenleri ve göçenlerini deftere kaydettirmeleri.

7- Bu nizamın icrası sırasında Dersaâdet'teki Cerîde Odası'nda görevli bulunanlar ile tahrir defterlerinin tashihi ve değişikliklerini bildirmekle mükellef olan görevli memurlardan görevlerinde kusur edenler olursa gereken cezaların verileceğinin ilgililere bildirilmesi.

8- Nüfusla ilgili bu usûlün bundan sonra da düzenli olarak devam ettirilebilmesi için Anadolu ve Rumeli'deki tüm mülkî görevlilerle Cerîde Odası'na Divân-ı Hümayûn'dan gereken emirlerin gönderilmesi.

Cerîde Nazırı Said Efendi tarafından takdim olunan bu takrîre, II. Mahmud'un yazdığı hatt-ı hümayûn ise şöyledir: "Cerîde nâzırının mecliste bi'l-müzâkere surh işaretiyle arzolan işbu takrîri manzûr u ma'lûm-ı

hümayûnum olmuştur. Vâkiâ bu vechile nizâma rabtolunarak iktizâ eden evâmirin ısdâr olunmasına mübâderet olunsun."

II. Mahmud, Cerîde Nazırının hazırladığı nizamnâme sûretini aynen kabul etmiş ve bundan sonra aynen uygulanmasını istemiştir. Bu konuda irâde çıkarılarak ilgililere gönderildiği fakat ilgililerin konuya gereken önemi vermedikleri, bazan da gelişi güzel davrandıkları görülmüş, bunun önüne geçilmek için de 1251 yılında müslüman mahallelerin imam ve muhtarları ile gayri müslimlerin patrikleri ve hahambaşlarına birer talimatnâme hazırlanarak konunun önemi anlatılmış ve yapacakları işler belirtilmiştir.¹⁵

Talimatnâmelerde, cerîde nâzırı tarafından hazırlanıp padişah tarafından da aynen uygulanması emri verilen nizamnâme hatırlatılarak mahallenin imam ve muhtarları tarafından, mahallerinde her ne kadar nüfus var ise istisnasız hepsinin sayılması istenmiş ve görevini aksatanların gerekli cezaya çarptırılacağı belirtilmiştir. Patriklere ve hahambaşılara verilecek talimatnâmede ise konunun önemi belirtilmiş, gayri müslimler içinde hâlâ sayılmayanların bulunduğu, sayımdan sonra meydana gelen doğum-ölüm ve diğer yer değiştirmelerle ilgili bilgilerin defterlerde düzeltilmediği, hatta sayımda sayımı yapan görevlilerin görevlerini suistimal ettikleri, mesela; tahrirde 8 yaşında yazılan bir şahsın bir iş için murûr tezkeresi almaya geldiğinde tahrirden bu güne kadar 6 yıl geçtiği halde 14 yaşında olması gerekirken 20-30 yaşlarında olduğunun görüldüğü, bunun da sayımı yapan görevlilerin ihmallerinin bir sonucu olduğu dile getirilmiştir.

1831 yılında yapılan nüfus sayımı, bir takım eksiklik ve aksaklıklara rağmen ülke dahilinde yaşayan müslüman ve gayri müslim nüfusu ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Bu sayım Osmanlı Devleti'nin toprak yazımı vesilesi olmadan yapılan bir nüfus sayımı olarak kabul edilebilir. Ayrıca 1831 sayımı öncesi ve sonrası yapılan bir takım değişiklikler ile çıkartılan nizamnâmeler, ülke dahilinde merkezî bir nüfus kayıt sisteminin kurulmasını ve

¹⁵ BOA., HH. 19258-B, 19258-C.

nüfus değişikliklerinin düzenli olarak takip edilmesini sağlaması açısından önemlidir.

1831 nüfus sayımı Rumeli ve Anadolu'da yapılmıştır.

Rumeli'de sayımı yapılan kazâlar şunlardır.¹⁶

Çatalca, Tekfurdağı, İneçik, Malkara, Gelibolu, Şarköy, Bergos, Çorlu, Ereğli, Baba-i Atik, Havsa, Hayrabolu, Evreşe, Keşan, İnez, Cısr-i Ergene, Enez, Edirne, Çirmen, Çırpan, Ahıçelebi, Akçakızanlık, Zağra-i Atik, Dimetoka, Fereçik, Meğri, Gümölcine, Yenice-i Karasu, Uzuncaâbad, Hasköy, Sultanyeri, Drama, Sarışaban, Tırnova, Filibe, Tatarbazarcık, Ahtıman, Sofya, Şehirköy, Pravişte, Kavala, Berkofça, Cumapazarı, Sarıgöl, Eğribucak, Serfice, Tikveş, Petriç, Radovişte, Nevrekop, Menlik, Demirhisar, Zihne, Siroz, Selanik, Yenice-i Vardar, Vodine, Ağustos, Karaferye, Preznic, İznebol, Usturumca, Toyran, Karadağ, Avrathısı, Radomir, İvrace, Köstendil, İvranya, Palanga, Eğridere, Vidin, Köprölü, Pirlepe, Samakov, Behişte, Kesriye, Persepe, Manastır, Filorina, İstrova, Horpeşte, Naslıç, İştıp, Koçana, Komanova, Niğbolu, Servi, İzladi, Atrepoli, Lofça, Plevne, Rahova, Çire, Ziştovi, Rusçuk, Yanbolu, Zağra-i Cedîd, Kızılağaç, Niş, Prezrin, Sahrika, Tırговиşte, Üsküp, Kalkandelen, Kırçova, Silistre, Varna, İshakçı, Minkalye, Balçık, Saçın, Köstence, Hırsova, Tolcı, Babadağı, Edirne ve nahiyeleri ile Üsküdar, Manastır, Çöke, Ada ve Tirfilli.

Anadolu'da sayımı yapılan sancaklar da şunlardır:

Hüdavendigar, Karesi, Kocaeli, Eskişehir, Karaman, İçil, Alâiye, Menteşe, Teke, Hamid, Aydın, Saruhan, Bolu, Viranşehir, Ankara, Çankırı, Amasya, Sivas, Bozok, Çorum, Biga, Akdeniz adaları (Cezâir-i Bahr-i Sefîd), Kütahya, Adana, Bilan, Tarsus, Trabzon, Canik, Çıldır, Kars, Kastamonu ve Silistre.

¹⁶ KARAL, E. Ziya, 1831 Nüfus Sayımı, s. 13.

Sayımda müslüman ve gayri müslim nüfus ayrı ayrı sayılmış, defterleri de ayrı tutulmuştur. Bütün sancak, kazâ ve köylerde halk İslâm ve reayâ (gayri müslim) olarak iki gruba ayrılmıştır, Rumeli tarafında Kıptîler de ayrı sayılmış ve defterleri ayrı tutulmuştur. Ayrıca Yahudiler, Fellahlar ve göçebeler de ayrı sayılmıştır. Anadolu'da ise aşiretlerin nüfusları ayrı gösterilmiş; fakat İslâm nüfusun toplamına katılmıştır. Anadolu'nun bazı sancak ve köylerinin sayımında hâne numaraları da gösterilmiştir. Doğu'daki aşiretler sayılırken de bazı defterlerde çadır sayısı görülmektedir.

1831 nüfus sayımında Anadolu ve Rumeli'de yaşayan erkek nüfusu yaşına bakılmadan istisnasız sayılmıştır. Orduya asker vermeyen bölgeler sayımın dışında tutulmuştur. Sayım dışında tutulan ve orduya asker vermeyen eyâletler şunlardır: Lahsa, Basra, Yemen, Mısır, Tunus, Cezâyir, Trablusgarb ve Habeş. Burada da açıkça görüldüğü gibi 1831 sayımının en büyük sebebi Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra yeni kurulan "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" adı verilen orduya alınacak asker potansiyelinin tespiti ile vergilerin dağılımı ve tahsilinde görülen aksaklıkların düzeltilerek yeni bir vergi sisteminin uygulamaya konmak istenmesidir. Bu bakımdan sayım gagesine ulaşmıştır. Yalnız, harp münasebetiyle Silistre eyâletinin nüfus sayımı yapılamadığından, buralarda da sayım yapılabilmesi için iki yıl sonra tekrar memur görevlendirilmiştir.¹⁷

Bu sayımda Arnavutluk taraflarında sayım için görevlendirilen memurlar ahali tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış, sayıma değişik manalar verilmeye çalışılmıştır. Hatta Arnavutluk ve Üsküp taraflarının sayımı için görevlendirilen memurlar, görev yerlerine ulaşmamışlarsa geri çağrılmaları, görev yerlerine ulaşmış fakat sayıma başlamamışlarsa sayımın ertelenmesi, sayıma başlamışlarsa herhangi bir huzursuzluğa meydan verilmeden devam olunması hakkında II. Mahmud'un emri üzerine bu bölgelerde sayım ertelenmiştir. Arnavutluk taraflarında birkaç köy sayılmışsa da sayımda görevlendirilen katiplerin acemiliği yüzünden sayım bir işe yaramamış,

¹⁷ BOA., HH. 19248.

yaklaşık iki yıl sonra buralarda tekrar sayım yapılmak üzere İstanbul'dan tecrübeli üç katip görevlendirilmiştir.¹⁸

1831 Nüfus sayımı için görevlendirilen sayım memurları sayımı yapılan yerlerle ilgili tuttıkları defterleri önce kendi bölgelerine göre birleştirmişler ve defterleri temize çektikten sonra İstanbul'a göndermişlerdir¹⁹.

Tahrir münasebetiyle her taraftan gelecek defterlerin merkezde tek bir yerde toplanıp kaydedilmesi ve daha sonra olabilecek değişiklikleri gelen defterlere işlemek üzere İstanbul'da bir daire açılması istenmiş ve II. Mahmud'un emriyle Sadaret Mektupçusu Said Efendi "Defâtir Nâzırı" adıyla ve 7.500 kuruş maaşla bu iş için görevlendirilmiştir.²⁰ Defterlerin peyderpey Dersâdet'e gelmeye başlaması üzerine sadaret kaymakamı tarafından Said Efendi'nin emrine memurlar görevlendirilmesi teklif edilmiş, fakat padişah tarafından bu teklif kabul edilmemiş ve büyük kazâların defterleri gelinceye kadar memur tayini işinin beklemeye alınması ve ileride bu konuda gerekenin yapılacağı belirtilmiş, ayrıca daha önce "Defâtir Nâzırı" ünvanıyla görevlendirilen Said Efendi'nin ünvan ve görevinin "Cerîde Nâzırı" olarak değiştirilmesi, yeni ihdas edilen daireye de "Cerîde Nezâreti" adı verilmesi istenmiştir.²¹

1831'de yapılan nüfus sayımında herhangi bir karışıklık çıkmaması için sayımı tehir edilen Rumeli'nin bazı bölgeleri ile Arnavutluk'ta daha sonra sayım yapılmıştır.²² Ayrıca o tarihlerde harp münasebetiyle Silistre'nin bir kısım kazâlarında da nüfus sayımı yapılamamış, yaklaşık iki yıl sonra (1833) buranın sayımı için Nâbi Efendi görevlendirilmiştir.²³ Bu kısmî sayımı bazı tarihçiler yeni bir nüfus sayımı olarak göstermektedir. Oysa bu sayım 1831'de yapılan

¹⁸ BOA., HH. 19255 (14 S. 1248).

¹⁹ BOA., HH. 19272 (Selh-i R. 1246).

²⁰ BOA., HH. 19210.

²¹ BOA., HH. 19263 (1246).

²² BOA., HH. 19275 (1246).

²³ BOA., HH. 19248 (1248).

fakat yukarıda işaret edildiği gibi bazı sebeplerden dolayı ertelenen yerlerde yapılan bir sayım olup 1831 sayımının devamı niteliğindedir.

1831 sayımına göre, sayımı yapılan yerlerde 2.5 milyonu Anadolu'da, 1.5 milyonu da Rumeli'de olmak üzere ortalama 4 milyon erkek nüfus yaşamaktadır.²⁵

1831 sayımından sonra 1844 yılında ülke genelinde bir nüfus sayımı daha yapılması kararlaştırılmıştır. Bu sayımın gayesi 1834-35 yıllarında "Redif Asâkir-i Mansûre" adıyla Yeniçeri Ordusu'nun yerine kurulan yeni orduya alınabilecek asker potansiyelini tespit etmektir. 1831 sayımıyla ülkede düzenli olarak nüfus olaylarını takip edecek bir kayıt sistemi kurulmuş olduğundan, 1844 sayımı daha detaylı yapılmak istenmiş fakat istenildiği kadar başarılı olunamamıştır. Yeni kurulan redif teşkilatının gayesi büyük bir genç nüfusu asker olarak uzun süre silah altında tutmak yerine, askerlik çağına gelmiş gençleri kendi bölgelerinde az masrafla ve kısa aralıklarla eğitip savaşa hazırlamaktır. Sayımın asıl gayesi asker potansiyelini belirlemek olduğu halde, bu sayımda 1831 sayımından farklı olarak erkek nüfusun yanında kadın nüfus da sayılmıştır. Buna rağmen halk, sayımının asıl gayesinin asker potansiyelini tespit olduğunu bildiğinden askere gitmemek için yanlış bilgi vermiş, gayri müslim din adamları da kendi cemaatleri hakkında doğru bilgi vermemişlerdir.

1844 sayımından sonra 1852'de Rumeli'de 1856'da Anadolu ve Suriye'de nüfus sayımları yapıldı. 1870'de genel bir nüfus sayımı yapılması için çalışmalar yapıldıysa da çeşitli sebeplerden dolayı sayım yapılamadı. 1874 yılında Tuna vilâyetinde ayrıntılı bir sayım yapıldı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra da bir nüfus sayımı yapıldı. Fakat bu sayım Rumeli'den sürekli göç gelmesi nedeniyle çok geç tamamlanabildi.²⁶

²⁴ BOA., HH. 19248 (1248).

²⁵ KARAL, E. Ziya, 1831 Nüfus Sayımı, s. 9.

²⁶ DOĞRU, Halime, Osmanlı Devleti'nde Toprak Yazımından Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Yoklama Defteri Örneği, Anadolu Ü. Fen-Edebiyat Fak. Dergisi, c. I., sayı. 2, s.249.

Savaşlar ve çeşitli malî zorluklar nedeniyle zorla yapılabilen bu sayımlardan sonra 1882, 1895 ve 1906 tarihlerinde de kapsamlı nüfus sayımları yapıldı. Bunlar önceki sayımlardan daha başarılı oldu.

*

Osmanlı Devleti döneminde Kıbrıs'ta yapılan nüfus sayımlarıyla ilgili Osmanlı Arşivi'ndeki pek çok müstakil defter ve nüfus yoklama defterlerinden başka serî halde 19 adet defter bulunmaktadır. Bu defterler, Osmanlı Devleti'nde ilk genel nüfus sayımı olarak bilinen 1831 tarihine ve daha sonra yapılan sayımlara aittir. Defterler, her yerleşim yeri için ayrı ayrı tutulmuş ve daha sonra serî halde birleştirilerek ciltlenmiştir. 19 adet defterden 6'sı 1246 (1831), 7'si 1255 (1839) ve diğer 6'sı da 1258 (1842) yıllarında yapılan sayımlara aittir.

Bu çalışmada Kıbrıs'ın ilk nüfus sayımına ait olan 1246 (1831) tarihli 4 defter esas alınmıştır. Bunlardan 10605 numaralı deftere Müslümanlar; 1521, 5367 ve 10669 numaralı diğer üç deftere ise gayri müslimler kaydedilmiştir. Bu defterlere esas olan nüfus sayımı Halil Efendi tarafından yapılmış olup, defterler Lefkoşe Kadısı Hayâlî Mustafa bin el-Hâc İbrahim Efendi tarafından mühürlenmiştir.

IV- TEMETTU‘ VERGİSİ ve TEMETTUÂT DEFTERLERİ

"*Temettu‘*" kelime olarak kâr etme, fayda görme; "*temettu‘ vergisi*" ise, herkesin kazancıyla mütenasip olarak devlete verdiği vergi, esnaf vergisi anlamına gelmektedir.

Temettu‘ vergisinin esası H. 1241 (1826) tarihinde II. Mahmud zamanında ihdas olunan ihtisab resmidir.

İhtisab resmi: şehriyye-i dekâkîn ve yevmiyye-i dekâkîn adıyla anılan vergilerle; belediye geliri olarak pazar ve panayırlardan alınan damga, tartı, ölçü vs. vergiler ve hile yapan esnaftan alınan para cezaları ile bütün yiyecek, içecek vs.'den alınan müteferrik vergilerden ibarettir.

Gülhâne Fermanı'nın ilanından sonra 19 Zilkade 1255 (1839) tarihinde çıkarılan bir talimatla muhassıllar nezâretine, her yerde ahalinin ismi, şöreti, arazileri, hayvanları; tüccar ve esnafın ise yıllık gelirleri vs. bilgilerinin yazıldığı defterler tutulması emredilmiştir.

1255 (1839)'den 1275 (1858)'e kadar temettu‘ vergisi "an-cemâatin" tevzi olunan verginin bir kısmını teşkil etmek şartıyla "bileşik vergi" arasında görülmekteydi.

1275 (1858) tarihli Tahrir Talimatı ve 1277 (1860) tarihli Tahrir-i Umûmî Nizamnâmesi gereğince; herkesin emlâk, arazi ve senelik kazancı tahrir ve tahmin edilerek ilk defa senelik kazanç üzerinden %30 vergi alınması kararlaştırılmıştır.

Temettu‘ vergisinin düzenli toplanabilmesi için gerekli bilgilerin yazıldığı Temettuât Defterleri tutulmaya başlanmış, bu görev de muhassıllara

verilmiştir. Muhassılların, bu defterleri daha sağlıklı tutabilmeleri için her kazânın ileri gelenlerinden, meclisçe seçilecek birinin başkanlığında bir katip tayiniyle sayımların yapılması, defterlerin ve sayımların muhassıllar tarafından kontrol edilmesi emredilmiş, böylece sayımlarda suistimale ve haksızlığa meydan verilmemesi, kazançların eksik gösterilmemesi ve suistimalde bulunanlara gerekli cezaların verilmesi amaçlanmıştır.

Temettu' vergisi hakkında 1323 (1907)'de çıkartılan bir nizamnâmede ise temettu' vergisinin; vilâyet, livâ, kazâ merkezleriyle nüfusu iki bini aşkın yerlerde ticaret, sanat ve hırfet erbâbından mart ve eylül aylarında olmak üzere yılda iki taksit halinde alınması kararlaştırılmıştır. Bu verginin adı daha sonraları "kazanç vergisi"ne çevrilmiştir.

Tanzimat'a kadar değişik adlarla ahalden alınan vergilerin yerine ikame edilen temettu' vergisinin kaydedildiği defterlere "Temettuât Defteri" adı verilmektedir. Bu defterler XIX. yy. ortalarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iktisadî, sosyal ve ticarî hayatı çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Tapu Tahrir Defterleri'ndeki bilgilerin daha fazlasını bu defterlerde bulmak mümkündür. Bu defterler bu yönüyle çok değerli bilgiler ihtiva etmektedir.

Temettuât Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. 1988 yılına kadar tasnif edilmediği için defterler üzerinde herhangi bir araştırma yapılmamıştır. 1988 yılında tasnif edilerek araştırmaya açılan 17.447 defterin büyük bir kısmı 1260-1261 (1845) tarihinde yapılan sayımlara aittir. Çok az sayıda da 1256 (1847)'de yapılan tahrirlere ait defterlere rastlanmaktadır.

Temettuât Defterleri; şehir, kazâ, kasaba, nahiye, köy, mezraa ve çiftlik gibi bütün yerleşim birimlerinde yaşayan müslim ve gayri müslim ahalinin tarla, bağ, bahçe, ev, ahır, vs. gayri menkulleri ile bütün cins ve evsaftaki hayvanları ve yetiştirmiş oldukları ürünlerin teker teker yazılmasıyla oluşturulmuştur.

Defterlerde yerleşim birimleri ayrı ayrı yazılmış, büyük yerler ile birden fazla mahalleden oluşan köyler ayrı ayrı kaydedilmiştir. Defterin ilk sahifesinde sırasıyla eyâlet, sancak, kazâ adları kaydedildikten sonra tahriri yapılan köy, kasaba, mahalle veya çiftliğin adı yazılmıştır.

Köy veya mahallelerde genellikle imam, muhtar vs. görevlilerden başlayarak vergiye tabi olan mallarının sayımı yapılmıştır.

Sayım yapılırken ehl-i İslâm ve ehl-i zimmet reayâ ayrı ayrı yazılmıştır. Defterler vergi toplamaya yönelik tutulduğu için yalnızca vergiye tabi mal ve mülkleri olan aile reisleri esas alınmıştır. Bunlar genellikle erkek nüfus olduğu gibi, yer yer eşleri ölmüş kadınlar ve babaları ölmüş çocukların kayıtlarına da rastlanmaktadır.

Menkul ve gayri menkul mallar yazılırken yanına birim değeri üzerinden alınacak vergi tarifesi de genellikle belirtilmiştir. Meselâ:

"Meyvesiz bahçe, dönüm 2" yazıldıktan sonra hâne reisinin her dönüm için vereceği vergi yanına yazılmış, altına da toplam vergi miktarı belirtilmiştir.

Defterlerde genellikle her hânenin mal varlığı yazıldıktan sonra toplam vergi miktarı da ayrıca belirtilmiştir. Her mahalle veya köyün yazımı bittikten sonra da mahalle veya köyden alınacak toplam vergi miktarı yazılmıştır.

Temettuât Defterleri dikkatle incelendiğinde tahriri yapılan yer veya bölge hakkında sosyal ve iktisadî bakımdan bir çok bilgilere ulaşabiliriz. Ahalinin refah seviyesi, ekilip-biçilen ürün çeşitleri, bölgenin iklimi, ticarî durumu, yerleşim şekilleri vs. gibi bilgileri bu defterlerde açıkça görebiliriz. Defterlerde ekili tarlalar "mezrû' tarla" olarak gösterilmektedir. Bunlar da "sulak tarla, kıraç tarla, dağ tarla, ova tarlası" şeklinde belirtilmekte, her birinden alınacak vergi miktarı da ona göre tespit edilmektedir. Ayrıca mezrû' tarlalarda ekilen ürünlerin çeşitlerinden de tahriri yapılan yerlerin coğrafik özellikleri tespit edilebilmekte, ne kadar arazinin ekilip-biçildiği, ne kadarının bahçe olarak kullanıldığı belirtilmektedir.

Bunun yanında dikili ağaçların ürün elde edilenlerinden de vergi alındığından Temettuât Defterleri'nde bunların da adetleri veya dönümleri belirtilmiştir.

Hâne reislerinin içinde oturdukları evler, işyerleri, dükkanlar da tahrir esnasında kaydedildiği için nüfusun nerelerde yoğunluk kazandığı, ticaretin hangi bölgelerde yapıldığı hakkında da bilgi verilmektedir.

Temettuât Defterleri'nde gayri menkullerden sonra hayvanlar yazılmıştır. Defterler incelendiğinde bir köyde veya bölgede en çok hangi hayvanın beslenip yetiştirildiği, mandıraların hangi bölgelerde çoğunlukta olduğu ve bunlardan ne ölçüde kazanç sağlandığını tespit etmek mümkündür. Ziraat yapılan yörelerde ahalinin toprağı işleyebilmesi için besledikleri ve genellikle de ziraat için kullandıkları öküz, temettuât defterlerinde yazılan hayvanların başında gelir. Öküzler yazılırken âlâ ve evsat olarak ayrılmış ve genellikle çift olarak yazılmıştır. Daha sonra kısarak ve bârgirler yazılmıştır. Bu cins hayvanların yetiştirildikleri bölgelere göre dağılımına baktığımızda ise; hayvan sahiplerinin genellikle ziraatle uğraşan hâli vakti yerinde olan çiftçilerle geniş arazi sahipleri oldukları görülmektedir.

Çiftçilikte ve taşımacılıkta kullanılan hayvanlardan sonra eti, sütü ve yünü için beslenen koyun, keçi ve inek vs. gibi hayvanlar, erkek ve dişi olarak veya âlâ, evsat, kısır olarak kaydedilmiştir.

Temettuât Defterleri'nde her evde hangi hayvandan kaç tane beslendiği ve bunlardan alınacak vergiler de yazılmıştır.

Bütün bunlar tek tek yazıldıktan sonra vergi mükellefi olan aile reislerinin de isimlerinin altında yıllık ödeyecekleri temettu' vergisi gösterilmiştir. Her mahalle ve köyün ehl-i İslâm ve gayri müslimleri tek tek yazılıp temettu' vergisine esas olacak mal ve mülkleri, tahakkuk eden miktarla birlikte yazıldıktan sonra alt kısma o mahalle veya köyden toplanacak temettu'un toplamı belirtilmiştir. Daha sonra da her kazâyâ ait mahalle ve köyler ayrı ayrı

yazılarak o kazâyâ ait tahakkuk eden temettu' vergisinin toplamı yazılmıştır. Burada da "kazâ-i mezbûr ehl-i İslâmın emlâk ve arazi bahaları", "kazâ-i mezbûr reâyâların emlâk ve arazi bahaları", "mutasarrıfı Deraliyye'de olup beher sene bedel-i ma'lûme ile iltizâm olunan çiftlikâtın arazisi bahâsı", "kazâ-i mezbûrda vâkı cevâmi-i şerîfin arazisi bahâsı", "kazâ-i mezbûrda vâkı manastır ve kiliselerin emlâk ve arazileri bahaları" şeklinde ayrı ayrı yazılmıştır.

Temettuât Defterleri XV. ve XVI. yy.'larda yapılan tahrirlerde tutulan Tapu Tahrir Defterleri'nden daha geniş ve mükemmel bilgi veren defterlerdir. Bu yönleriyle Temettuât Defterleri:

- 1- Tutulduğu dönemin nüfusu hakkında,
- 2- Tahriri yapılan bölgenin arazisi hakkında,
- 3- Yetiştirilen ürünler hakkında,
- 4- Yetiştirilen hayvanlar hakkında,
- 5- Ailenin gelir ve refah seviyesi hakkında,

6- İktisadî hayat, ekonomi, ticaret vs. pek çok konu hakkında bilgiler vermektedir.

*

Osmanlı Arşivi'nde Kıbrıs'a ait bulunan ve yayına hazırladığımız dört adet Temettuât Defteri 1248 (1833) tarihlidir.

Serînin ilk defteri 16152 numaralı olup; Değirmenlik, Dağ, Omorfa, Magosa, Karpas, ve Lefkoşe kazâlarının temettuât kayıtlarını ihtivâ etmektedir. 16153 numaralı defterde Tuzla, Mesarye ve Girinye kazâları; 16154 numaralı defterde Leymason, Piskopi, Gilan ve Evdim kazâları; 16155 numaralı defterde ise Baf, Kukla, Hırsofi ve Lefke kazâlarının temettuât kayıtları yer almaktadır.

V- VAKIF MÜESSESESİ VE KIBRIS VAKIFLARI

A-İslâm Hukukunda Vakıf Müessesesi

"Vakıf", kelime olarak "habsetmek, alıkoymak, durdurmak" manalarına gelmektedir. Hukukî manada ise; "bir şeyin faydalanma hakkının veya mülkiyetinin kamu yararına tahsis edilerek devamlı olarak başkalarının mülk edinmelerini engellemek, yani mülkiyetin Allah'ın rızasını kazanmak ve insanlara faydalı olmak gayesiyle kamu yararına tahsisi" demektir.

Başka bir ifadeyle vakıf, hukukî bir akid olup; bununla, bir kimse Allah'a yakın olma gayesiyle menkul veya gayri menkul, mülk veya emlâkını dinî, hayrî ve sosyal bir gaye için müebbeden tahsis etmektedir.

İslâm'da vakıf müessesesinin ortaya çıkması ve gelişmesini sağlayan âmiller konusunda ileri sürülen farklı fikirler vardır. İslâm hukukçuları Kur'an'da "*vakıf*" ve onun eş anlamlısı "*habs*" kelimeleri bulunmamasına rağmen karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma, fakir-fukaraya yardım etme, malını Allah yolunda harcama, malını gönül hoşluğu ile ödünç verme, hayır-hasenât yapma gibi mefhumları içine alan âyetleri dikkate alarak vakfın menşeyini İslâm prensiplerine dayandırmaktadırlar. Kur'an'da müslümanların mallarını nerelere teberrû edebilecekleri ayrıntılı olarak belirtilmiş ve sadakanın her çeşidi tavsiye edilmiştir.

Kur'an'da vakıfla ilgili üzerinde ittifakla durulan âyet "*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça tam hayra nâil olamazsınız*" meâlindeki Âl-i İmrân sûresinin 92. âyetidir.

Nakledildiğine göre bu âyet geldiğinde sahabeler âyetin manasını anlayamamışlar, Peygamber'e sorduklarında da Peygamber tarafından "vakıf" ile ilgili açıklama getirilmiştir. Nakledildiğine göre Ebu Talha isimli sahabe bu

âyet geldiğinde "Rabbimiz bizden mallarımızı istiyor; şahit ol ey Allah'ın Peygamber'i, ben en sevdiğim arazimi Allah rızası için hayra tahsis ettim" demiş, Hz. Peygamber ise yakın hısımları olan Hasan ve Übeyye'ye tahsis etmesini tavsiye etmiştir. Bu âyetin vakıfla ilgili delil olduğunu tefsircilerin çoğunluğu kabul etmektedirler.

İslâm hukukçuları tarafından Hz. Peygamber'in hadislerinden vakıfla ilgili gösterilen en önemli delil ise şudur: *"İnsanlar öldükleri zaman amelleri kesilir. Bunun üç istisnâsı vardır: Birincisi; devamlı sadaka meydana getiren kimsedir ki, bundan intifa' devam ettikçe onun ameli de devam eder. İkincisi; kendisinden sonra yararlı olan ilim; üçüncüsü ise; kendisine hayır duâ eden hayırlı bir evlattır."* Bu hadiste vakıf muamelesine karşı bir teşvik vardır. Zira sadaka-i câriye vakıftan başka bir şey değildir.

Bugün yaşayan ve bizden sonra da yaşayacak olan halkın yükselmesine yardım ve hizmet maksadıyla kurulmuş birer hayır kurumu olan vakıfların ana gayesi sosyal yardımlaşma, dayanışma ve insanlığa hizmettir. Vakıflar ile yapılan hizmetler farklıdır. Vakıfların pek çoğu bayındırlık işleri ve sosyal bünyenin korunması gibi yüksek hedefler güder. Yollar, köprüler, çeşmeler, su yolları, su kemerleri, camiler, medreseler, kütüphâneler, okullar, misafir evleri, hemen her yerde bulunan ve herkesin faydalandığı eserlerdir. Bunlardan başka fakir öğrencilere yiyecek, giyecek, kitap, burs vs. temini, fakir ve kimsesizlerin cenazelerinin kaldırılması, evlenecek olanlara yardım edilmesi, çocukların ve fakirlerin sevindirilmesi, spor tesisleri yapılması ve diğer hizmetlerin yerine getirilmesi için kurulmuş birçok vakıf da vardır.

Vakıfta esas olan, iyilik ve hayır fikrinin ebedî olmasıdır. Bu nedenle vakıf sistemi, hayırsever kimselerin hayra hizmetlerinin, kendileri öldükten sonra da devam etmesini sağlar. Bu açıdan vakıf müessesesi çoğu zaman dinî bir müessese olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Vakıf kurma ve vakfetme Türk ve İslâm toplumunda bir gelenek halini almış ve şehirlerden kasabalara, hatta en ufak köylere dahi bu gelenek yayılmış, halkın her sahadaki ihtiyaçlarını her devirde karşılamıştır.

Vakıf yapan kişiye "*vâkıf*", vakfedilen şeye "*mevkûf*" denir. Bizzat kendisinden yararlanılmak üzere vakfedilen bina veya müesseselere "*hayrât*"; bu müesseselerin ebedî olarak yaşatılması ve topluma hizmet sunması için vakfedilen gelir kaynaklarına "*akar*", vakfin kuruluş belgesine de "*vakfiye*" adı verilir.

Osmanlı Devleti'nde vakıflar fikhî kurallara göre kurulup idare edilmekteydi. Vâkıfın tayin ettiği mütevellî, vakfin yönetimini sağlıyordu. 1826 yılında I. Abdülhamid ve II. Mahmud vakıfları için özel bir yönetim kurularak buna "*Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti*" denmiştir. Bu suretle hânedân vakıflarını idare edenlere de "Nâzır" adı verilmiştir. Bu nazırlar önceleri hükûmet yetkilisi olmadıkları halde daha sonraları hükûmet bünyesine dahil edilmiştir. Önce, mütevellîleri bir makama şart edilen vakıflarla, mütevellîliği vakfedenlerin evlatlarından başkalarına şart edilmiş vakıfların idaresi Evkâf Nezâreti'ne verilmiştir. Zamanla Evkâf Nezâreti bütün vakıfların denetiminin kendisine bağlandığı bir makam olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanından sonra vakıfların yönetim işleri Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti'ne verilmiştir. Ancak Türk Medenî Kanunu'nun 864. maddesine göre Medeni Kanun yürürlüğe girmeden önce kurulmuş vakıfların özel bir kanunla yürütülmesi öngörülmüştür. Daha sonra bir komisyon kurularak 5 Haziran 1935 tarihinde 2762 sayılı Vakıflar Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun, eski vakıfları, tarihî gelişimlerine uygun olarak dört kısma ayırmıştır:

1- Mazbut Vakıflar: Bu vakıflar, tek bir tüzel kişi olarak kabul edilmiş ve idareleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir.

2- *Mülhak Vakıflar*: Mütevellîleri tarafından yönetilen, mütevellîliği vâkîf tarafından şart edilmiş bulunan, gözetim ve denetimi ise devlet adına Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan vakıflardır.

3- *Azınlık Vakıfları*: Azınlıkların kurduğu vakıflardır. Kendi yönetim kurulları tarafından idare edilirler. Gözetim ve denetimleri Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılır.

4- *Esnaf Vakıfları*: Bu vakıflar da kendi seçtikleri kurul veya mütevellîler tarafından yönetilir. Gözetim ve denetimleri ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir.

İslâm Hukuku'na göre vâkîfın (vakfeden kişi) bazı şartları taşıması gerekir. Vâkıfta aranan şartlar; vâkîfın hür, akıllı ve ergenlik çağına ulaşmış olması, borç veya aşırı müsriflik yüzünden malını kullanmaktan alıkonulmamış olmasıdır. Yani vâkîfın herşeyden önce malına, mülküne veya parasına sahip çıkma, kullanabilme, tasarruf edebilme ve vakfetme yetkisine sahip olması gerekmektedir. Vâkıfta bazı şartlar arandığı gibi mevkûfta da (vakfedilen şey) bir takım şartlar aranmaktadır. İslâm Hukuku'na göre vakfedilecek şeyde aranan ilk şart, gelirin devamlı olması ve vâkîfın tam mülkiyetinde ve kullanma yetkisinde bulunmasıdır. Ancak iktisadî ve sosyal şartlar, hukukçuları bu şartın çerçevesini genişletmek zorunda bırakmıştır. Meselâ Hanefî Mezhebi'nde Ebu Hanife, menkul eşyanın vakfını kesin olarak yasakladığı halde Ebu Yusuf, gayri menkulün tamamlayıcıları veya sadece onun için faydalı unsurlar oldukları takdirde menkullerin de vakfedilebileceği yönünde görüş beyan etmiştir.

Vakfın gayesine tahsis edilecek mal, taşınır veya taşınmaz bir mal olabilir. Vâkîfın üçüncü şahıslardaki alacakları, aktif ve pasifiyle bir mal varlığı, ticarî bir işletme, bir mal varlığının gerçekleşmiş veya ileride gerçekleşecek gelirleri, sınırlı aynî hakları, fikrî ve sınaî haklar da vakfa tahsis edilebilir.

Vakıf, bir gayenin gerçekleştirilmesi için kurulur. Tahsis edilen mal da bu gaye uğruna harcanır. Vakfın gayesi ahlâka, âdâba, millî menfaatlere ve kanuna aykırı olamaz. Herhangi bir siyasî düşünce, ırk veya cemaat mensuplarını desteklemek gayesiyle vakıf kurulamaz.

Vakıflar, kuruluş gayelerine göre beş kısma ayrılırlar:

1- Aile vakıfları: Bu çeşit vakıflar, aile fertlerinin tahsil ve terbiyesini sağlamak, ailedeki kişilere yardım etmek, evlenecekler eşya temini vs. gibi maksatlarla kurulabilir. Bu vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetimi altındadır.

2- Dinî gayeli vakıflar: Gayesi sadece dinî olan ve ibadete mahsus vakıflardır. Cami, mescid, kilise vs. inşası ile bunların giderleri ve buralarda hizmet edecek din görevlilerinin ihtiyaçlarının karşılanması, din adamları yetiştirmek üzere okul inşası, öğrencilerin iâşelerinin sağlanması gibi gayelerle kurulan vakıflardır. Bu vakıfların denetimi de Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir.

3- Personel ve işçilere yardım vakıfları: İşveren veya personelin katkılarıyla kurulup üye olanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan yardım vakıflarıdır.

4- Kamuya yararlı vakıflar: Gelirlerinin büyük bir kısmını kamu hizmeti için harcamak üzere kurulan vakıflardır.

5- Yükseköğretim kurumları vakıfları: Kazanç gayesine yönelik olmamak üzere yükseköğretim kurumu açmak, öğretim kadrosu kurmak ve tesis yapmak üzere kurulan vakıflardır.

Kendilerinden yararlanma açısından da vakıflar üç kısma ayrılırlar:

1- Aynıyla İntifâ' Olunan Vakıflar: Doğrudan doğruya aynıyla istifade olunan vakıflardır. Bunlara vakıf hukukunda "müessesât-ı hayriyye" adı verilir. Bunlar mabet, mektep, darülfünûn, medrese, kütüphâne, imâret, hastahâne, yetimhâne, dulhâne, köprü, yol, kuyu, bend, suyolu, göl, kabristan, karakol ve

misafirhâneler gibi hayır sahipleri tarafından inşa ve vakfedilen hayır eserleridir. Bunlara "*hayrât ve meberrât*" da denir. Bu tür vakıflara "*Müessesât-ı Hayriyye*" adı verilir.

Müessesât-ı Hayriyye kendi arasında ikiye ayrılır:

a) *Herkesin yararlanabileceği müessesât-ı hayriyye*: Zengin-fakir herkesin eşit olarak kendisinden yararlanması câiz olan hayır müesseseleridir. Bazı ihtiyaçlar vardır ki umumîdir, herkesin bundan yararlanması doğaldır. Her müslüman ibadet için camiye, ölülerini gömmek için kabristana, yolcu ise misafirhâneye muhtaç olur. Yani zengin bile olsa insanların servetle elde edilemeyecek olan bazı şeylere ihtiyacı vardır. İşte mabet, mezarlık, mektep-medrese, köprü, yol ve kütüphâneler bu kabil vakıflardandır.

b) *Sadece fakirlerin yararlanabileceği müessesât-ı hayriyye*: Bu çeşit hayır müesseselerinin faydalanma hakkı sadece fakirlere aittir. İmaretler, hastalarının gıda ve ihtiyaçları vakıf tarafından karşılanmak üzere şart edilen vakıf hastahâneler ve talebesinin ihtiyaçları vakfın gelirinden karşılanmak üzere vakf ve şart edilen mektepler bu tür müessesât-ı hayriyyedendir.

2- *Geliri ile İntifâ' Olunan Vakıf İşletmeleri*: Bu çeşit vakıflar, doğrudan doğruya değil de gelirinden faydalanılan vakıflardır. Hastahâne, cami ve mektep gibi hayır müesseselerinin masraflarını karşılamak üzere, vâkıflar tarafından, bunlar için gelir kaynağı teşkil edecek menkûl ve gayri menkûl mallar tahsis edilir. Bu mallar işletilir ve elde edilen gelirler hayır müesseselerine verilir. Bu tür işletmeler iki grupta toplanabilir.

a) "*Musakkafât*" adı verilen, üzerinde bina olan veya bina yapmak üzere hazırlanmış bulunan yerlerdir. Yani içinde oturmak için vakfedilen meskenler ve iktisadî kuruluş mahiyetindeki gelir getiren dükkan ve kiraya verilen yerler bu türdendir.

b) "*Müstegillât*" adı verilen ve tarım, ağaç dikme vb. tasarruflarla kendisinden istifade edilen arazilerdir. Bunlara tarım işletmeleri adı da

verilebilir. Bağ ve bahçeler, bina yapmak için hazırlanmış olmamak kaydıyla arsalar, çiftlikler ve maden ocakları bu grupta yer alır.

Geliri ile intifâ' olunan bu vakıfları; işletme usulleri açısından da *icâre-i vâhideli*, *icâreteynli*, *mukâtaalı* ve *icâre-i vâhide-i kadîmeli* vakıflar diye dörde ayırmak da mümkündür.

3- Avâız Vakıfları: Geliri bir köy veya mahalle ahalisinin beklenmedik ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere tesis edilen vakıflardır. Yani hastalık, yangın, kuraklık, fakirlik gibi vukûu istenilmeyen ve beklenilmeyen hallerde zarar görenlere yardım için tesis olunan vakıflardır.

Başlangıçta vatan ve mukaddesâtın müdafaası için aniden belirecek donatım masraflarını temin için yapılan avâız vakıfları, daha sonra gaye itibariyle genişlemiştir. Belediyeye ait bazı görevlerin ifası için, hayır sahipleri vakıf vucûda getirmişlerdir.

Bir köy veya mahallede fakirlerden ölenlerin techîz ve tekfîni, hastalanan fakirlerin tedavisi, hastalık veya başka bir sebeple çalışamayanların iâşesi, kimsesiz çocukların bakılıp eğitilmesi ve en önemlisi de köy ve mahallenin tamire muhtaç yol, kaldırım ve su yollarının tamiri için avâız vakıflarına mallar tahsis edilmiştir. Eskiden İstanbul mahallelerinde böyle birçok vakıf mevcut olduğu gibi, Anadolu'nun en ücrâ köşelerinde de bu çeşit vakıflara rastlamak mümkündür.

Avâız vakıflarından faydalanmak için din ayrılığı dikkate alınmamaktadır. Müslüman ve gayri müslim, karışık oturdukları bir mahalle veya köyde avâız vakıflarından, ahalinin tamamı, şartların yerine gelmesi halinde yararlanabilir. Yine din farkı gözetmeden bir sanat erbâbı veya belli bir esnafın; ihtiyacı olanlara kredi vermek, iflas edenlere yardım etmek, durumu kötüye giden tüccarlara borç para vermek üzere kurdukları bir çeşit tasarruf ve yardımlaşma sandıkları mahiyetindeki avâız vakıfları da mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde esnaf cemiyetleri aynı meslekten olanlar arasında yardımlaşmayı temin ve cemiyetin çeşitli ortak masraflarını karşılamak için "avâız sandıkları"na sahiptiler. Yeniçeri teşkilatında da her ortanın (bölüğün) bir

tasarruf ve yardımlaşma sandığı mevcuttu. Avâriz vakıflarının konusunu çoğunlukla vakıf paraları teşkil eder.

Vakıflar, nâzır, mütevellî veya yönetim kurulları tarafından yönetilirler. *Nâzır*: Mütevellîlerin tasarruflarına nezâret etmek üzere görevlendirilen şahıs olup, vakıfta tasarruf hakkına sahip değildir. Vâkıfın şartlarının yerine getirilmesi, vakfın menfaatlerinin korunması ve zarar görmemesi için mütevellîlere nezâret eder. *Mütevellî* ise: Vakıf işlerini, vakfiye şartları ve kanunlar çerçevesinde idare etmek ve yürütmek üzere tayin edilen görevliye verilen isimdir. Mütevellî ya vâkıfın şartı ile veya mahkemenin görevlendirmesiyle tayin olunur. Vakıfta tasarruf hakkı mütevellîye aittir. Son dönemlerde kurulan ve genellikle kamuya yararlı vakıflar ile sosyal dayanışma gayeli vakıfların yönetimi de yönetim kurulları tarafından yapılır.

Vakfeden kişi veya kişilerin veya tüzel kişilerin, kurdukları vakıfla ilgili ileri sürdükleri şartları ihtiva eden ve mahkeme tarafından onaylanan belgeye "*vakfiye*" adı verilir. Vakfiyelerde vakfın nasıl ve kimler tarafından idare edileceği, kimlerin hangi şartlarda ve ne ölçüde yararlanacağı konularıyla vakıfla ilgili diğer işlemler açıkça belirtilir.

Vakfiyeler genellikle aşağıdaki bölümlerden oluşur:

1- Allah'a hamd ve övgü ile hayır yapma ve başkalarına yardım etme hakkında âyet ve hadisler,

2- Vakfın kurucusunun (vâkıfın) adı, soyadı, ünvanı, lâkabı, doğum yeri vs. ile ilgili kimlik bilgileri,

3- Vakfa mütevellî olacak şahıs veya şahıslarla ilgili bilgiler,

4- Vakfedilecek şeyin ne olduğu, arazi ise sınırları, ölçüsü, nerede bulunduğu, kimden intikal ettiği veya alındığı hakkındaki bilgiler,

5- Vakfolunan malın nasıl idare olunacağı,

6- Vakıftan sağlanacak gelirlerin nerelere harcanacağı,

7- Vakfın kimler tarafından idare edileceği,

8- Kadı, hakim veya mahkemenin, vakfın doğruluğuna ve geçerliliğine ilişkin hükmü,

9-Vakfiyenin tarihi, şahitler, isimler, imzalar ve mühürler.

Vakıf kuran kişi veya kişilerin açıkça beyanı ile kadı veya mahkemenin, vakfın gereğini ve geçerliliğini onaylayarak sicile geçirmesiyle, yani vakfiyenin kânenen geçerli kılınmasıyla, ne vakfeden, ne vârisler ne de başka şahıslar bunu değiştiremez, bozamaz ve yasa dışı işler yapamazlar. Hatta bu konuda bazı vakfiyelerde vâkıfın şartlarına riayet edilmemesi ve yasadışı işler yapılması halinde bedduâlar dahi bulunmaktadır.

Vakfiyeler vakıf eserlerin, şehir ve kasabaların, şahısların geçmişine tanık olmaları bakımından çok değerli belgelerdir.

B- Kıbrıs Vakıflarının Geçmişi, Bugünkü Durumu ve Vakıfların Yönetimi

1571 yılında Kıbrıs'ın Osmanlılarca fethinden sonra Türkler tarafından adada kurulan vakıflar, Kıbrıs'ta Türk toplumunun varlığını sosyal, ekonomik ve kültürel yönden kanıtlayan en önemli varlıkların başında gelir. Fetih hareketiyle birlikte Kıbrıs'ta vakıf geleneğini sürdürme düşüncesi kısa zamanda Türk anlayış ve geleneğinin süratle adada yayılmasına ve çok değerli eserlerin ortaya çıkmasına önayak olmuştur.

Adanın, yaklaşık dört asır öncesi içinde bulunduğu esâret havasını dağıtıp, hak ve adalet prensiplerine dayanan bir idare sistemini gerçekleştiren Türkler, aynı zamanda hayır severlik ve bağış yapma anlayışı ile özverisinin doğal bir sonucu olarak Kıbrıs'ta vakıf geleneği ve kurumunun da temelini atmışlardır.

1571 Kıbrıs fetih harekâtıyla adada temeli atılan vakıflar, daha ilk yıllarda îfa ettiği dinî hizmetlerin yanı sıra, toplumsal düzenin gerekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda hizmetler vermek suretiyle kendisini kısa bir zamanda göstermiştir.

Vakıflar Kıbrıs Türkü'nün en eski, tarihî ve köklü varlıklarıdır. Bu yönüyle vakıflar, Kıbrıs Türk toplumunun tarihî geçmişi ve ada üzerindeki hak ve hakimiyetini kanıtlayabilen yegane varlığı, toplumsal hüviyeti ve geleceğine olan inancının dayanağı ve en önemli güç kaynağıdır.

Kıbrıs'ın fethini takibeden yıllarda kurulup bugüne kadar devam eden vakıfların yönetimi, Kıbrıs'ta kurulan "*Evkâf İdaresi*" tarafından yapılmıştır. Bu yönüyle Evkâf İdaresi, Kıbrıs Türkü'nün en eski, tarihî ve köklü kuruluşudur. Kıbrıs'taki Türk varlığının korunmasında ve Kıbrıs davasının bugünkü aşamaya ulaşmasında Evkâf İdaresi'nin büyük katkıları ve rolü olmuştur. Bu yönüyle bakıldığında Kıbrıs Türklüğünün varlığına kastedilen dönemlerde sağladığı sosyal, dinî, kültürel ve ekonomik katkılarla Kıbrıs Türk halkının özünden hiç bir şey kaybetmeden bugünlere kadar gelmesinde büyük rol oynamıştır.

Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti yönetiminde bulunduğu 1571 yılından, İngilizlere kiralandığı tarih olan 1878 tarihine kadar Kıbrıs vakıfları *Ahkâmü'l-Evkâf*'a göre yönetilmiştir. 1826 yılına kadar nâzır ve mütevellîler, 1878'e kadar da Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti tarafından atanan bir muhasebeci tarafından vakıfların işleri yürütülmüştür.

Kıbrıs vakıfları 1878'den 1915 yılına kadar Türkiye'deki Evkâf Nezâreti'nce Kıbrıs Türkleri arasından seçilen bir temsilci ve İngiliz yetkililerince tayin edilen bir delege tarafından idare edilmiştir. 1915 yılında İngilizler Türk temsilciliğini iptal etmişler ve kendileri tarafından tayin edilmek üzere bir Türk ve bir İngiliz'den oluşan iki evkâf delegesi sistemini kurmuşlardır. Bu değişiklik, Kıbrıs vakıflarının Türkiye ile olan bağlantısını tamamen koparmıştır. 1928 yılında ise Kıbrıs Evkâf Dairesi, Kıbrıs Koloni

Hükûmeti'ne bağlanmış ve evkâf resmî bir hükûmet dairesi şekline sokulmuştur.

1928 Kıbrıs Konvansiyonu çerçevesinde Kıbrıs evkâfının bir İngiliz ve bir Türk tarafından Ahkâmü'l-Evkâf'a göre yönetileceği, görevlilerin yetkilerine ve işlerine karışılmayacağı, evkâfa ait kuralların aynen geçerli olacağı ve İngiliz Hükûmeti'nin sadece evkâf mallarının idaresinin teftişini yapacağı hakkında güvence verildiği halde; daha İngiliz hakimiyetinin ilk günlerinde vakıflar üzerinde bir baskı taktiği uygulamaya konuldu. Vakıflar İdaresi, Türk cemaatinden kopararak tamamen İngilizler tarafından Kıbrıs valisi olarak görevlendirilen Sir Ronald Stros'un eline teslim edildi. Stros'un göreve geldikten sonraki en büyük gayesi Kıbrıs'ta Türk cemaatini tamamen susturmak, Türk evkâf murahhasları ile Türk cemaatini karşı karşıya getirmektir. Oysa İngiltere Devleti Lozan görüşmelerinde Türk tarafına, Kıbrıs'taki vakıflarla ilgili gerekli teminatı vermiş, Ahkâmü'l-Evkâf'ın aynen devam edeceğini ve vakıf geleneğinin korunacağını bildirmişti. Fakat Kıbrıs'a tayin edildikten sonra Rumlarla daha sıkı ilişkilere giren Vali Stros'un Rum toplumu ve yöneticileriyle el ele vererek Kıbrıs Türk toplumunun varlığı, köklü kuruluşları ve vakıf mal varlıkları üzerinde başlattığı yağmalama ve parçalama hareketleri kısa bir süre sonra açığa çıkmıştır.

Bu dönemde bir taraftan vakıfların mal varlıkları İngilizler ve Rumlar tarafından sömürülmekte, müftülük ve kadılık kurumları kaldırılmaya çalışılmakta, vakıf gelirlerinden Türk okullarına verilmesi gereken yardımlar kesilmekte, diğer taraftan da öşür hakları lağvedilmekteydi.

1928 yılında Bakkingham Kraliyet Sarayı'nda İngiliz Kralının Has Meclisi'nde, "*Kıbrıs'taki Müslüman Mallarının İdaresi Fermân-ı Kanûnîsi*" adı altında Kıbrıs'taki vakıf mallarının yönetimi, camiler, İslâm mezarlıkları, mektepleri ve diğer dinî müesseselerin idaresi hakkında bir ferman çıkartılmıştır. Bu fermana göre Kıbrıs valisi, İngiliz Hükûmeti'nin onayıyla zaman zaman Kıbrıs'ta bulunan camileri, mezarlıkları, İslâm okullarını ve diğer dinî müesseselere ait bütün malları, paraları ve araziyi idare ve onlara nezâret

etmekle görevli biri müslüman olmak üzere iki kişiyi evkâf murahhası olarak tayin etmekle yükümlü olacaktır. Ayrıca, İslâm dininde olanların mallarını idare ve onlara nezâret etme görevi ile mükellef murahhasların işlerini yürütebilmeleri için Kıbrıs'ta "*Evkâf Dairesi*" adıyla bir daire kurulacak ve bu daire bir hükûmet dairesi olarak görev yapacaktır. Murahhaslar, görevlerini yaptıkları sırada ve Evkâf Dairesi'ne ait bütün konularda valinin nezâreti altında bulunacaklardır. Evkâf Dairesi'nin geliri, Kıbrıs'ın diğer gelirlerinden ve diğer paralardan ayrı tutulacaktır. Ayrıca bu gelirler Evkâf Dairesi'nin devamı hususunda vali tarafından onaylanacak masraflar çıkartıldıktan sonra murahhaslar tarafından idare olunan vakıf mallarının idâmesi, imarı, Kıbrıs Türk cemaatinin dinî ihtiyaçları ve eğitimi için kullanılacaktır. Murahhaslar ve Evkâf Dairesi memurları diğer memurlar gibi hükûmet memuru sayılmayacaklar ve maaşları Evkâf Dairesi'nin gelirlerinden ödenecektir.

Kıbrıs'taki Müslüman Mallarının İdaresi Fermân-ı Kanûnîsi'ne göre vakıf kurmak isteyenler, öncelikle şer'îye hakimine mürâcaat edip vakfiyeyi tasdik ettirdikten sonra, ilgili deftere kaydettirecektir. Daha sonra vakfiye, murahhaslar tarafından incelenecek ve uygun bulunursa tapuya şerh verilmek üzere bir nüshası gönderilecektir. Usûle göre kaydedilecek vakfiyeler feshedilemez sayılacak, böylece bir kişi bir malını vakfettikten sonra, kendi kurduğu vakfı feshetmeye yetkisi olmayacaktır. Vakıfların, önceden İstanbul'daki Evkâf Hazinesi'ne gönderilen gelir fazlası paralar evkâf-ı mezbûta gelirlerine dahil olacak ve bu gelirlerin bir parçasını oluşturacaktır.

1 Ocak 1929 tarihinde yürürlüğe giren bu ferman, bütün vakıf malları ile bundan sonra kurulacak vakıfların mallarını ve gelir fazlalıklarını da Evkâf İdaresi gelirlerine dahil etmekte ve böylece Evkâf İdaresi bir hükûmet dairesi olmasına karşılık kendi bütçesi ve murahhasların yönetimi ve İngiliz valinin denetiminde bir kurum haline getirmektedir. Böylece İngiltere'nin sömürge rejmiyle yönettiği Kıbrıs adasında, müslüman mallarına ve vakıflarına yasalarla el koyma, sömürme ve yönetme taktiği yürürlüğe girmiştir. Bu ferman ve daha sonra bu ferman esas alınarak çıkartılan emirnâmeler, Kıbrıs Türk toplumunu

son derece tedirgin etmiş ve kaygılandırmıştır. Evkâf anlayışı ve kutsallığının özüne indirilmiş bir darbe olarak nitelendirilen bu uygulamalar, Evkâf İdaresi'ne bir çekidüzen ve resmi bir daire statüsü verilmek izlenimi yaratılmak suretiyle Kıbrıs Türk toplumunun kutsal varlıklarına yıllar boyu sürececek derin yaralar açmıştır. Kilise mallarına ve bu malların yönetimine hiç bir şekilde müdahale edilmediği halde vakıf mallarının yönetimi ve gelirlerine İngilizler tarafından yapılan müdahale daha sonra etkilerini göstermiş ve Türk toplumunun en köklü varlıkları olan vakıflara ağır darbeler indirmiştir. 1929 yılında bir oldu bitti ile Kıbrıs Müftülüğü de lağvedilerek müslümanların din işlerini görmek üzere Evkâf murahhaslarının maiyyetinde "*Fetvâ Emîni*" adı altında bir makam ihdas edilmiştir.

Kıbrıs Türk toplumuna temel ve taban teşkil eden vakıfların doğal olarak kurumlaştırdığı Evkâf İdaresi, İngiliz sömürge yönetiminin bütün baskılarına rağmen Kıbrıs'ta Türk toplumunun siyasî mücadelesinin çatısını oluşturmuş, Evkâf'a murahhas olarak tayin edilen Türk yöneticileri her şeye rağmen bir mesned, dayanak hatta kurtarıcı niteliğinde yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Evkâf İdaresi 1955 yılına kadar tamamen bir Koloni Hükûmeti organı haline dönüştürülmüştür. Bu dönemde de herşeye rağmen Evkâf'ın Türk toplumuna büyük hizmet ve katkıları olmuş, Kıbrıs Türklerinin toplumsal ihtiyaçlarını karşılama örgütü olarak görev yapmıştır. Vakıf şartlarına uygun olarak yeni cami yapımı ile mevcut camilerin tamir ve idare masraflarını üstlenmiş, Türk toplumunun hemen hemen tüm eğitim masraflarını karşılamıştır. Türk okullarının inşaat, idâme ve öğretmen maaşlarının büyük bir kısmını Evkâf finanse etmiş, öğrencilere burslar vermiş, yeni lise binalarının yapımını üstlenmiştir. Ayrıca şer'îye mahkemelerinin organize ve finansesini yapmış, belediye işlerini büyük ölçüde yerine getirmiş, esnaf ve köylülere çeşitli krediler vererek destek olmuştur.

Evkâf İdaresi'nin bir hükûmet dairesi haline getirilmesi ve vakıf mallarının yönetimine el konması, Türk toplumunun da birbirine kenetlenmesini sağlamış, Evkâfın kayıtsız ve sartsız olarak tamamıyla Türk

toplumuna devredilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. "*Evkâfi Kurtarma Kampanyası*" adı verilen kampanya çerçevesinde Türk cemaatinin önde gelen şahsiyetlerinin kurdukları çeşitli heyet ve birliklerle haklı davalarını Kıbrıs içinde ve dışında anlatmaya, mücadele etmeye başlamışlardır. Bu çerçevede İngiliz Hükûmeti'ne çeşitli telgraflar çekilmiş, bu telgraflarda "Evkâfın kayıtsız ve şartsız olarak Türklere teslim edilmesine kadar mücadeleye devam" edileceği belirtilmiştir.

Kıbrıs Millî Türk Birliği tarafından açılan "Evkâfi Kurtarma Kampanyası" ile gerek Kıbrıs halkına, gerekse İngiliz yöneticiler ile yurt dışındaki çeşitli kurum ve kuruluşlara Kıbrıs Türk toplumunun haklı davaları anlatılmaya başlandı. Vakfedilmiş malların, Evkâf Kanunu nazarında aynı zamanda dinî bir hüviyet taşıdığı, İngiliz yöneticilerin, müslümanların hâmesi rolünü oynayarak evkâfın yönetimine el koymalarının yanlış olduğu ve en azından Kıbrıs'taki diğer toplumlara tanınan dinî, toplumsal ve iktisadî serbestiyet haklarının Türk toplumuna da tanınması, camiler, okullar ve vakıfların yönetiminin Türk toplumuna verilmesi her fırsatta dile getirildi.

6 Şubat 1955 günü Kıbrıs Millî Türk Birliği tarafından Lefkoşe'de bir "*Evkâf Mitingi*" düzenlendi. Hükûmetin Evkâf konusunda izlediği tutumun doğru olmadığı, bugüne kadar İngiliz Hükûmeti'ne Türk toplumu tarafından gösterilen sadakate karşılık evkâfın yönetiminin Türklerin elinden alındığı, Rumların adada yükselmesinin kilise malları sayesinde olduğu, oysa evkâfın yönetiminin Türk toplumunun elinden alınmasıyla Türklerin adadaki güçlerinin zayıfladığı, vakıfların bakımsız kaldığı, vakfedilen paraların bankalarda hiç bir işe yaramadığı anlatılarak Evkâfın Türk toplumuna devredilemesi istendi.

19 Mart 1955 günü ise Türk Evkâf Murahhası Fuat Sami Bey tarafından Evkâfın durumu hakkında geniş bir basın toplantısı düzenlendi. Aynı tarihte İngiltere gezisini tamamlayarak adaya dönen Kıbrıs'ın İngiliz Valisi Sir Robert Armitage, İngiltere Sömürgeler Bakanlığı ile yaptığı çeşitli temaslarda Kıbrıs Türk toplumunun en önemli davası olan Evkâf'ın yönetimi ve bu konuda yapılacak yeni yasa değişikliğini görüştüğünü ve yeni bir Evkâf yasasının

hazırlanması konusunda görüş birliğine varıldığını bildirdi. Bu aşamalardan sonra vali tarafından 12 Mayıs 1955 tarihinde Türk toplumunun ileri gelenleri ile Evkâf'ın geleceğiyle ilgili bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda edindiği sonuçlar ışığında uzun süreli bir değerlendirme aşamasından sonra "Evkâf'ın Türk toplumuna teslim edilmesine yönelik yasa" hazırlandı. Bu yasanın asıl gayesi: Senelerden beri Türk toplumunun Kıbrıs'ta verdiği en büyük mücadelesinin çözüme kavuşturulması, bu çerçevede vakıflarla ilgili kanunları teke indirgemek ve bazı emniyet tedbirlerine tabi olmak üzere Kıbrıs'taki vakıf mallarını Türk toplumunun kendi arzularına göre seçilmiş temsilcilerin kontrol ve idaresine vermektir.

Hazırlanan yasa tasarısı Kıbrıs Resmî Gazetesi'nin 22 Temmuz 1955 günkü sayısında "*Vakıflara Dair İslâm Mukaddes Kanunu ile Müslümanların Dinî Emvâlinin İdaresiyle İlgili Kanunu Tadîl Eden ve Birleştiren Kanun*" adıyla yayınlandı. Buna göre vakıflar, Türk toplumundan seçimlerle iş başına getirilecek 15 üye ile tabîî üyeler olan müftü ve daha önce görev yapan Türk evkâf murahasından oluşacak bir "Yüksek Meclis" ve bunun altında da yine üyeler arasından seçilen 7 kişiden oluşacak bir "İcrâ Komitesi" ve Yüksek Meclis tarafından secilecek bir "Evkâf Müdürü" tarafından yönetilecekti.

Yüksek Meclis ile İcrâ Komitesi'ni oluşturacak üyelerin tespit edilmesi için 29 Ocak 1956 Pazar günü "Evkâf Seçimleri" adı altında seçimler yapıldı. Bu seçimler sonucu Evkâf Yüksek Meclisi Başkanlığı'na Dr. Fazıl Küçük, Başkan Yardımcılığı'na Avukat Osman Örek, İcrâ Komitesi Başkanlığı'na Faiz Kaymak, İcrâ Komitesi üyeliklerine de Dr. Niyazi Manyera, Dr. Orhan Müderrisoğlu, A. M. Berberoğlu, Ahmed Raşit Mustafa, Salih Kanat ve Fedai A. Ferit göreve getirildiler.

Evkâfın kayıtsız ve şartsız olarak Türk toplumuna devredilmesi için verilen mücadeleler, 15 Nisan 1956 Pazar günü Evkâf İdaresi binasının direğine Türk bayrağının çekilmesiyle son bulmuş, yasal olmayan uygulamalarla yönetimine el konulan vakıf malları artık resmen Türk

toplumunca seçilen temsilcilerin yönetimine bırakılmıştır. Bu tarihten itibaren vakıf malları Yüksek Meclis adına kaydedtirilmiş, ayrıca köy camilerinin mallarını idare etmek için "Yüksek Meclis"e karşı sorumlu olan "*Köy Cami Komisyonları*" kurulmuştur.

1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine Cumhuriyet Anayasası'na göre tüm vakıf işleri Türk Cemaat Meclisi'ne verilmiştir. 12 Nisan 1961 tarihinde "*Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilat Kanunu*" yürürlüğe girmiş ve Evkâf Dairesi ve mülhak vakıflar 13 Ekim 1970 tarihine kadar bu kanun çerçevesinde ve bir müdür idaresinde Türk Cemaat Meclisi İcra Heyeti'ne bağlı bir birim olarak yönetilmiştir.

Bu dönemde Evkâf İdaresi tüm din görevlileri ile müftülük personelinin ödeneklerini, Müftülük Dairesi'nin masraflarını, dinî tesislerin inşaat, tamirat, tefriş ve diğer ihtiyaçlarını karşılamış, evkâfın iktisadî fonksiyonunun önemi gitgide ortaya çıkmış ve özellikle turizm ile tarım sektöründe yatırımlar yapmaya başlamıştır. Ayrıca sosyal kurum ve kuruluşlara, yurt dışına eğitim için gönderilen öğrencilere ve işyeri açmak isteyen esnafa Evkâf İdaresi tarafından çeşitli yardımlar yapılmıştır. Böylece vakıflar, Türk toplumunun malî ve ekonomik yapısına olan katkılarıyla Kıbrıs'ta hakettiği yere gelmeye ve aslî görevini üstlenmeye başlamıştır.

15 Nisan 1956'da Vakıfların Türk toplumu tarafından devralınmasından sonra ve sosyal devlet anlayışının gelişmeye başlaması ile birlikte geleneksel fonksiyonlarının yanında ada çapındaki emlâki ve çok yönlü fonksiyonları itibariyle gelirini yükselterek dinî ve sosyal katkılarını arttırabileceği, buna ilaveten toplumun ekonomik yaşantısını büyük ölçüde etkileyerek toplum kalkınmasına katkıda bulunabileceği gerçeği benimsenmiş ve bu tarihten itibaren düzenlenen yasalarla Vakıflar İdaresi'ne dinî ve sosyal görevlerin yanı sıra iktisadî alanda da görevler verilmiştir. Bu suretle Vakıflar İdaresi, Kıbrıs Türk toplumunun ilk iktisadî kamu kuruluşu olarak faaliyete geçmiştir. Bu

çerçevede malî, ticarî, sınaî ve ziraî teşebbüslerde bulunmak, işletmeler kurmak, mevcut işletme ve şirketlere iştirak etmek gibi görevleri üstlenmiştir.

1960 Yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na göre vakıf müessesesi ve Ahkâmü'l-Evkâf aynen tanınmıştır. Anayasa'nın 110. maddesinin 2. fıkrasında da belirtildiği gibi vakıflarla ilgili tüm işlem ve yetkiler Türk Cemaat Meclisi'ne devredilmiştir. Anayasa'nın ilgili hükmü şöyledir:

"Vakıf müessesesi ve Ahkâmü'l-Evkâf bu Anayasa'ca tanınır. Vakıf müessese veya tesisini veya vakıfları veya camileri ve herhangi diğer bir İslâm dini müessesesine ait mallar da dahil olmak üzere herhangi vakıf malları ilgilendiren veya herhangi bir suretle bunlara tesir eden bütün konular, münhasıran Ahkâmü'l-Evkâf ve Türk Cemaat Meclisi'nce çıkarılan veya yapılan kanun ve nizamnâmelere tâbidir ve bunlara göre ve bunlar gereğince idare olunur ve hiç bir teşriî, icraî veya herhangi diğer bir muamele bahis konusu kanunları ve nizamnâmelerini ihlal edemez veya onlara üstün gelemez veya müdahale edemez."

Bu madde ışığında 21 Nisan 1961 tarihinde hazırlanan "*Vakıflar ve Din İşleri Teşkilat Kanunu*", Kıbrıs Türk vakıf işlerine yön vermiş, 1970 yılında hazırlanan yeni yasaya kadar vakıf işlemleri bu kanuna göre yürütülmüştür.

1970 yılında çıkartılan "*Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilat Kuralı*" ile Vakıflar İdaresi'nin iktisadî fonksiyonu daha da genişletilmiştir. Bu çerçevede iktisadî faaliyetlerden elde edilecek gelirlerle hem din işlerinin gerektirdiği giderleri, hem de sosyal devlet anlayışının gelişmesi ile azalan sosyal fonksiyonlarını finanse edip yeni yatırımlara imkan tanımak, işletmecilik faaliyetlerinde bulunmak ve toplumun kalkınmasına öncülük etmek, Vakıflar İdaresi'nin en büyük hedefi olmuştur.

Vakıflar İdaresi bu dönemde iktisadî fonksiyonlarının yanı sıra tüm din görevlilerinin her türlü maaş ve ödenekleri ile dinî tesis inşası, tesisi, tamiri ve tefrişi işlerini de üstlenmiştir.

20 Temmuz 1974'ten sonra da Vakıflar'ın kuruluş ve teşkilatı esas itibariyle değişmemiş, ancak kendi içerisinde bazı servis ve şubelerinde yeni gelişmeler olmuştur. Bu dönemde de ekonominin her sektöründe toplumu bekleyen büyük işler olduğunu ve bunların özel şahıslar yanında devlet ve kamu kuruluşları ile birlikte ele alınması gerektiğine inanan Vakıflar İdaresi, kendi mülkiyetinde olan tarımsal arazilerle turistik tesisleri bizzat işletme yönüne gitmiş, emlâki ise kısa ve uzun vadeli kiralama yoluyla gelirlerini artırmak için çalışmalar yapmıştır.

20 Temmuz 1974 Barış Harekâtı'ndan sonra Vakıflar İdaresi'ne ait emlâkin büyük bir kısmı Kıbrıs Rum kesiminde yani Güney Kıbrıs'ta kalmıştır. Adet itibâriyle ortalama % 44'ü, gelir kaynakları itibariyle de ortalama % 63'ü Güney'de kalan ve çok kısa zamanda, hiç bir yatırım gerektirmeden yüksek gelir getiren ve yatırımlar için finans kaynağı niteliği taşıyan emlâk ve araziye karşılık, Kuzey'de Rumlardan kalan ve çoğunluğunu kilise emlâkinin oluşturduğu emlâk ve araziden Vakıflar İdaresi kısa zamanda gelir elde edemediği gibi işletmeye açmak için büyük paralar harcamak zorunda kalmıştır. Güney'de kalan vakıf mallarına eş değer olarak Kuzey'de tahsis edilen emlâk ve arazinin gelir getirir nitelikte olmaması, harap bir durumda bulunması, tamiri ve işletilebilir duruma gelebilmesi için büyük yatırımlara gerek duyulması, çoğunun giderlerinin gelirlerinden fazla olması nedeniyle zarar etmesi, bir kısmının Güney'den gelen göçmenlere devlet tarafından tahsis edilmesi ve dış pazarlar ile ulaşım nedeniyle vakıfların kontrolü dışındaki faktörlerden dolayı işletilememesi sonucu Vakıflar İdaresi'ne tatminkar bir gelir getirmemiştir.

Bütün bunlara rağmen Vakıflar İdaresi, adadaki varlığına kastedilen dönemlerde dahi sağladığı sosyal, dinî, kültürel ve ekonomik katkılarıyla Türk toplumunun özünden hiç bir şey kaybetmeden bugünlere ulaşmasını sağlayan Kıbrıs'taki en büyük kuruluştur. Kıbrıs'ta bulunan tarihî eserlerin büyük çoğunluğu Vakıflar'ın kontrolü altındadır. Vakıf yoluyla vucuda getirilen cami, mescit, okul, çeşme, sarnıç, su kemerleri, spor tesisleri, hanlar, hamamlar ve daha nice hayır kuruluşları Vakıflar İdaresi tarafından yaşatılmakta ve gelecek

nesillere ulaşması için gayret gösterilmektedir. Sahip olduğu emlak ve arazi ile Türk toplumunun Kıbrıs'taki toprak politikasında en büyük dayanağı ve garantörü konumundadır. Ayrıca işletmeye açtığı iktisadî kuruluşlar, oteller, turizm tesisleri ve çiftlikler ile kiraya verdiği emlak ve araziden elde ettiği gelirlerle Türk toplumunun kalkınmasına öncülük etmektedir.

Bugünkü statüsü bakımından Kıbrıs Vakıflar İdaresi; Ahkâmü'l-Evkâf, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası ve 31/1970 sayılı Vakıflar ve Din İşleri Teşkilat Kanunu'na göre devamlı mevcudiyeti olan, resmî mührü bulunan, ayrı tüzel kişiliğe sahip anayasal bir kuruluştur. Aynı tüzel kişiliğe sahip diğer bir kuruluş da Kıbrıs Müftülüğü'dür. Tarihî ve Klasik vakıf fonksiyonlarının yerine getirilmesinin yanı sıra ekonomik faaliyetleri de yerine getiren Vakıflar İdaresi, bu gayeye yönelik işler için yeniden teşkilatlandırılmış, devlet mekanizmasında mevcut bürokratik engellerin ortadan kaldırılıp modern işletmeciliğin gerektirdiği çabuk karar alma ve uygulama sürecine geçebilmek için özerk bir kuruluş haline getirilerek bir başkan ile en az 4, en fazla 6 üyeden oluşan bir İdare Heyeti'ne bağlanmış; din işleriyle emlak ve işletmecilik faaliyetlerinin daha etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için Vakıflar İdaresi ile Müftülük birimleri aynı tüzel kişilik altında ayrı birimler olarak oluşturulmuştur. Bu çerçevede Vakıflar İdaresi'nin görevleri şunlardır:

- 1- Tüm mazbut emlakî asâleten idare, idâme ve inkişaf ettirmek,
- 2- Mülhak vakıfları idare ve kontrol etmek, gelişmelerini sağlamak,
- 3- Vakıflara ait tarihî ve mimarî eserlerin tamir, bakım ve muhafazasını yapmak,
- 4- Gerek vakfiyelerde, gerekse kanun, tüzük ve diğer mevzuâtle tespit edilen hayır hizmetlerini yerine getirmek,
- 5- Kendi gelir kaynaklarını en verimli şekilde kullanarak, Türk toplumunun iktisadî ve sosyal kalkınmasına dönük çalışma yapmak,

Bu sebeple bir Genel Müdürlük idaresi altında İdarî, Malî, İşletme ve Araştırma, İnşaat ve Emlâk şubeleri oluşturmuş ve idarî kadroları genişletilmiş ve tüm programları ile faaliyetleri devletin kontrol organlarının denetimine tabi kılınmıştır.

Aynı tüzel kişilik içerisinde yer alan Kıbrıs Müftülüğü ise; tüm dinî hizmetleri yürütmek, camilerin ve dinî tesislerin bakım ve idamelerini sağlamakla görevlendirilmiştir.

Vakıflar İdaresi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde devlete yük olmadan kendi bütçesini hazırlayan kendi personelinin emeklilik de dahil olmak üzere tüm malî haklarını karşılayan; Kıbrıs Rum Kesimi ve İngiltere başta olmak üzere diğer bir çok devlet tarafından müstakil olarak tanınan bir kuruluştur. Ayrıca vakıflarla ilgili tüm kayıtların ve vakfiyelerin hemen hemen tamamının kendi arşivinde bulunması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.

*

Bu çalışmada Kıbrıs Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Osmanlı dönemine ait 54 adet Şeriye Sicil Defteri, 9 adet İngiliz Dönemi Şeriye Sicil Defteri, şeriye sicil geleneğinden sonra şeriye sicilleri yerine mahkemelerce tutulan zabıt defterlerinden I No'lu Zabıt Defteri, 7 adet Vakfiye Defteri ve 7 adet de transkripsiyonlu Vakfiye Defteri taranmış, çalışma sonucu Kıbrıs'a ait 608 adet vakfiye tespit edilmiştir. Bu vakfiyeler, tarihî kronoloji gözetilerek sıraya konulmuş, her birine müteselsil sıra numarası verilmiştir. Vakfiyelerin hangi kaynaktan alındığı hazırlanan tablonun "Referans No" bölümünde gösterilmiştir. Vakfeden şahsın ismi ve vakfiyenin tarihi "Vakfın İsmi" bölümünde belirtilmiş, "Mal Varlığı" bölümünde ise; vakfa ait mal varlığının bulunduğu yer ile vakfın mallarının dökümü verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

AKGÜNDÜZ, Ahmet, İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988.

ALAGÖZ, Arif, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş" *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara 1971.

ALASYA, Fikret, Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, Ankara 1964.

—————, "Türk Dünyasındaki Gelişmeler Işığında Tarihî Perspektiften Kıbrıs", *Kıbrıs'ın Düünü-Bugünü Uluslararası Sempozyum*, Ankara 1993.

ALTAN, Mustafa Haşim, Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi, C. I-II, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yay., Kıbrıs 1986.

AYDIN, Mahir, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri-Bildiriler*, İ. Ü. Edebiyat Fak. Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1990.

AYSAN, Emin, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi. III. Cilt, 3. Kısım eki (Kıbrıs Seferi 1570-1571), Ankara 1971.

BANOĞLU, Ahmet Niyazi, Kıbrıs Dosyası, İstanbul 1974.

BARCAN, Ömer Lütfü, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri" *Vakıflar Dergisi*, Sayı II., s. 279.

BERBEROĞLU, A. M., "Evkaf Davamız", *Halkın Sesi*, 27 Ocak 1954 Lefkoşa.

BERKİ, Ali Himmet, "Vakıfların Tarihi, Mâhiyeti, İnkişâfı ve Tekâmülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faydalar", *Vakıflar Dergisi*, Sayı VI.

ÇADIRCI, Musa, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1981.

ÇAY, Abdülhaluk, Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963, Ankara 1989.

DARKOT, Besim, "Kıbrıs" *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI., s. 672, MEB. Basımevi, İstanbul 1986.

DOĞRU, Halime "Osmanlı Devleti'nde Toprak Yazımından Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Yoklama Defteri Örneği", *Anadolu Ü. Fen-Edebiyat Fak. Dergisi*, C. I., Sayı 2, s. 249.

EGELİ, Sabahattin, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Nasıl Yıkıldı.

ERZEN, Arif, "Kıbrıs Tarihine Bir Bakış", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara 1971.

GÜLER, Ali, Osmanlı Devleti'nde Azınlıklar, Turan Yay., İstanbul 1997.

GÜRKAN, Haşmet M., Kıbrıs Tarihinden Sayfalar, Lefkoşa 1982.

GÜRSOY, Cevat, "Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara 1971.

HAKERİ, Bener Hakkı, Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi, Ankara 1993.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Siyaseti", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyum*, Ankara 1993.

KARAL, E. Ziya, Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı-1831, TC. Başvekalet İstatistik Umum Md. Yay., Ankara 1943.

—————, "Ragıp Efendi Lâyihası", *Tarih Vesikaları Dergisi*, İstanbul, Sayı 5, s. 356.

—————, Osmanlı Tarihi, C. VII., TTK. Yay., Ankara 1964.

Kıbrıs Meselesi, Hâriciye Nezâreti Yay., Dersâadet 1335.

Kıbrıs Vakıflar Dergisi, Sayı I., 1990.

Kıbrıs Vakıflar İdaresi, Rakamlarla Gerçekler, Lefkoşa 1978.

Kıbrıs'ta Vakıf Tarihi Eserler, KKTC Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Yay., Mayıs 1990 Lefkoşa.

KÖPRÜLÜ, Fuat, İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, İstanbul 1983.

KÖRDEMİR, Naci, Dünkü ve Bugünkü Kıbrıs, Ankara 1957.

KURT, İsmail, Para Vakıfları, İSAV, İstanbul 1996.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettuât Defterleri", *Bellekten*, C. LIX. Ağustos 1995, Sayı 225.

MERT, Özcan, "Fetihten Sonra Kıbrıs'ta Türk İdaresi", İ. Ü. Basılmamış Lisans Tezi.

OBERLİNG, Piere, Müt. ERDOĞAN, Mehmet, Bellapais'e Giden Yol "Kıbrıs Türkleri'nin Kuzey Kıbrıs'a Zorunlu Göçü", Ankara 1988.

ORHONLU, Cengiz, "Osmanlı Türkleri'nin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi" (1571-1580), *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyum*, Ankara 1993.

ÖMER, Hilmi Efendi, İthâfu'l-Ahlâf fî-Ahkâmü'l-Evkâf, Vakıflar

Gn. Md. Yay., Ankara 1977.

Sadrazam Kemenkeş Kara Mustafa Paşa Lâyihası için bkz. "Mecmûatu'r-Risâle", Nûruosmaniye Kütüphanesi Nr: 4950, s. 1-29.

SERTOĞLU, Mithat, Osmanlı Tarih Lügati, İstanbul 1986.

TERZİ, Arzu, "Aydın Güzelhisarı'nın Sosyal ve İktisadî Durumu", İ. Ü. Basılmamış Doktora Tezi.

UÇAROL, Rifat, 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı İngiliz Anlaşması, (Adanın İngiltere'ye Devri), İstanbul 1978.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi. C. III., TTK. Yay. Ankara 1947.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Müessese-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XV., s. 23-54.

—————, "Vakıf", *İslâm Ansiklopedisi*, C. XIII., s. 153, MEB. Basımevi, İstanbul 1986.

YUVALI, Abdülkadir, "Selçuklular Döneminde Kıbrıs'ın Anadolu ile Siyasî ve Ticarî İlişkileri", *Kıbrıs'ın Dünyü-Bugünü Uluslararası Sempozyum*, Ankara 1993.

*

ARŞİV BELGELERİ

BOA, HH. 19202

BOA, HH. 19203
BOA, HH. 19210
BOA, HH. 19217
BOA, HH. 19248
BOA, HH. 19248
BOA, HH. 19255
BOA, HH. 19258-B
BOA, HH. 19258-C
BOA, HH. 19263
BOA, HH. 19272
BOA, HH. 19275
BOA, Kâmil Kepeci Tasnifi, nr. 2251
BOA, Mühimme Defteri, nr. 19
BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 14

Í N D E K S

A. M. Berberoğlu, İcrâ Komitesi üyesi : 84
Abavla mevkii, Amarkent, Baf : 273
Abbasi dönemi : 10
ABD : 6, 40, 41
— Başkanı Johnson : 36, 37
Abdali Nalband Ali bin Dede Mustafa Vakfı : 254
Abdi oğlu Bakkal Hacı Hüseyin bin Mustafa Vakfı : 227
Abdiçavuş M., Lefkoşa : 95, 213, 240, 253, 254, 258, 271, 273, 278, 282, 285,
290, 295, 302, 303, 308, 310, 314, 315, 321, 323, 326
Abdullah Paşa bin Hasan Paşa Vakfı : 220, 221
Abdülaziz Efendi bin Attar Molla Salih Vakfı : 262
Abdülhadi Efendizâde el-Hâc Ali Efendi : 224
Abdülhamid I. : 71
Abdülhamid II. : 22, 25
Abdülmelik b. Mervan, Halife : 10
Âbide bint-i Hasan bin Abdullah Vakfı : 227
Abşu, Leymason : 105, 185
Abuhor, Değirmenlik : 98, 146, 275, 288
Abuhor karyeli Hasan Ağa bin Mustafa Vakfı : 288
Abuhorlu el-Hâc Ömer Ağa bin Hasan Vakfı : 267
Abuhorlu Hacı Mehmed Karavezir bin Osman Vakfı : 275
Acendu mevkii, Lefke : 320
Acı Hui değirmeni, Lapta : 239
Ada kazâsı : 59
Adana : 59
Adnan Menderes, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı : 31
Aeria, Kıbrıs'ın eski adı : 4
Afanya, Mesarye : 122, 158, 188
Afet Kamil Hanım Vakfı : 305
Afrikaka, Girinye : 233
Afrodet Sokağı, Baf : 319
Afrodisia, Kıbrıs'ın eski adı : 5
Agrocipye, Dağ : 96, 170
Ağırda [Ağırdağ], Girinye : 111, 149, 276
Ağırdağ bkz. Ağırda

Ağırdağlı Arnavud Hasan Ağa bin Ahmed Vakfı : 276
Ağirdaci bkz. Ağirlaki
Ağirlaki [Ağirdaci], Girinye : 111, 175
Ağlayan Dede Tekkesi, Magosa : 229
Ağrıd, Lefkoşa : 341
Ağrıdy, Leymason : 105, 186
Ağro, Leymason : 105, 185
Ağrolladi [Ağrolladu], Lefke : 118, 155, 182
Ağrolladu bkz. Ağrolladi
ahâlî-i İslâmiyye bkz. Müslüman
Ahiçelebi : 58
Ahkâmü'l-Evkâf : 78, 79, 85, 87
Ahmed Ağa bin Mehmed Kahya bin Ahmed Vakfı : 263
Ahmed Beliğ Paşa Vakfı : 269, 283, 293, 295
Ahmed Çavuş : 204
Ahmed Efendi bin Mehmed Efendi Vakfı : 242
Ahmed Efendi bin Mustafa el-Hatib Vakfı : 235
Ahmed Efendi ibn-i Saadeddin Efendi Vakfı : 211
Ahmed Hüseyin Toto Vakfı : 330
Ahmed Mehmed Balcı Vakfı : 319
Ahmed Paşa, Kıbrıs Mutasarrıfı : 25
Ahmed Raşit Mustafa, İcrâ Komitesi üyesi : 84
Ahmed Remzi Efendi ibn-i Hacı Halil Ağa Vakfı : 268
Ahmed Said Hacı Zeki Efendi Vakfı : 320, 322
Ahmed, Lefkoşa Alaybeyi : 203
Ahna, Mesarye : 122, 188
Ahrıdye [Çiftlik-i Çömlekçi], Mesarye : 122
Ahtıman bkz. İhtıman
Aile vakıfları : 73
Ak Manastır, Girinye : 111, 176
Akaça, Omorfa : 100, 162, 192
Akadca : 4
Akapnu, Tuzla : 120, 196
akâr(ât) : 51, 71
Akaslu [Aksyalu], Baf : 114, 140

Akatu, Mesarye : 122, 160, 190, 233
Akçakızanlık : 58
Akdeniz : 3, 15, 16
— adaları (Cezâir-i Bahr-i Sefid) : 59
— Bölgesi : 4
Akile Molla ibnet-i Ali Vakfı : 283
Akkavuk M., Lefkoşa : 276, 281, 283, 302, 303, 311, 314, 319, 323, 324, 325,
327, 328, 329, 330
Akritas Plâni : 35
Akrodir, Piskopi : 108
Akropoli mevki, Ömeriye M., Lefkoşa : 291
Akrunda, Leymason : 105, 156
Aksaray : 18
Aksyalu bkz. Akaslu
Akşehir : 18
Akurdalya, Hırsofi : 125, 152, 178
Akurso, Baf : 114, 140, 166
Alacamescid M., Leymason : 105
Alâiye : 17, 59
— kadısı : 18
Alâiyeli Hanı, Tuzla İskelesi : 230
Alamano bkz. Alamino
Alambra [Alamra], Değirmenlik : 98, 146, 172
Alamino [Alaminyo, Alamano], Tuzla : 120, 165, 195, 205, 339
Alaminyo bkz. Alamino
Alamra bkz. Alambra
Alaşya (Alasya), Kıbrıs'ın eski adı : 4
Alatirko, Tuzla : 120, 165, 195
alçı taşı : 7
Alektora, Evdim : 110, 147
Ali, 4. Halife : 14
Ali Beşe ibn-i Abdullah Vakfı : 206
Ali Çelebi Çiftliği, Tirhon, Lefkoşa : 214
Ali Faiz Efendi ibn-i Hacı Hasan Ağa Vakfı : 275
Ali Onbaşı ibn-i Mustafa Vakfı : 293
Ali Rıza Efendi ibn-i Mehmed Efendi ibn-i Hacı Ali Efendi Vakfı : 280

Ali Rûhi Efendi, Kıbrıs Muhassılı : 240
— Vakfı : 240, 241
Alihino [Alisino], Omorfa : 100, 192
Alisino bkz. Alihino
Aliye Akile Hanım ibnet-i Şeyh Mustafa Efendi Vakfı : 278
Aliye Hanım ibnet-i Ali Fehim Efendi Vakfı : 271
Aliye Hanım Kara Hasan Vakfı : 319
Almanya : 20, 28
Aloda, Mesarye : 122, 159
Alona, Omorfa : 100, 192
Altıntabya
— Mahallesi, Magosa : 289
— mevkii : 288, 289
Amaksari, Lefkoşa : 242
Amanoslar : 3
Amarget [Amarged, Amarkez, Amarger, Amarket, Amargeti], Baf : 114, 140, 167, 273
Amargeti bkz. Amarget
Amargez, Lefke : 308
Amargezli Hamza Aziz Ağa Vakfı : 308
Amarket bkz. Amarget
Amarkez bkz. Amarget
Amasya : 59
Amatosia, Kıbrıs'ın eski adı : 5
Amazato bkz. Mazato
Ambeliku bkz. Anbaliku
Ambeliku, Lefkoşa : 299
Ambelikulu Hacı Sait Ali Küçük Hüseyin Vakfı : 299
Amerika bkz. ABD
Ana Fodile bkz. Ana Fodiye
Ana Fodiye [Ana Fodile, Ano Fodi], Tuzla : 120, 165, 195
Ana Zodya bkz. Yukarı Zodya
Anadolu : 3, 8, 9, 11, 17, 22, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 75
— eyâleti : 18
— kıyıları : 3
— sipahileri : 16

— Türk nüfusu : 6
— Yarımadası : 4
—'ya göç : 28
Anadyu, Hırsofi : 125, 151
Analyonda, Dağ : 96, 143, 169, 227, 231, 261
Anarida, Baf : 114, 142, 168
Anastasiya M., Lapta, Girinye : 111
Anavarko bkz. Anavarkoz
Anavarkoz [Anavarko], Baf : 114, 166
Anaya, Dağ : 143, 169, 238, 243
Anayasa, 1960 tarihli : 40
— Mahkemesi : 33
Anbaliku [Ambeliku], Lefke : 118, 155, 181
Anbar Emini Ahmed Efendi bin Mahmud Vakfı : 249
Anbelye, Lefke : 155
Andifoni Manastırı, Girinye : 111
Andiroliko bkz. Androliku
Andreas Burnu : 3
Androliku [Andiroliko, Androniko], Hırsofi :125, 152, 205
Androniko bkz. Androliku
Andronikos I., Bizans İmparatoru : 10
Anduğı : 18
Angader, Lefkoşa : 238
Angolem, Omorfa : 100, 161
Ankala, Lefkoşa : 243
Ankara : 7, 37, 41, 59
Ankara Sokağı, Câmi-i Cedid M., Leymason : 327
Ankastina, Mesarye : 122, 160, 190
Anliya Maline bkz. Anyemilye
Ano Fodi bkz. Ana Fodiye
Anoyra, Evdim : 110, 147, 173
Antalya : 11
— Limanı : 7
Antonio Barbaro, Venedik Elçisi : 14
Anyemilye [Anliya Maline], Değirmenlik : 98, 145, 171, 204

Apeşa, Piskopi : 108, 193
Aplanda, Tuzla : 120, 164
Apliç, Dağ : 170
Arab Ahmed (Paşa) : 16
— Câmii, Lefkoşa : 221
— Câmii Tedrîs-i Âmme Vakfı : 229
— M., Lefkoşa : 95, 214, 215, 218, 222, 223, 227, 232, 255, 256, 257, 260, 261, 262, 267, 269, 279, 283, 291, 293, 295, 297, 301, 305, 309, 310, 311, 312, 315, 320, 321, 322, 323, 324, 327, 329
— suyu : 260, 261
Arabacılar Çarşısı, Lefkoşa : 263, 271
Arabçeşmesi, Lefkoşa : 314
Arablar Câmii M. [Yahyapaşa M.], Lefkoşa : 95
Aradip, Tuzla : 120, 194
Arakapa, Leymason : 105, 185
Arapköyü [Klapin], Girinye : 111, 150
Aratyu, Dağ : 144, 170
arâzî-i emîriyye : 24
arâzî-i mîriyye ve vakfiyye : 26
Arcimandırva [Arçimandırye], Baf : 114
Arçimandırye bkz. Arcimandırva
Arçoz, Evdim : 110, 173
Arçoz, Mesarye : 122, 158, 188
Ardahan : 23
Ardana, Karpas : 102, 179
Argadez, Dağ : 144, 170, 253
Argadez, Piskopi : 248
Argaka, Hırsofi : 125, 178
Argiro, zimmî, Putayaka köyü : 204
Arifağa M., Lefke : 282
Arife Yusuf Hanım Vakfı : 328
Arkacı, Omorfa : 100, 161, 191
Arkelyes mevkii, Amarkent, Baf : 273
Arkokaleme mevkii, Amarkent, Baf : 273
Armenohor, Leymason : 105, 156
Arminu, Baf : 114, 141, 168

Armu bkz. Armuta
Armuta [Armu], Baf : 114, 166
Arnabud M., Leymason : 105
Arnai, Mesarye : 122, 159, 189
Arnavut Sokağı, Leymason : 301
Arnavutluk : 60, 61
Arodes bkz. Arudez
Arpere, Tuzla : 120, 165, 194, 219, 220
Artemi, Mesarye : 122
Arudez [Arodes], Hırsofi : 125, 152, 177
asâkir bkz. asker
Asamato, Girinye : 111, 175
Ashâb-ı Havâriyyûndan Tûrâbî Tekkesi, Tuzla : 120
Asi, Kıbrıs'ın eski adı : 4
Âsiyâb-ı Cedîd, Lapta : 239
Asiye Selim Hanım Ham Arab Vakfı : 315
Aska, Omorfa : 100, 192
asker(ler) [asâkir] : 17, 39, 42, 55, 61, 62
— ikâmesi : 23
—î birlikler : 37
—î darbe : 38
—î vali : 11
—lik : 48, 56
—lik çağına gelmiş gençler : 62
—lik yapacak potansiyeli tespit : 48
— -i Mansûre-i Muhammediyye : 47, 60
Asomado, Piskopi : 108, 163, 193, 206
Aspida, yeraltı teşkilatı : 39
Aspromeliti bkz. Astromerid
Asproya, Baf : 114, 141, 167
Astromerid [Aspromeliti], Omorfa : 162
Asurlular : 4, 9
Aşa bkz. Paşaköy
Aşağı Civiya, Leymason : 275
Aşağı Lakatamya, Dağ : 143, 169

Aşağı M., Lefke : 278
Aşağı Zodya [Kato Zodya, Kato Zotya], Omorfa : 100, 191
Aşarido bkz. Güğercinlik
Aşçı Molla Mehmed Ali Vakfı : 311
Aşelya, Baf : 114, 142, 168, 202, 209
aşiretlerin nüfusları : 59
Aşrobidi Manastırı, Girinye : 111
Atesri bkz. Çeri
Atina : 31, 37, 41
— Yüksek Mahkemesi : 43
Atlılar katliamı : 43
Atrako, Leymason : 105, 185
Atrepoli : 59
Attar Mehmed Emin Efendi ibn-i Hâfız Osman Efendi Vakfı : 257
Atyoni, Mesarye : 122, 188
Avâriz
— sandıkları : 76
— vakıfları : 75
Avdelloro, Mesarye : 122, 158, 188
Avkaroz bkz. Avkoro
Avkoro [Avkaroz], Mesarye : 122, 159, 188
Avlona, Omorfa : 100, 162, 192
Avlonya sancakbeyi : 17
Avrathisarı : 59
Avrece bkz. İvrecca
Avrupa : 13, 49
— Devletler Hukuku : 20
— devletleri : 15, 21, 50
— Konseyi : 43
Avusturya : 14
— -Macaristan : 20
Aya [Aya Kebîr], Mesarye : 158
Aya Anastasya M., Lapta, Girinye : 175
Aya Andoni M. [Aya Antoni M., Aya Arton M.], Leymason : 105, 184, 275
Aya Andoni M., Lefkoşa : 95

Aya Androniko M., Değirmenlik : 98, 172
Aya Androniko M., Lefkara, Tuzla : 196
Aya Anna bkz. Aya Nana
Aya Anton M. bkz. Aya Andoni M.
Aya Anton M., Lefkoşa : 183
Aya Antoni M. bkz. Aya Andoni M.
Aya Atanaş [Ayatanaş], Leymason : 105, 156, 185
Aya Demet bkz. İncirli
Aya Dimitrano, mezra : 203
Aya Dimitri M., Lefkara, Tuzla : 196
Aya Dimitri, Lefke : 118, 182
Aya Dimod, Lefkoşa : 334
Aya Elya, Karpas : 153, 179
Aya Eystathios bkz. Ayistat
Aya Fanoromani M., Lefkoşa : 95
Aya Fila, Piskopi : 108, 193
Aya Fodi, Baf : 114, 167
Aya Hekli Ayazması Sokağı, Câmi-i Kebîr M., Lefke : 266
Aya İliye, Dibkarpas : 102
Aya İsidora, Hırsofi : 125
Aya Kaşano M., Lefkoşa : 95, 183
Aya Kebîr bkz. Aya
Aya Kenoya, Baf : 114
Aya Koroş bkz. Ayoş Amrosyos
Aya Kostantino, Leymason : 105, 184
Aya Listre Çiftliği, Mesarye : 158
Aya Luka M., Lapta, Girinye : 111, 175
Aya Luka M., Lefkoşa : 95, 183, 288, 295, 296, 297, 308, 318, 322, 323
Aya Mama, Gilan : 109, 174
Aya Mana bkz. Aya Nana
Aya Marina [Maşara Manastırı], Dağ : 96, 143, 169
Aya Marina, Baf : 114, 140, 167
Aya Marina, Hırsofi : 125, 178
Aya Marina, Lefke : 118, 181
Aya Marina, Omorfa : 100, 162, 192

Aya Memno, Magosa : 104
Aya Merkori, Hırsofi : 151
Aya Nakofa, Mesarye : 122
Aya Nakofa, Hırsofi : 125
Aya Nana [Aya Anna, Aya Mana], Tuzla : 120, 165, 194, 206
Aya Nana, Lefkoşa : 235
Aya Napa M., Leymason : 105, 184
Aya Napa, Mesarye : 122, 189
Aya Narkeroz (?) Manastırı, Hırsofi : 177
Aya Nikola M., Lefkoşa : 334
Aya Nikola M., Magosa : 104
Aya Nikola, Baf : 114, 141, 168
Aya Nikola, Lefke : 118, 155, 182
Aya Nikola, Mesarye : 122, 190
Aya Nostosbalo M., Lefkoşa : 334
Aya Pavlo, Leymason : 105, 156, 184
Aya Pifan, Dağ : 96, 170, 307
Aya Pifan, Lefke : 118, 155, 182
Aya Pihtido bkz. Çatalköy
Aya Prasko M., Lapta, Girinye : 111
Aya Prasko M., Magosa : 104
Aya Sava M., Lefkoşa : 95, 183
Aya Segudro [Aya Todori], Tuzla : 120
Aya Sergi [Aya Serki], Magosa : 104, 157, 187, 285
Aya Serki bkz. Aya Sergi
Aya Sezomeno [Aya Sozemene, Aya Sozomeno, Aya süzemeno], Değirmenlik :
98, 145, 171, 231, 249, 307
Aya Sidiro, Hırsofi : 151, 177
Aya Simyo, Karpas : 102, 154
Aya Sozemene bkz. Aya Sezomeno
Aya Sozomeno bkz. Aya Sezomeno
Aya Süzemeno bkz. Aya Sezomeno
Aya Terap, Gilan : 109, 148, 174
Aya Tirmityano, Hırsofi : 178
Aya Todori bkz. Aya Segudro
Aya Todoro [Aya Todro], Leymason : 105, 156, 186

Aya Todoro M. [Aya Totro M.], Lapta, Girinye : 111, 175
Aya Todro bkz. Aya Todoro
Aya Todro bkz. Aya Totoro
Aya Todro, Baf : 114
Aya Toma, Evdim : 110, 147
Aya Totora, Lefke : 155
Aya Totoro [Aya Todro], Karpas : 102, 153, 179
Aya Totro M. Bkz. Aya Todoro M.
Aya Totro, Tuzla : 165, 195
Aya Varvara, Baf : 142, 266
Aya Varvara, Dağ : 96, 169, 237
Aya Varvaralı Yusuf bin Ali Vakfı : 266
Aya Vasil, Dağ : 96, 144, 170
Aya Yani Ağro, Leymason : 105
Aya Yani bkz. Aya Yanni
Aya Yani M., Lefkoşa : 95, 183
Aya Yani M., Tuzla : 120, 194, 219
Aya Yani Malunda, Dağ : 96, 169
Aya Yani, Leymason : 186
Aya Yanni [Aya Yani, Çamlı Manastır], Baf : 114, 141, 167
Aya Yorgi Çere bkz. Aya Yorgi İcsara
Aya Yorgi İcsara [Aya Yorgi Çere], Mesarye : 122, 189
Aya Yorgi İspetariko, Mesarye : 122, 160, 189
Aya Yorgi M., Lefkara, Tuzla : 196
Aya Yorgi Manastırı , Tuzla : 220
Aya Yorgi, Baf : 114, 142
Aya Yorgi, Gilan : 109, 174
Aya Yorgi, Lefke : 118, 155, 182, 336
Aya Yorgi, Lefkoşa : 226
Aya Zoni M., Magosa : 104
Ayabostoli, Magosa : 337
Ayakebîr, Mesarye : 122
Ayalefteri M., Lefkoşa : 334
Ayamteriyano, Hırsofi : 125
Ayana, Tuzla : 205

Ayandihona, Leymason : 105, 156
Ayandroniko, Karpas : 102, 153, 180
a'yânlar : 57
Ayarini, Girinye : 11, 149, 176
Ayarini, Omorfa : 100
Ayarmola bkz. Ermola
Ayashekli Ayazması Sokağı, Leymason : 268
Ayasofya Câmî-i Kebîr M. [Ayasofya M.], Baf : 114, 293
Ayasofya Câmîi, Lefkoşa : 215
Ayasofya M. bkz. Ayasofya Câmî-i Kebîr M.
Ayasofya M., Lefkoşa : 95, 211, 224, 230, 235, 244, 249, 251, 256, 263, 264,
265, 271, 272, 277, 280, 281, 282, 284, 285, 287, 288, 290, 291, 292, 294,
296, 299, 301, 302, 304, 305, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 317, 318,
319, 321, 324, 327, 342
Ayastefanos Anlaşması : 21, 22
Ayastefanos M., Magosa : 338
Ayatanaş bkz. Aya Atanaş
Ayavras, Evdim : 110, 173
Ayavya mevkii, Amarkent, Baf : 273
Aydemet bkz. İncirli
Aydın : 59
Ayistat [Ayostasi, Eystathios], Karpas : 102, 153
Aylazaro mevkii, İskele kasabası, Magosa : 290
Aymako bkz. Aymakor
Aymakor [Aymako], Hırsofi : 125, 152
Aynıyla İntifâ' Olunan Vakıflar : 73
Ayos Drimitya bkz. Ayos Tirmitye
Ayos Mina Manastırı, Tuzla : 120
Ayos Tirmitye [Ayos Drimitya], Dağ : 96, 169
Ayos Vavatsinya, Dağ : 96, 143, 169
Ayostasi bkz. Ayistat
Ayoz Amrosyos [Aya Koroş], Girinye : 111, 176
Ayşe bint-i Abdullah Vakfı : 228
Ayşe bint-i Mehmed Vakfı : 222
Ayşe bint-i Mustafa Vakfı : 222
Ayşe Gülsüm Koşuna bint-i Süleyman Halleri (Lapityo Çiftliği) Vakfı : 232

Ayşe Hacı İsmail ve Salih Mustafa Vakfı : 327
Ayşe Hanım Arif Onbaşı Vakfı : 316
Ayşe Hanım bint-i el-Hâc Mehmed Ağa Vakfı : 265
Ayşe Hanım ibnet-i Hacı Ahmed Mülâzım Vakfı : 295
Ayşe Hanım ibnet-i Mavi Gözlü Mehmed Vakfı : 272
Ayşe Hanım ibnet-i Nâtüvanzâde Hüseyin Efendi Vakfı : 297
Ayşe Hanım ibnet-i Ömer Ağa Vakfı : 261
Ayşe Hüsnü Hanım Vakfı : 321
Ayşe Kadın bint-i İbrahim Ağa bin Salih Vakfı : 263
Ayşe Kemaleddin Ali Hanım : 309
Ayşe Molla Hatun Vakfı : 239
Azalu Çiftliği, Girinye : 111
Azgada, Leymason : 105, 184
azınlık vakıfları : 72

Babadağı : 59
Baba-i Atîk : 58
Babaluka mevkii, Baf : 232
Bâb-ı Âlî : 24, 54
Babo, Lefkoşa : 242
Babutça Sokağı, İskele kasabası, Magosa : 309
Badyeri, Girinye : 233
Baf : 17, 19, 36, 68, 93, 114, 115, 132, 133, 134, 140, 166, 201, 207, 232, 257,
260, 266, 267, 269, 272, 273, 279, 281, 293, 299, 300, 304, 306, 307, 319,
342, 346
— Kapısı, Lefkoşa : 247, 337
Baf Evkâf Vekili Efendizâde Osman Efendi Vakfı : 299
Baf kasabalı Saffet Hanım Mahmud Efendi Vakfı : 304
Baf kasabalı Sinan Hüseyin Onbaşı Vakfı : 319
Baf kasabasından Lütfiye Hanım Hacı Mustafa Efendi Yirikzâde Vakfı : 293
Baflı Ali Efendi ibn-i Hacı Ramazan Ağa Vakfı : 281
Baflı el-Hâc Hüseyin Efendi : 229
Baflı Hacı Hâfız Mehmed Hilmi Efendi Vakfı : 299
Baflı İrikzâde Ratib Efendi Vakfı : 300, 306
Baflı Saffet Hanım Mahmud Efendi Vakfiyesi'ne Zeyl Vakfiye : 307

Baf yolu, Leymason : 301
— Sokağı, Câmi-i Cedid M., Leymason : 271
bağımsız krallık : 9
bağımsız Türk mahkemeleri : 38
Bağımsızlık bildirisi : 44
Bağkapısı caddesi, Arabahmedpaşa M., Lefkoşa : 260
Bahçeler, Malunda, Mesarye : 247
Bahire Hanım Hacı Yusuf Vakfı : 321
Bahr-i Sefid valisi : 25
Bakanlar Kurulu : 32, 40
bakır : 4, 7, 8
Bakkal Yusuf Saraç Hüseyin Efendi Vakfı : 314, 315
Bakkalbaşı Hacı Hüseyin Ağa bin Mehmed Vakfı : 271
Bakkingham Kraliyet Sarayı : 79
Balcı Ayazma bkz. Balcı Ayazması
Balcı Ayazması [Balcı Ayazma], Dağ : 143, 169, 196, 288
Balçık : 59
Baldo, zimmî : 249
Balıkpazarı, Lefkoşa : 218, 221, 227, 231, 232, 237, 240, 248, 289, 336
Balkanlar : 21
Balyamila bkz. Palyamila
Bank-ı Osmanî, Magosa : 291
barça, bir gemi çeşidi : 16
Barış Gücü : 36
Barış harekâtı : 43, 86
Barış Konferansı : 28
Barteleme, Lefkoşa : 243
Barutçu Çarşısı, Lefkoşa : 270
Barutçu Hacı Ali İsmail Vakfı : 270
Barutçuzâde Hâfız Ahmed Vasıf Efendi ibn-i Hacı Ali Efendi Vakfı : 288, 289
Basmacı Mehmed bin el-Hâc Abdurrahman Vakfı : 225
Basmacı Sarı İbrahim Vakfı : 228
Basmacı Sofu Hacı Mustafa bin Ramazan Vakfı : 242
Basmacılar Çarşısı, Lefkoşa : 227, 231, 238, 240, 247, 260
Basmacılar Hanı, Lefkoşa : 247

Basmacızâde Hacı Halil Efendi bin Hacı İbrahim Vakfı : 253
Basra : 59
— Körfezi : 20
Baş M. [Sodira M.], Tuzla : 121, 164, 194
Baş M. [Tribyodi M.], Lefkoşa : 95, 183, 249
Başbakanlık Osmanlı Arşivi : 65
Başkanlık Harekâtı : 40
Başpınar, Tirhon, Değirmenlik : 257, 290
başpiskopos : 27, 32, 44
Batum : 23
Bayan İsmet Hacı Ali Âkif Vakfı : 327
Baybars, Memlûk Sultanı : 11
Bayrak Radyosu : 40
Bayraktar Câmii : 36
Behište : 59
Behiye Hanım Kerîmesi Ahmed Beliğ Paşa Vakfı : 292
belediye(ler) : 32, 34, 75
Belkis Hatun bint-i merhum Ferruh Ağa Vakfı : 212
Bellapais, Girinye : 304, 310
— Vasiliği suyu, Girinye : 310
bend : 74
Berber Halil Ağa Zevcesi Zeliha Hatun ibnet-i Yusuf Efendi Vakfı : 274
Bergos : 58
Berkofça : 58
Berlin Konferansı : 25
Bey, Değirmenlik : 146
beylerbeyilik : 17, 19
Beyrut : 38
Beyşehir : 18
Bırvolya, Girinye : 304
Biga : 59
Bilal Ağa bin Hasan Ağa Vakfı : 231, 342
Bilan : 59
bileşik vergi : 64
Birinci Dünya Savaşı : 6, 28

Birleşmiş Milletler : 41, 44
— Güvenlik Konseyi : 36, 40, 42, 44
Bizans [Doğu Roma İmparatorluğu]: 9, 10, 28
—'ı yeniden canlandırmak : 28
—lılar : 10
Boğaziçi : 37
Boğazlar : 20
Bolu : 59
Bomilidya mevkii, Amarkent, Baf : 273
Bor : 18
Borazanzâde Hacı Ahmed Ağa Kerîmesi Mümine Hanım Vakfı : 246
Borazanzâde Yusuf Cemal Bey ibn-i Mustafa Raif Efendi Vakfı : 299, 305, 306
Bosna-Hersek : 20
Boyacıoğlu Mehmet İsyanı : 19
Boyahâne yanı, Lefkoşa : 227
Bozok : 59
— kadısı : 18
Bölge Gelişme Komitesi Kanunu : 33
Braga, Tuzla : 219
Bragadino, Magosa Kalesi Komutanı : 17
Britanya Hükûmeti : 29
Buğdaypazarı, Lefkoşa : 237
Bulgaristan : 20
— Prensiği : 21
Buricina bkz. Luricine
Bülent Ecevit, Başbakan : 40, 41
Büyük Britanya : 22
Büyük Kaymaklı [Mesokelepsi, Kaymaklı-yı Kebîr], Değirmenlik : 98, 145, 171
Büyük Kostantin, Roma İmparatoru : 9
Büyükcâmi M. bkz. Câmi-i Kebîr M.

Cağuşı, Litronda : 242
câmi(ler) [cevâmi'-i şerîfe] : 24, 26, 52, 79
Câmi M., Lapta, Girinye : 149

Câmi-i Atîk M., Lefkoşa : 250
Câmi-i Cedîd M., Baf : 279
Câmi-i Cedîd M., Lefke : 118
Câmi-i Cedîd M., Lefkoşa : 257, 259, 269, 271, 272, 274, 277
Câmi-i Cedîd M., Leymason : 271, 272, 275, 282, 289, 303, 327
Câmi-i Kebîr Çarşısı, Leymason : 298
Câmi-i Kebîr M. [Büyükcâmi M.], Lefkoşa : 257, 341
Câmi-i Kebîr M., Baf : 281, 299, 300, 319
Câmi-i Kebîr M., Lefke : 266
Câmi-i Kebîr M., Leymason : 105, 262, 267, 270, 297, 298
Câmi-i Saġîr M., Lefke : 118
Câmi-i Saġîr M., Baf : 260, 299, 304, 319
Câmi-i Şerîf M., İhtima : 201
Câmiönü Sokaġı, İskele kasabası, Magosa : 312
Canik : 59
Cankulu Sokaġı, Leymason : 280
Cehri, Lefkoşa : 243
Celacı, Leymason : 105, 184
Celocedra [Celocera], Baf : 115, 167, 202, 273
Celocera bkz. Celocedra
Celye, Tuzla : 120, 164, 194
Cemaliye Hasan Karabardak Vakfı : 312
Cenevizliler : 11
Cenevre : 42
— Konferansı, I. : 42
— Konferansı, II. : 42
Cengiz Topel, yüzbaşı, şehit : 36
Cennetbahçesi mevkii, Aġırdaġ, Girinye : 276
Cenusa bkz. Cinusa
Cerîde
— Nâzırı : 48, 55, 56, 57, 61
— Nezâreti : 55, 61
— Odası : 55, 56, 57
— -i Nüfus İdaresi : 48
Ceva, zimmî, Rakna köyü : 204

cevâmi'-i şerîfe bkz. câmi
Cezâir-i Bahr-i Sefîd
— eyâleti : 20
— vilâyeti valisi : 25
Cezâyir : 59
Cezâyirî Hâfız Hacı Ömer Efendi ibn-i Mehmed Efendi Vakfı : 254, 258
Chetim, Kıbrıs'ın eski adı : 5
Chypre, Kıbrıs'ın eski adı : 4
Ciberunda, Lefke : 118
Cidares, Baf : 115, 141, 168
Cidas bkz. Kidas
Cili, Baf : 115, 166
Cinusa [Cenusa], Hırsofi : 125
Cirony, Baf : 201
Cisonerka, Baf : 115, 166
Cisr-i Ergene : 58
Cisusa, Evdim : 110, 147, 173
Civisil [Civisilli], Tuzla : 120, 164, 194, 253
Civisilli Ahmed Ağa ibn-iHacı Ali Vakfı : 253
Civisilli bkz. Civisil
cizye : 46, 52
— evrâkı : 51
Copper : 4
Covan, zimmî, Kankarya köyü : 204
Cumapazarı : 58
cunta : 38, 40, 41
Cuprum, Kıbrıs'ın eski adı : 4
cülûs bahşışleri : 50
Cypre, Kıbrıs'ın eski adı : 4
Cypren, Kıbrıs'ın eski adı : 4
Cypress, Kıbrıs'ın eski adı : 4
Cyprus, Kıbrıs'ın eski adı : 4, 5
Cyrus R. Vance, ABD Savunma Eski Bakan Yardımcısı : 37

Çada [Şada], Baf : 117, 166
Çakistre, Lefke : 155, 181
Çamlı [Kalahorko], Lefke : 118, 155, 188
Çamlı Manastır bkz. Aya Yanni
Çangarlar Çarşısı, Lefkoşa : 221, 227, 235, 237, 240
Çangarlar Sokağı, Leymason : 298
Çankırı : 59
Çarşı M., Baf : 306
Çarşı mevkii, Baf : 319
Çarşıiçi, Baf : 319
Çatalca : 58
Çatalhöyük Neolitik devir yerleşim yeri : 8
Çatakköy [Aya Pihtido], Girinye : 111, 150, 176, 262
Çatoz, Mesarye : 122, 160
Çektirizâde Hacı Yusuf Ağa bin Abdurrahman Vakfı : 235
çeltik : 51
Çeri [Atesri], Değirmenlik : 98, 172
Çeşmeyolu, Malunda, Mesarye : 247
Çıbıkcı Paşa Efendi bin es-Seyyid Yakub Vakfı : 245
Çıldır : 59
Çınaraltı, Lefkoşa : 231
Çıra [Kire], Omorfa : 101, 161, 191
Çırpan : 58
Çıygi, Tuzla : 339
Çiftlik-i Çömləkçi bkz. Ahrıdye
Çiftlik-i Manya bkz. Manya
Çiko Manastırı, Lefke : 118, 181
Çilinya [Gilinya], Baf : 115, 167
Çinili Valide Sultan Vakfı bkz. Mahpeyker Sultan Vakfı : 207
Çinusa, Hırsofi : 151, 177
Çire : 59
Çirmen : 58
Çite, Tuzla : 120, 164, 194
Çorbacı Mustafa Ağa bin Nurullah Vakfı : 214
Çorlu : 58

Çorum : 59

Çöke : 59

Çukurova bölgesi : 3

Çulha Hanı, Mertekpazarı, Lefkoşa : 222

Çulhacılar Hanı, Saraçlar Sokağı, Lefkoşa : 230

Çürük Harupluk mevkii, Temlos, Girinye : 325

Dağ : 19, 68, 93, 96, 132, 133, 134, 143, 169, 224, 227, 242, 253, 257, 261

Dala, Baf : 115, 140, 166

Dali, Değirmenlik : 98, 145, 171, 254, 249

Dalmaçya bölgesi : 15

Danimarka : 197

dârülfünûn : 73

Davroz, Karpas : 102, 179

Debbağ Derviş Efendi ibn-i Hacı Şükrü Vakfı : 286

Debbağ el-Hâc Hasan Vakfı : 227

Debbağ Hasan Hilmi Bektaş Efendi Vakfı : 324

Debbağhâne M., Lefkoşa : 95, 262, 278, 280

Debbağhâne Mescidi, Lefkoşa : 235

Debbağhâne mevkii, Magosa : 288

Debbağ-ı Dana Hacı Hasan bin Hüseyin Vakfı : 239

Defâtir Nâzırı : 60, 61

Deftera, Dağ : 143, 169

defterdar : 17

değirmen : 51

Değirmenlik : 19, 68, 93, 98, 132, 133, 134, 145, 171, 257, 288, 214, 218, 223,
240, 244, 252, 254, 255, 263, 274, 275, 290, 306, 317

— dağı : 248

— suyu : 288

Deli Hasan mevkii, Kazafana, Girinye : 314

Delicipo, Değirmenlik : 98, 146, 172, 235

Dellallar Kahvesi, Lefkoşa : 232

demir : 7, 36

Demirci el-Hâc Hasan bin Mahmud bin Abdullah Vakfı : 218

Demirhisar : 59

deniz ticaret gemileri : 12

148

Denya, Omorfa : 100, 161, 191, 258, 269
Denyalı Ahmed bin Osman Vakfı : 279
Denyalı İbrahim bin Molla Ahmed Vakfı : 269
Depa (Soli) şehri : 5
Deraliyye : 68
derbendlerin muhafazası : 53
Derby, Lord, İngiltere Hariciye Nazırı : 21
Dereboyu, Câmi-i Cedîd M., Leymason : 303
Dereyolu Sokağı, Aya Anton M., Leymason : 275
Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılardan Hasan Ağa bin el-Hâc İsmail Ağa Vakfı : 219
Dergah-ı Âli Kapıcıbaşılardan Kıbrıs Eski Muhassılı Tırnova Voyvodası Hacı
Mustafa oğlu Hacı Mehmed Ağa Vakfı : 240
dericilik : 7
Derinya [Tranya], Baf : 115, 140, 167
Derinya, Magosa : 104, 187
Dersâdet : 56, 57, 61
Derviş Efendizâde Mustafa Nazif Efendi Vakfı : 256
Derviş Mustafa zevcesi Hatice Mehmed Vakfı : 298
Derviş Sokağı, Câmi-i Cedîd M., Leymason : 327
Derviş Yusuf Efendi Vakfı : 321
Develihsar : 18
Devlet-i Aliyye : 22, 25, 26
Devlet-i Osmâniyye : 24
Dibkarpas bkz. Karpas
Dikentaş mevkii, Görneç, Magosa : 299
Dikomi, Girinye : 111, 149, 176
Dimbu [Dinbu], Değirmenlik : 98, 146, 172
Dimbu, Mesarye : 122, 158, 188
Dimes, Leymason : 106, 185
Dimetoka, Girinye : 58, 335, 340
Dimi, Baf : 115, 142, 168
Dimitriya mevkii, Amarkent, Baf : 273
Dinbu bkz. Dimbu
dinî ayinler : 39
dinî gayeli vakıflar : 73
dinî müesseseler : 80

dinî tesis inşası : 86
Dirimitya, Dağ : 96
dirlik : 19
Dirselyas [Tirsel Elyas], Lefke : 119, 181
Divane Andon : 205
Divân-ı Hümayûn : 19, 28, 57
— çavuşları : 15
— tercümanları : 14
Dizdar [Nisuz], Değirmenlik : 99, 145, 171
Doğu Akdeniz : 12, 21
— ticaret yolları : 8
Doğu Anadolu : 21, 23
Doğu Roma İmparatorluğu bkz. Bizans
Doğu-Batı deniz ticaret yolları : 7
Dohni, Tuzla : 120, 165, 195
dokuma işleri : 7
donanma : 15, 16
—yı güçlendirmek : 14
Dor istilası : 9
Dora, Evdim : 110
Doro [Zoro], Gilan : 109, 148, 174
Drama : 58
Dranya bkz. Grabya
Drepena Burnu : 3
Drimu, Baf : 115, 140, 167
Drolli, Mesarye : 159, 188
Duacı Derviş Mehmed bin Mahmud bin Seydi Ahmed Efendi Vakfı : 214
dulhâne : 73
Durdu bint-i Hasan Vakfı : 218
Durkari, Girinye : 111, 150
Durmuş Mehmed Emrullah Vakfı : 320
Durnar bkz. Tornadi
Dutlaka [Vudilaka, Vunilaka], Karpas : 102, 180
dutluk : 51
Dükkanlarönü mevkii, Lefkoşa : 221

Ebu Hanife : 72
Ebu Talha : 69
Ebu Yusuf : 72
Ebubekir Paşa : 220
Ebukâvıkpaşa M. Bkz. Ebûkavuk M.
Ebûkavuk M. [Ebûkavık Paşa M.], Lefkoşa : 95, 263, 264, 268, 272, 274, 276,
277, 278, 287, 291, 293, 300, 327
Ebussuûd Efendi, Şeyhülislâm : 13
Edirne : 58, 59
Edirne Kadısı Mazhar Efendi Vakfı : 341
EDMA (Millî Demokratik Mücadeleciler Cephesi) : 32
Eflulili Hacı Ahmed Efendi Vakfı : 243
Eftagonya, Leymason : 106, 185
Eftakilya, Girinye : 233
Eftakomi, Karpas : 102, 153, 179
Efterha bkz. Efteriha
Efteriha [Efterha], Girinye : 111, 149, 175
Ege : 9, 15
— adaları : 27
Eğlence Çiftliği, Lefkoşa : 270
Eğlence, Değirmenlik : 98, 145, 171, 206
Eğribucak : 59
Eğridere : 59
ehl-i İslâm bkz. Müslüman
ehl-i zimmet reayâ : 66
Eksodridos M., Lefkoşa : 334
Eksomatos bkz. Eksomodoş
Eksomodoş [Eksomatos], Değirmenlik : 78, 172
Elea bkz. Elya
Eledyu, Baf : 115, 140, 167, 273
Eledyulu Havva bint-i Mustafa Vakfı : 273
el-Hâc Osman Efendi : 229
Elya [Elea], Girinye : 111, 149, 175, 233
Elya, Omorfa : 100, 161

Elyobodamos, Mesarye : 233, 234
Ematine, Girinye : 336
Emba [Enba], Baf : 115, 166
Emetullah bint-i Mevlüd Vakfı : 225
Emetullah bint-i Ömer Ağa Vakfı : 223
Emetullah Hatun ibnet-i Debbağ Mahmud Vakfı : 280
Emeviler : 10
Emine Ana bint-i Mehmed Ağa Vakfı : 259
Emine bint-i Abdulmuttalib bin Abdullah Vakfı : 261
Emine bint-i Ahmed Vakfı : 231
Emine bint-i Hacı Hüseyin bin Ahmed Vakfı : 241, 247
Emine bint-i Mehmed bin Safer Vakfı : 247
Emine Hanım İzzet Ağa Vakfı : 314
Emine Hatun : 237
Emine Hatun bint-i Seyyid Hacı Ebubekir Ağa Vakfı : 222
Emine Hatun bint-i Zurnacı Hacı Mustafa Vakfı : 224
Emine Kadın ibnet-i Mollazâde Mehmed Ağa Vakfı : 255
Emine Mustafa Vakfı : 317
Emir Ağazâde es-Seyyid Ali Ağa Vakfı : 218
Emir el-Hâc Mehmed Ağa bin İsmail Ağa Vakfı : 229
emirnâmeler : 81
Enaye, Lefkoşa : 205
Enba bkz. Emba
Enez : 58
Engomi [İncirli, Pano İncirli], Dağ : 96, 143, 169
Engomi, Magosa : 104, 157, 187
Enosis : 627,, 28, 30, 32, 33, 34, 38, 39, 41
EOKA terör örgütü : 31, 32, 33, 35, 39
EOKA-B, yeraltı teşkilatı : 39, 41, 42
Eptelye suyu, Yermasoya : 204
Ereğli : 58
Erenköy olayları : 36
Erimi, Piskopi : 103, 163, 193
Ermeni Manastırı, Girinye : 111
Ermeniler : 10

Ermenistan : 24
Ermeniyân M., Lefkoşa : 95, 183
Ermola [Ayarmola], Girinye : 111, 149, 239
Eroza, Kıbrıs'ın eski adı : 4
Esfekia, Kıbrıs'ın eski adı : 5
Esfinar M., Lapta : 239, 261
Eskiçarşı Kasaphâne Çarşısı, Baf : 293
Eskişehir : 59
esnaf
— cemiyetleri : 75
— vakıfları : 72
— vergisi : 64
Eşmene bint-i Mustafa Vakfı : 247
ev tahribi : 36
Evdim : 19, 68, 93, 110, 132, 133, 135, 147, 173
evkâf : 24, 51, 81, 83
— Dairesi : 80, 84
— Dairesi memurları : 80
— delegesı : 79
— Hazinesi : 80
— İdaresi : 78, 80, 81, 82, 84
— Kanunu : 82
— mallarının idaresi : 79
— mitingi : 82
— murahhasları : 80, 81
— müdürü : 83
— Nezâreti : 24, 26, 52, 71, 78
— seçimleri : 84
— yasası : 83
— Yüksek Meclisi Başkanlığı : 84
—ı Kurtarma Kampanyası : 82
—ın Türk toplumuna teslim edilmesi : 83, 84
Evratu, Hırsofi : 125, 151
Evratu Karyeli Molla Ahmed bin Hacı Mehmed Vakfı : 267
Evreşe : 58

Evreta, Baf : 267
Evrihu, Lefke : 118, 155, 182

Faga Çiftlik, Lefkoşa : 252
Fahri Korutürk, Cumhurbaşkanı : 41
Faiz Kaymak, İcrâ Komitesi Başkanı : 84
Falonari, Leymason : 184
Falya, Baf : 115, 141, 201
Fannaro, Magosa : 104, 187
Fanoremeni M., Lefkoşa : 183
Farmaka, Dağ : 96
Faslı, Hırsofi : 125, 152
Fasula [Fasulla], Baf : 115, 141
Fasulla bkz. Fasula
Fasulla bkz. Fasulya
Fasulya [Fasulla], Leymason : 106, 156, 184
Fasur bkz. Fasuri
Fasuri [Fasur], Piskopi : 108, 163, 193
Fatma bint-i Hüseyin Vakfı : 231
Fatma bint-i Mehmed bin Abdullah Vakfı : 228
Fatma bint-i Mehmed Vakfı : 249
Fatma bint-i Ömer Ağa Vakfı : 254
Fatma bint-i Pabuççu Usta Mehmed Vakfı : 272
Fatma Hanım Ahmed Dayı Vakfı : 305
Fatma Hanım ibnet-i Ali Vakfı : 275
Fatma Hanım ibnet-i Hasan Vakfı : 296
Fatma Hanım ibnet-i Musli el-Hâc Mustafa Vakfı : 223
Fatma Hatun bint-i Hüseyin Ağa Vakfı : 219
Fatma Hatun Vakfı (Ebubekir Ağazâde Hacı İbrahim Ağa zevcesi) : 229
Fatma Hatun Vakfı : 218
Fatma Kadın bint-i Mehmed Efendi Karamanî Vakfı : 251
Fatma Kadın bint-i Seyyid Ali Vakfı : 246
Fatma Kadın ibnet-i İbrahim Margolu Vakfı : 287
Fatma Molla bint-i Emir Ahmed Vakfı : 246

Fatma Recai Hanım : 309
Fayda, Baf : 201
Fazıl Küçük, Dr., Kıbrıs Türk Toplum Lideri, Evkâf Yüksek Meclisi Başkanı :
32, 35, 38, 84
Fedai A. Ferit, İcrâ Komitesi üyesi : 84
Fehim Bey Molla İbrahim Vakfı : 315, 316, 317
Fehime Hacı İsmail Vakfı : 330
Fellahlar : 59
Fenike : 9
— Limanı : 16
Ferecik : 58
Ferruhzâde el-Hâc İsmail Ağa bin el-Hâc Ramazan Ağa Vakfı : 215
Fethiye Câmii, Mertekpazarı, Lefkoşa : 237, 240
Fethiye Mehmed Şah Hanım Vakfı : 318
Fetvâ Emîni : 81
Fida, Lefkoşa : 243
Fidi, Hırsofi : 125, 177
Fikardo, Dağ : 96, 170
Fikriye Hanım Hüseyin Efendi ve Mehmed Ali Efendi Tilki Hüseyin Ağa Vakfı :
313
Filibe : 58
Filistin : 9, 11
Filonari, Leymason : 106
Filorina : 59
Filusa, Baf : 115, 141, 168
Filusa, Hırsofi : 125, 151, 177
Filya, Omorfa : 29, 100, 161, 191
Fini, Evdim : 110, 173
Finikarya, Leymason : 106, 156, 185
Finike, Baf : 115, 141, 201, 202
Firariler : 94
Flamuda [İflamuda], Mesarye : 122, 190
Flasu [İflasu], Lefke : 118, 155, 182
Flasu, Lefkoşa : 307
Flemenk : 197
Forsthoff, Prof. Dr. E., Anayasa Mahkemesi Başkanı, Alman : 33

Fransa : 14, 20,197
Fuat Sami Bey, Türk Evkâf Murahhası : 83

Galadrısa, Girinye : 233
Galadro, Girinye : 233
Galata deresi, Polistipos, Lefkoşa : 226
Galata, Lefke : 118, 182
Galatarka, Baf : 115, 141, 167
Galini, Lefke : 118, 181
Gamnik caddesi, Vuda, Magosa : 306
Garanti Anlaşması : 41, 43
garantör devletler : 40
garantörlük hakkı : 35, 40
Garnet Wolseley, Sir, Kıbrıs'ın idaresine memur : 27
Gata Burnu : 3
Gaydura bkz. Kaydura
gayri müslim(ler) : 46, 52, 58,59, 63, 65, 67, 75
— din adamları : 62
— mahalleler : 47
—in patrikleri ve hahambaşlıları : 57
Gazipifan bkz. Kazapifan
Gaziviran [Kadıvıran], Omorfa : 36, 100, 161, 191
Geçici Türk Yönetimi'nin ilan edilmesi : 38
Geçitkale : 37
Gelibolu : 58
Geliri ile İntifâ' Olunan Vakıf İşletmeleri : 74
gemi : 16
— inşaatı : 4
— sanayii : 7
—ci(lik) : 7, 16
Genel Komite : 38
Genova Cumhuriyeti : 15
Georgios Karusos, EOKA-B'nin lideri : 39
Gilan : 19, 68, 93, 109, 132, 133, 135, 148, 174

Gilinya bkz. Çilinya
Gipros, Kıbrıs'ın eski adı : 4
Girid bkz. Girittera
Girinye [Girne] : 17, 18, 19, 41, 42, 68, 111, 112, 132, 133, 135, 149, 175, 225, 233, 234, 245, 248, 249, 251, 256, 259, 260, 261, 262, 268, 274, 276, 278, 285, 286, 292, 295, 300, 303, 310, 314, 316, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 328, 335, 336, 340, 345
Girinyeli Ahmed Said Hacı Zeki Efendi Vakfı : 323
Girinyeli Emine bint-i İsmail Vakfı : 274
Girinyeli Halil Sabri Efendi zevcesi Emine Hanım ibnet-i Hasan Faki Efendi Vakfı : 286
Girinyeli Havva Hanım bint-i Hüseyin Ağa Kayyum Vakfı : 295
Girinyeli Hüseyin Mustafa Dango Vakfı : 328
Girinyeli Hüseyin Mustafa Dango zevcesi Emine Süleyman Vakfı : 328
Girinyeli Şerife Hanım bint-i Saraç Hasan Efendi Vakfı : 278
Girit : 12, 13, 16
— Savaşı : 19
Giritmarut, Hırsofi : 125, 151, 177
Girittera [Girid], Hırsofi : 125, 152, 178
Girivas, General, EOKA terör örgütünün komutanı : 31, 36, 37, 38, 39
Girne bkz. Girinye
Girne-Karpas Dağları : 3
Gizikis, General, Yunanistan Cumhurbaşkanı : 39
Glafkos Klerides, Kıbrıs Temsilciler Meclisi Başkanı : 33, 34, 38
Gomendande, Magosa : 338
Goti, Gilan : 148, 174
göç
— etmek : 37
— gelmek : 62
göçebeler : 59
göl : 74
Gönyeli, Dağ : 96, 143, 169, 254
Görneç, Mesarye : 122, 160, 299
Görneç karyeli Fatma Oylum Mehmed Vakfı : 299
Grabya [Drapy], Tuzla : 120, 195
Guri [Vorri], Dağ : 96, 170

Guy de Lusignan, Kudüs Kralı, Kıbrıs Kralı : 11
Güğercinlik [Aşarido], Magosa : 104, 157, 187
Gülden bint-i Abdullah Derviş ibn el-Hâc Abdullah Vakfı : 219
Gülhâne Fermanı : 64
Gülsüm Hanım ibnet-i Derviş Ali Vakfı : 272
Gümrük Emîni Osman Ağa bin el-Hâc Ömer Ağa bin Mennan Vakfı : 226
Gümrükçüzâde Hacı Mustafa Efendi Vakfı : 251
Gümülçine : 58
gümüş : 7
— madeni : 4
Gündimen [Gürdemen], Girinye : 112, 176
Güney Anadolu : 12
Güney Kıbrıs : 43, 44, 86
Gürdemen bkz. Gündimen

Habeş : 60
hacca giden yolcu gemileri : 12
hacca gidenler-gelenler : 56
Hacce Ayşe Hanım bint-i Karamanî Müderris Hacı Mehmed Efendi Vakfı : 290
Hacce Fatma bint-i Şaban Vakfı : 215
Hacce Hanife bint-i Abdullah Vakfı : 282
Hacce Sıdika bint-i Ali bin Abdullah Vakfı : 272
Hacce Şemsi Hatun Vakfı : 258
Hacce Şerife ibnet-i Mustafa bin Abdullah Vakfı : 258
Hâce Fatma Ana ve Emine bint-i Mehmed bin Abdullah Vakfı : 257
Hâce Kadın bkz. Hatice bint-i Abdullah Vakfı : 214
Hacı Ahmed Ağa bin Receb Vakfı : 223
Hacı Ahmed bin Hacı Abdurrahman Vakfı : 224
Hacı Ahmed bin Osman Vakfı : 213
Hacı Ahmed Efendi ibn-i Hüseyin Efendi Vakfı : 256, 257
Hacı Ahmed Efendi Vakfı : 243
Hacı Ahmed Hacı Ali Efendi Vakfı : 319
Hacı Ahmed Mehmed Vakfı : 302
Hacı Ali Ağa ibn-i Ebûbekir Ağa Vakfı : 254

Hacı Ali Efendi ibn-i Ahmed Ağa Vakfı : 304
Hacı Ayşe Hanım Halil Efendi Vakfı : 313
Hacı Dede Mustafa Ağa Vakfı : 224
Hacı Ebûbekir Paşa Vakfı : 219, 220
Hacı Emin Efendi ibn-i Mustafa bin Saadettin Vakfı : 280
Hacı Emine Hanım Aşçı Süleyman Vakfı : 313
Hacı Fatma Ana ve Emine bint-i Mehmed bin Abdullah Vakfı : 257
Hacı Hasan bin Molla Salih Vakfı : 244
Hacı Hasan Efendi bin Osman Vakfı : 246
Hacı Hasan Fehmi Efendi ibn-i Hacı Muttalib Vakfı : 279, 286
Hacı Hatice bint-i Sipahi Abdullah Vakfı : 308
Hacı Hüseyin Ağa bin Ahmed bin Yakub Vakfı : 269
Hacı Hüseyin Ağa bin Süleyman Vakfı : 250
Hacı Hüseyin Ağa Vakfı : 225
Hacı Hüseyin bin Hacı İsmail Vakfı : 230
Hacı Hüseyin Efendi ibn-i Sadeddin Vakfı : 255
Hacı Hüsnü Efendi bin Horoz el-Hâc Ali Efendi Vakfı : 253
Hacı İbrahim Ağa, Kıbrıs Muhassılı Hacı es-Seyyid Mehmed Ağa Kethudası :
237
Hacı İbrahim Efendi ibn-i Ali bin İbrahim Vakfı : 279
Hacı İsmail Ağa bin Hacı Mustafa Ağa Vakfı : 248
Hacı İsmail Ağa bin Ramazan Ağa Vakfı : 214
Hacı İsmail bin İbrahim ve Zevcesi Emine bint-i İbrahim Vakfı : 276
Hacı Keyvan bin Abdülmennan Vakfı : 206
Hacı Mahmud bin Curcur Mehmed Vakfı : 250
Hacı Mehmed Ağa ibn-i Ahmed Ağa Vakfı : 253
Hacı Mehmed Çavuş, Alaminyo köyü, Tuzla : 205
Hacı Mehmed Emin Efendi Âmâ Hâfız Vakfı : 311
Hacı Mıstık Vakfı : 228
Hacı Molla Mustafa bin Molla Dede Vakfı : 269
Hacı Mustafa Ağa ibn-i Ali Vakfı : 255
Hacı Mustafa bin İvaz Vakfı : 214
Hacı Mustafa Kaşuli bin Ali Vakfı : 260
Hacı Mustafa Nuri Efendi ibn-i Osman Efendi Vakfı : 261
Hacı Müride Hanım Hacı Hasan Efendi Vakfı : 310
Hacı Naim Efendi ibn-i Himmeti Efendi Vakfı : 275

Hacı Nazife Hanım ibnet-i Hacı Ali Efendi Vakfı : 277
Hacı Osman Ağa ibn-i Hacı Hasan Vakfı : 281
Hacı Ömer Ağa : 236
Hacı Ömer Ağa bin Mehmed Ağa Vakfı : 252
Hacı Ömer bin Hüseyin Vakfı (Gönyelili) Vakfı : 326
Hacı Ömer Efendi Vakfı : 252
Hacı Penbe Molla Vakfı : 261
Hacı Salih bin Salih Vakfı : 277
Hacı Servet Hanım bint-i Şişezâde İbrahim Efendi Vakfı : 301
Hacı Süleyman bin Mehmed : 236
Hacı Yahya Mehmed Vakfı : 321
Hacı Yusuf Ağa bin Hacı Hasan Ağa Vakfı : 263
Hacılar, Neolitik devir yerleşim yeri : 8
Haçlı Seferleri III. : 11
Hâfız Ali Efendi bin Molla Mehmed Vakfı : 265
Hâfız Hüseyin Şirazî Efendi ibn-i Basmacı Hacı Hasan Ağa Vakfı : 270
Hâfız Hüsnü Efendi Hacı Ahmed Ağa Vakfı : 311
Hâfız İbrahim Efendi ibn-i Odacı Musa Vakfı : 287
Hâfız Mustafa Salim Efendi ibn-i Ahmed Efendi Vakfı : 297
Hâfız Salih Senâî Efendi bin Hüseyin Vakfı : 286
Hafize Emine Hanım ibnet-i Hacı Hasan Vakfı : 295
Hafize Hanım bint-i Hacı Ahmed Ağa Vakfı : 228
hahambaşılar : 58
Hala [Milhan] Sultan Türbesi, Tuzla : 13, 120, 164
Halil Efendi, Kıbrıs'ın nüfus sayımını yapan : 63
hamam : 51
Hamam bahçeleri, Baf : 293
Hamam M., Magosa : 338
Hamam Sokağı, Magosa : 291
Hamid : 59
Hamîdiye Medresesi, Arabahmed Câmii, Lefkoşa : 221
han : 51
—larda ikâmet edenler : 94
Hanbeli Sokağı, Câmi-i Kebîr M., Leymason : 262
Handirye, Lefke : 118, 182

Hanefi Mezhebi : 72
Hanım bint-i Halil Vakfı : 214
Hankofi köyü : 204
Harca [Harçeh], Girinye : 112, 150, 176
Harcodisse M. Bkz. Hardacodisse M.
Harçeh bkz. Harca
Hardacodisse M. [Harcodisse M.], Değirmenlik : 98, 146, 172
Harding, Mareşal, Kıbrıs Valisi : 31
Haritmi, Mesarye : 122, 160
Harkobodamo, Mesarye : 234
Harman yeri, Malunda, Mesarye : 247
harnup : 7
Hasan Ağa bin Hacı İsmail Ağa Vakfı : 219
Hasan bin Hacı Necib Efendi Vakfı : 308
Hasan Galip Hacı Mehmed Vakfı : 326
Hasköy : 58
Hasna Kadın bint-i Alican Hacı Ahmed Ağa Vakfı : 252
hastahâne : 73, 74
Hatay : 3, 8
Hatice bint-i Abdullah Vakfı [Hâce Kadın] 214
Hatice bint-i Ahmed Ağa Vakfı : 244
Hatice bint-i Hacı Mustafa Ağa (Zerdalici kızı) Vakfı : 254
Hatice Hanım bint-i Yangın Hasan Vakfı : 303
Hatice Hanım ibnet-i Hacı Mehmed Kufi Efendi bin Hacı Ahmed Ağa Vakfı : 279
Hatice Hanım ibnet-i Helvacızâde Hacı Mehmed Efendi Vakfı : 277
Hatice Hanım ibnet-i Moravîzâde Hacı Ahmed Efendi Vakfı : 269
Hatice Hasan ve Fehime Hasan Hanımlar Vakfı : 314
Hatice Hatun binti Hacı Mustafa Ağa Vakfı : 252
Hatice Kadın binti Mustafa Vakfı : 249
Hatice Molla bint-i Müderris Hüseyin Efendi Vakfı : 267, 270
Hatice Molla Kadın (Menteşzâde Hasan Ağa eşi) Vakfı : 221
Hatike Kadın (Hasbi Efendi zevcesi) bint-i el-Hâc Mustafa Vakfı : 261
Hatike Kadın bint-i Zanlak Hacı Mustafa Ağa Vakfı : 249
Hatike Kadın ibnet-i İsmail Vakfı : 291
Hattatlar Çarşısı, Lefkoşa : 270

Hattuşili III., Hitit Kralı : 8
hava kuvvetleri : 41
Havsa : 58
Havva Arab Ahmed Vakfı : 327
Havva Kadın bint-i el-Hâc Bekir Vakfı : 266
Havva Molla bint-i Osman Efendi Vakfı : 266
Havva Molla ibnet-i Yorgancı Hüseyin Vakfı : 292
Havva Mustafa Karadağlı Vakfı : 322
Havvalı Hatun Molla Mustafa Vakfı : 273
Hayâlî Mustafa bin el-Hâc İbrahim Efendi, Lefkoşe Kadısı : 63
Haydarpaşa Câmii, Lefkoşa : 244
Haydarpaşa M., Lefkoşa : 95, 275, 307
Hayrabolu : 58
Heinze, Dr., Anayasa Mahkemesi Sekreteri 33
Hekimbaşı Çarşısı, Lefkoşa : 270, 279
Helen Cumhuriyeti : 41
Helvacı Mehmed Ali Efendi bin Molla Salih Vakfı : 263
Henry Layard, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi, İstanbul : 22, 27
Hersek İsyanı : 20
Hıfziye Hanım Hacı Yusuf Ağa Vakfı : 318
Hıfziye Molla Hüseyin Vakfı : 326
hırfet erbâbı : 65
Hırokıdy [Şirocıya, Şiroidya], Tuzla : 120, 165, 195
Hırsilyo bkz. Rosolyo
Hırsofi : 19, 68, 93, 125, 132, 133, 136, 151, 177, 213, 231, 298
Hırsofilı Kara Hasan Mercan Vakfı : 298
Hırsopolidise M., Tuzla : 120
Hırsova : 59
Hitit(ler) : 4, 8
Holyadi mevkii, Amarkent, Baf : 273
Homerost : 4
Horodi, Lefkoşa : 243
Horpeşte : 59
Horsilyo bkz. Rosolyo
Hota, Girinye : 112, 149

Hıristiyân

— teba'a : 23

—lığın doğuşu : 9

Huli bkz. Hulu

Hulu [Huli], Baf : 115, 141, 167, 201

Hulu [Huli], Hırsofi : 125, 178

Huriye Hanım Helvacı Ahmed Vakfı : 305

Hurşid Ağa Vakfı : 237

Hurşide, Lefkoşa : 211

Hüdavendigâr : 59

Hüma bint-i Ali Vakfı : 202

Hüsâm (Hüsâmettin) Efendi, Bursalı, Kütahya'yı tahrir ile görevlendirilen : 54, 55

Hüseyin Efendi bin el-Hâc Muhammed Ağa : 244

Hüseyin Hasan (Hüseyin Hasan Tahsin) Vakfı : 325

Hüseyin Vecihi Hacı Hasan Vakfı : 329

Hüseyin Vecihi Hasan ve Margarita nâm-ı diğêr Meryem Hüseyin Vecihi Hacı Hasan Vakfı : 330

Hüseyin Zihni Efendi Vakfı : 320

Hüseyin Zihni Hacı Emin Efendi Vakfı : 313

İlgın : 18

Istroncilo, Mesarye : 158, 188

İşkıcı Penbe bint-i Mehmed Ali Vakfı : 255

İbrahim Ağa Hanı, Tuzla İskelesi : 236

İbrahim Sıdkı Efendi Medresesi, Baf : 273

İbrahim Usta Mehmed Pabuççu Vakfı : 317, 318

İbrahim Zihni Efendi ibn-i Ali Ağa Vakfı, Turunçlu Mektebi Muallimi : 266

İbrahimpaşa Câmii, Lefkoşa : 235

İbrahimpaşa M., Lefkoşa : 95, 228, 249, 258, 261, 275, 279, 286, 293, 308, 315, 322, 326, 329, 330

İbraniler : 4

İbsillat bkz. İpsillad

İcrâ Komitesi : 83, 84

iç isyanlar : 46, 51
İçil : 17, 59
— kadısı : 18
İffet Hanım ibnet-i Derviş Efendi Vakfı : 270
İflamuda bkz. Flamuda
İflasu bkz. Flasu
İflopi, Omorfa : 161
İflori, Omorfa : 100
İfterikoi, Omorfa : 100, 192
İğlisiye bkz. İhlisiye
İhlisides bkz. İhlisiye
İhlisiye [İhlisides, İğlisiye], Tuzla : 120, 165, 195
İhloraka, Baf : 115
İhtima [İhtime], Baf : 117, 140, 166, 201
İhtiman [Ahtıman] : 58
İhtime bkz. İhtima
İhtisab resmi : 64
İkinci Dünya Savaşı : 6, 30
İkliro, Dağ : 96, 169
İkselofai, Mesarye : 122, 189
İkselyani [İkselyari], Omorfa : 100, 191
İkselyari bkz. İkselyani
İkseroğonu [İkserongo], Lefke : 118, 308
İkserongo bkz. İkseroğonu
İksilohorya, Baf : 201
İlide (?), Mesarye : 123, 159
İligoroz, Dağ : 144
İmiye Hanım bint-i Murid Efendi Vakfı : 278
İmam Mehmed İzzet İsmail Efendi ve zevcesi Penbe İzzet Hanım Vakfı : 320
imam(lar) : 47, 56, 58, 66
İmamoğlu el-Hâc Mehmed Vakfı : 225
İmâret(ler) : 73, 74
İmirke M., Lefkoşa : 223
İmyohorye , Dağ : 242
İncirli [Aydemet, Aya Demet], Dağ : 96, 143, 169

İncirli bkz. Engomi

İncirli, Değirmenlik : 240

İncirli, Lefkoşa : 206, 225, 340

İncik : 58

İnez : 58

İngiliz(ler) [İngiltere] : 6, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 36, 40, 41, 42, 78, 79, 81, 83, 88, 197

— amirali : 25

— başbakanı : 31

— büyükelçisi : 27

— donanması : 25

— Dönemi Şer'iyye Sicil Defteri : 89

— elçisi : 22

— hakimiyeti : 79

— Hükûmeti (Kabinesi) : 21, 24, 30, 41, 79, 80, 82

— idaresi : 28, 30

— kralı : 11

— Kralının Has Meclisi : 79

— kraliçesi : 27

— kuvvetleri : 35, 36

— memurlar : 27, 28

— Milletler Topluluğu Ülkeleri : 6

— notası : 21

— Parlamentosu : 43

— sömürge yönetimi : 81

— Sömürgeler Bakanlığı : 83

— tâbiiyeti : 28, 29, 30

— valisi : 81, 83

— yöneticiler : 82

— yönetimi : 27

— yüksek komiseri : 27

—ce : 27

—in 1881 yılında yaptığı sayım : 6

İngiliz Kulübü, Magosa : 291

İngiltere bkz. İngiliz

İnyahorko, Hırsofi : 178

İnye, Hırsofi : 125, 177
İnyohorko bkz. Minareli
ipek : 7
İplikpazarı Çarşısı, Lefkoşa : 237, 238
İplikpazarı M., Lefkoşa : 95, 240, 285, 290, 294, 311, 312, 313, 314, 319, 324,
326, 327, 329, 330
İpsemadizmeno [Yalancı], Tuzla : 120, 165, 195
İpsillad [İbsillat], Mesarye : 123, 160, 286
İpsillatlı Müteveffâ Hacı Ahmed Efendi Vakfı : 286
İpso, Piskopi : 206
İpsomolof bkz. İsmolof
İpsoz, Mesarye : 123, 189
İpşati bkz. İşati
İrlanda Birleşik Krallığı : 22
İsak Komnenus, Tarsus Valisi : 10
İshakcı : 59
İshaklı : 18
İskan politikası : 18
İskarino, Tuzla : 120, 195
İskarko, Hırsofi : 126, 177
İskele Kasabalı Şefika Hanım bint-i Pabuççu Halil Vakfı : 317
İskele Kasabası bkz. İskele-i Tuzla
İskele kasabası, Baf : 266, 290, 309, 312, 317, 321, 326
İskele-i Tuzla [İskele Kasabası], Tuzla : 120, 164, 194, 277, 304
İskeleli Fatma bint-i Emirali Vakfı : 309
İskeleli Hacı Emin Kadın bint-i Hacı Hasan Efendi Vakfı : 266
İskeleli Hakkı Ağa ibn-i Hasan Vakfı : 309
İskeleli Hatice ve Tuzlalı Sıdıka Hanımlar Vakfı : 290
İskeleli Müzeyyen Hanım bint-i Halil Ağa Vakfı : 301
İskender, Makedonya Hükümdârı : 9
İskenderun : 21, 37
— Körfezi : 3, 20
İskulli, Hırsofi : 126, 152, 178
İslâm : 59, 69
— dini müessesesi : 85
— hakimiyeti dönemi : 10

- hukukçuları : 69, 70
- hukuku : 72
- mezârlığı : 24, 26, 79
- okulları : 80
- orduları : 10

İslâm nüfus bkz. Müslüman

İslâm M., İskele kasabası, Tuzla : 304

İsmail Mandırası, Girinye : 233

İsmet Hâfız Muhsin Vakfı : 326

İsmet Hanım ibnet-i Hüseyin Cin Vakfı : 293

İsmolof [İpsomolof], Değirmenlik : 98, 145, 171

İspanya : 15, 197

İspetariko, Mesarye : 123, 160, 189

İspidallı, Piskopi : 108, 163, 193

İspilai bkz. İspilye

İspilye [İspilai], Lefke : 119, 182

İssus Savaşı : 9

İstado, Baf : 116, 167

İstafınca, Mesarye : 233

İstanbul : 12, 13, 14, 15, 16, 20, 22, 27, 48, 51, 55, 56, 60, 80, 226

- mahalleleri : 75

İstavrakonno, Baf : 116, 142, 168

İstavro M., Magosa : 104

İstavruz M., Yukarı Lefkara, Tuzla : 195

İstene Drohonya, Mesarye : 234

İstiklâl Savaşı : 29

İstilloz bkz. İstolloz

İstinco, Hırsofi : 126, 151

İstironcalu [İstroncilo], Mesarye : 123

İstişâre Meclisi : 30

İstolloz [İstilloz], Mesarye : 123, 159, 189

İstroğolo (?), Lefke : 155

İstroncilo bkz. İstironcalu

İstrova : 59

İstrovillo, Değirmenlik : 98, 145, 171

İstrunbi, Baf : 116
İsveç : 197
İşa, Baf : 202
İşa, Değirmenlik : 98, 172
İşati [İpşati], Baf : 115, 140, 166, 201
İştîp : 59
İtalya : 21
— şehir devletleri : 11
İtilaf Devletleri : 29
İvrace bkz. İvrecca
İvranya : 59
İvrecca [İvrace, Avrece], Baf : 59, 114, 141
İzladi : 59
İzmir : 28
İznebol : 59
İzzet Efendi ibn-i Hüseyin Efendi Vakfı : 281
İzzet Efendi Vakfı : 280

Jacques II., Kıbrıs Kralı : 11
Janus, Kıbrıs Kralı : 11
Jeolojik devirler : 8
Johnson, ABD Başkanı : 36, 37
Joseph Sisco, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı : 41
Justinianus II., Bizans İmparatoru : 10
Kadalyonda [Katolyonda], Dağ : 97, 143, 231
kadı : 17, 77
—lık : 79
kadın nüfus : 62
kadırga : 16
Kadıviran bkz. Gaziviran
Kadika, Hırsofi : 126, 178
Kado Çividis, Piskopi : 108, 163
Kado Dira, Tuzla : 121, 195
Kado Diyerona, Leymason : 106, 185
Kado Horsiyeye M. , Değirmenlik : 171

Kado Kopya [Kato Kopya], Omorfa : 100, 192
Kado Lefkara (Aşağı Lefkara), Tuzla : 121, 195
Kado Mili, Leymason : 106, 186
Kado Milya, Lefkoşa : 203
Kado Moni [Kato Moni], Dağ : 97, 170
Kado Panaya, Baf : 116, 140, 201
Kado Pladres [Kato Pladres], Gilan : 109, 174
Kado Polemidya, Piskopi : 108, 163, 193
Kado Porvalya mevkii, Litronda, Lefkoşa : 243
Kado Sindi, Girinye : 233
Kado Zodya bkz. Aşağı Zodya
Kadya, Lefkoşa : 307
Kafesli M. [Alatyodise M.], Lefkoşa : 95, 183
Kafkasya : 20
Kaholiçi M. [Kavilici M.], Leymason : 106, 184
Kahra Manastırı, Girinye : 112, 176
Kahvecizâde Hâfız Mustafa Faik Efendi Vakfı : 294
Kakopedirka bkz. Kakopedre
Kakopedre [Kakopedirka], Lefke : 118, 182
Kalaburnu, Karpas : 102, 154
Kalahorko bkz. Çamlı
Kalahorko, Leymason : 106
Kalapanayot, Lefke : 118, 181
Kalatya, Karpas : 102, 154, 255
Kalavaç, Değirmenlik : 98, 146
Kalavusun, Tuzla : 121, 165, 195
Kaledişi, Lefkoşa : 240
Kaledişi, Magosa : 248
Kalefedes mevkii, Kazafana, Girinye : 314
Kalkandelen : 59
Kallabya, Tuzla : 164, 194
Kallepya, Baf : 116, 167
Kallorka [Kalorka], Girinye : 112, 176
Kalohoryo, Leymason : 184
Kalopside, Mesarye : 123, 159, 188

Kalorka bkz. Kallorka
Kalorsen, Tuzla : 253
Kaloynade (?), Gilan : 148
Kalyana, Lefke : 118, 182
Kamara, Lefkoşa : 242
Kamaraz, Karpas : 179
Kamaroz mevkii, Hırsofi : 298
Kambili bkz. Kanbili
Kambilili Boyacı Ömer bin Ahmed Vakfı : 245
Kambilili Sabri Mehmetçik Vakfı : 314
Kambo, Lefke : 118, 155, 181
Kaminarka, Lefke : 119, 181
Kamine, Girinye : 233
Kampo Endonire mevkii, Amarkent, Baf : 273
Kamu Hizmetleri Komisyonu : 35
Kamuya yararlı vakıflar : 73
Kamya, Dağ : 97, 169, 242
Kamyondopetra mevkii, Amarkent, Baf : 273
Kanada : 6
Kanbi bkz. Kombiya
Kambili [Kambili, Kanili], Girinye : 112, 149, 175, 245, 259, 314
Kando, Piskopi : 108, 163
Kanili bkz. Kanbili
Kankarya, Mesayitonya : 204
kanlı Noel olayları : 35
Kannavya, Omorfa : 100, 192
Kannavyu, Baf : 116, 141, 167
Kanoorko, Omorfa : 100
Kanunî dönemi : 12
Kapadez, Dağ : 97, 170
Kapıkulu Ocakları : 16, 50
Kapilyo, Gilan : 109, 174
kapitülasyon : 14
Kaptan-ı Deryâ : 15
Kaptanpaşalık : 19

Kaput, Omorfa : 100, 161, 191
Kara Ayşe bint-i Derviş Vakfı : 222
Karababa M., Lefkoşa : 247
Karadağ : 59
Karadağ M., Lefke : 246, 297
Karaferye : 59
Karakaş Hacı Osman Efendi bin Karakaş Mustafa Vakfı : 235
karakol : 74
Karaman : 52, 59
— eyâleti : 18
— valisi : 52
— Vilâyeti Kanunnâmesi : 17
Karamanlis, Yunanistan Başbakanı : 31
Karamanzâde M., Lefkoşa : 95, 271, 292, 293, 297
karamürsel, bir gemi çeşidi : 16
Karava M., Lapta, Girinye : 175
Karava, Girinye : 112, 233
Karava-i İsfindi, Girinye : 112
Karesi : 59
Karmaka, Dağ : 170
Karmi [Karni], Girinye : 112, 149, 175, 233
Karni bkz. Karmi
Karpas [Dibkarpas]: 12, 19, 68, 93, 102, 132, 133, 136, 153, 179, 180, 220, 221,
241, 255
— Yarımadası : 3, 8
Karpaşa, Girinye : 112, 176
Kars : 23, 24, 59
Karusos, EOKA-B'nin lideri : 39
Kasabalı Mustafa Raif Efendi Vakfı : 342
Kasdirga [Kazdirga], Dibkarpas : 102, 179
Kastamonu : 59
Katapon : 10
Katerina Kornaro, Kıbrıs Kraliçesi, Venedikli : 11
Katide bkz. Katizade
Kâtip Hüseyin Efendi : 228
Kâtip Hüseyin Efendi bin Mehmed Bîcan Ağa Vakfı : 244

kâtipler : 60, 65
Katizade [Katide, Kattidere], Lefke : 119, 155, 182
katliâm : 41, 43
Kato Arkimandriye, Baf : 168
Kato Kopya bkz. Kado Kopya
Kato Moni bkz. Kado Moni
Kato Platres bkz. Kado Platres
Kato Rosiye M., Değirmenlik : 98
Kato Zodya bkz. Aşağı Zodya
Katolik(lik) : 11, 13
— -Ortodoks mücadelesi : 9
Katolyonda bkz. Kadalyonda
Kattidere bkz. Katizade
Kavala : 58
Kavanîn Meclisi : 28
Kavilici M. bkz. Kaholiçi M.
Kaydura [Gaydura], Mesarye : 123, 159, 189
Kaymaklı-yı Kebîr bkz. Büyük Kaymaklı
Kazafan bkz. Kazapifan
Kazafan(a) bkz. Kazapifan
Kazafana karyeli Havva Hanım Hacı Ali Efendi Vakfı : 300
Kazancılar Çarşısı, Lefkoşa : 279
Kazapifan [Kazafan(a), Gazipifan], Girinye : 112, 150, 176, 225, 239, 251, 256,
260, 261, 268, 274, 300, 303, 310, 314, 316, 324, 336,
Kazapifanlı Ayşe İsmail Vakfı : 310
Kazapifanlı Mesud Hasbî Efendi bin Lutfullah Efendi Vakfı : 256, 260, 261, 262,
268
Kazapifanlı Rebia bint-i Kara Mustafa Vakfı : 274
Kazdirga bkz. Kasdirga
Kazve M., Lapta : 239
Kazzaz el-Hâc Ali Efendi : 244
Kazzâz Hacı Ahmed Ağa bin Mehmed Ağa Vakfı : 253, 258
Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Sadrazam : 50
Kemperpınar mevkii, Ağırdağ, Girinye : 276
Keraşitsi, Kıbrıs'ın eski adı : 5
kereste : 7, 36

Kesriye : 59

Keşan : 58

Kıbrıs : 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 62, 68, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 89, 131, 220, 230, 234

— Anayasası : 32, 35

— Barış Harekâtı : 41, 43

— Beylerbeyliği : 19

— Cumhurbaşkanı : 44

— Cumhuriyeti : 27, 31, 32, 33, 35, 36, 42, 84

— Cumhuriyeti Anayasası : 85

— Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı : 32

— Cumhuriyeti'nin Başkan Vekili : 38

— Devlet Başkanlığı : 41

— ekonomisi : 7

— Evkâf Dairesi : 79

— evkâfı : 79

— fetih harekâtı : 78

— Helen Cumhuriyeti : 40

— Hükûmeti : 29

— idaresi : 23

— kadısının etbâ'ı : 94

— Kanunnâmesi : 17, 18

— Koloni Hükûmeti : 79

— Konvansiyonu, 1928 tarihli : 79

— Krallığı : 11

— Latin Başpiskoposluğu : 11

— meselesi : 37

— Millî Muhâfız Teşkilâtı : 41

— Millî Türk Birliği : 31, 82

— Milli Türk Halk Partisi : 31

— muhassılının etbâ'ı : 94

— muhassılının kavvasları : 94

— muhassılının tüfenkçileri : 94

— Mutasarrıfı : 25

— Müftülüğü : 81, 87, 88

- Müftüsü : 28
- Seferi : 14, 15
- valisi : 10, 31, 79, 80
- 'a müdâhale kararı : 37
- 'a sefer açılması : 14
- 'ı Yunanistan'a bağlamak : 27
- 'ın fethi : 7, 78
- 'ın gelir kaynakları : 7
- 'ın ilk nüfus sayımı : 63
- 'ın İngiltere'ye devri : 6
- 'ın İngiltere'ye ilhâkı : 30
- 'ın korunması : 19
- 'ın Yunanistan'a ilhâkı : 27, 29, 30, 31
- lılar'ın Bizans'a yardım etmeleri : 10
- 'ta Bulunan Düvel Konsoloslar : 197
- 'taki Müslüman Mallarının İdaresi Fermân-ı Kanûnîsi : 79, 80
- Kıbrıs Rum(lar)ı : 19, 27, 32, 33, 35, 37, 38, 42, 44
 - kesimi : 86, 88
 - Ortodoks Kilisesi : 30
 - ve Türk cemaat meclisleri : 35
 - Yönetimi : 39
- Kıbrıs Türk(ler)i : 6, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 78, 79, 81, 82, 83, 85
 - Alayı : 32
 - Azınlığı Kurumu : 31
 - Barış Harekatı : 43
 - Cemaat Meclisi : 38
 - cemaati : 80
 - Federe Devleti : 43, 44
 - halkının can ve mal güvenliği : 35
 - halkının imhâ tehlikesi : 40
 - kesimi : 40
 - Kurumları Birliği : 31
 - Kurumları Federasyonu : 31
 - Liderliği : 34
 - Mukavemet Teşkilatı : 31

- temsilcileri : 37
- vakıf işleri : 85
- ve Rum liderleri : 31
- nin Lideri : 40
- Kıbrıs vakıfları : 78, 79
 - İdaresi : 87
 - İdaresi Genel Müdürlüğü Arşivi : 89
- Kıbrıs Beylerbeyi Cafer (Paşa) bin Abdülmennan Vakfı : 202, 205, 341
- Kıbrıs Muhassılı Hacı es-Seyyid Mehmed Ağa : 237
- Kıbrıs Muhassılı Mehmed Efendi : 228
- Kıbrıs Muhassılı Osman Ağa ibn-i Ahmed Vakfı : 219
- Kıbtiyân bkz. Kıbtîler
- Kıptîler [Kıptiyân] : 59, 94
- Kırçova : 59
- Kırım Savaşı : 20
- Kırımî Feyzi Ağa ibn-i Abdullah Vakfı : 227
- Kırklar Makamı Tekkesi Aya karyesi, Mesarye : 98, 159
- Kırmızıtoprak mevkii, Ağırdağ, Girinye : 276
- Kızılağaç : 59
- Kızılbaş [Trahona], Değirmenlik : 145, 171, 316, 317
- Kızılhamam mevkii, Magosa : 288
- Kızılkale M., Lefkoşa : 219
- Kızılkule mevkii, Magosa : 288
- Kibebe, Ana Tanrıça : 4
- Kiberunda, Lefke : 182
- Kidas [Cidas], Baf : 115, 141, 168
- Kilanemoz bkz. Kilanimoz
- Kilanimoz [Kilanimoz], Karpas : 102, 153, 180
- kilise(ler) : 39
 - emlâki : 86
 - malları : 81, 82
- Kipris, Kıbrıs'ın eski adı : 4
- Kipriyanu bkz. Spiros Kyprianou
- Kire bkz. Çıra
- Kirene suyu, Yermasoya : 204

Kiridya, Karpas : 102, 153
Kitriya, Lefkoşa : 339
Kittim, Kıbrıs'ın eski adı : 4, 5
Klabiye (?), Tuzla : 121
Klapin bkz. Arapköyü
Klikya : 9
Klis ve Hersek sınırları : 14
Kobrama mevki, Orta M., Lefke : 280
kocabaşılar : 47, 57
Kocaeli : 59
Koçana : 59
Koççat [Koçyat], Dağ : 97, 144
Koçhisar : 18
Koçi Çiftliği, Girinye : 112
Koçimuyi, Lefkoşa : 243
Koçina, Hırsofi : 126, 152
Kodrafa, Omorfa : 161
Kofine [Kofunya, Kofno, Kokkina], Tuzla : 121, 165, 195, 202
Kofno bkz. Kofine
Koftiyo, Lefkoşa : 243
Kofunya bkz. Kofine
Koka, Gilan : 109, 148, 174
Kokkina bkz. Kofine
Kolalı bkz. Misivri
Kolimo, Lefkoşa : 243
Kolinbo, Lefkoşa : 242
Kololanbi M., Lefke : 277
Koloni Hükümeti : 81
Koloni, Baf : 116, 142, 201
Koloş, Piskopi : 108, 163, 193, 341
Kolünbo, Tuzla : 219
Komanova : 59
Kombiya [Kanbi], Dağ : 97, 170
Kombizes, Pers Kralı : 9
Kom-i Kebîr, Karpas : 102, 153, 179, 241

Kondeya Çiftliği, Mesarye : 123
Konsey Emirnâmesi : 28
Kont Shuvalos, Rusya'nın Londra Elçisi : 21
Konya, Baf : 116, 166
Konya'nın tahriri : 55
Kopher : 4
Koragu bkz. Koraku
Koraku [Koragu], Lefke : 119, 155, 182, 336
Korfi, Piskopi : 108, 163, 193
Korkudefendi M., Lefkoşa : 218, 228, 257, 266, 290, 294, 295, 314, 318, 319, 326, 327
Kormacid, Girinye : 112, 176
Kormakiti
— Burnu : 3
— Yarımadası : 3
Korno, Değirmenlik : 98, 172, 235
Koroviya, Karpas : 102, 154
korsanlar : 12
korsanlık : 13
Koşi, Değirmenlik : 98
Kotrafa, Omorfa : 101
koyun ve sığır vergisi : 51
Kömürce bkz. Kömürcü
Kömürcü [Kömürce], Girinye : 112, 149
köprü : 52, 73
— ve hanların tamiri : 53
Köprübaşı, Lefkoşa : 224, 232, 247
— Çarşısı, Lefkoşa : 253
Köprülü : 59
Köse Kethudâzâde Hacı Hüseyin Ağa ibn-i Hacı Mahmud Ağa Vakfı : 254
Köstence : 59
Köstendil : 59
Köşklü Çiftlik, Ortaköy, Lefkoşa : 292
Köşklü Emine Kadın bint-i Ahmed Efendi Vakfı : 246
Köy Câmi Komisyonları : 84
Köyiçi mevkii, Piroyi, Lefkoşa : 325

Kraliyet kolonileri : 28
Krini, Girinye : 112, 149
Kristefan, Tuzla : 339
Kubad Çavuş, Divân-ı Hümayûn çavuşlarından : 15
Kubrus (Kubruş), Kıbrıs'ın eski adı : 4
Kudüs Kralı : 11
Kufes bkz. Kufez
Kufez [Kufes], Mesarye : 123, 160, 190, 247
Kukla : 19, 68, 93, 114, 116, 132, 133, 134, 140, 142, 166, 168, 207
Kukla, Mesarye : 123, 159
Kumyalık, Karpas : 102, 153, 179
Kunduracı Hasan Efendi ibn-i Mustafa Vakfı : 271
Kunduracı Hüseyin Resmî Efendi ibn-i Feramuz Mehmed Efendi Vakfı : 297
Kunduracı Mehmed Şah Efendi ibn-i Hacı Yahya Vakfı : 282
Kunedra, Mesarye : 123, 160, 190, 247
Kur'ân : 69
Kurdaka bkz. Kurtaka
Kurdali, Lefke : 119, 182
Kurtaka [Kurdaka, Kuruka], Baf : 116, 140, 201
Kuru Manastır, Değirmenlik : 99
Kuruka bkz. Kurtaka
Kuşatu mevkii, Pidarku, Baf : 299
Kuşyemişi mevkii, Köşklü Çiftlik, Ortaköy, Lefkoşa : 292
Kutsovandi, Girinye : 112, 176
Kutub Osman Câmii, Mağosa: 248
Kuyin Sokağı, Câmi-i Kebîr M., Leymason : 270
Kuzey Kıbrıs : 43
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti [KKTC]: 44, 45, 88
— Anayasası : 87
— Kurucu Meclisi : 45
Küçük Câmi M. bkz. Orta M.
Küçük Kaymaklı [Omorfide], Değirmenlik : 99, 145, 171
Küçük M. [Hurdepolise M.], Tuzla : 194
Küçük Medrese, Aya Sofya M., Lefkoşa : 302
Küçük Kaymaklı, Lefkoşa : 35, 281, 316, 317

Kütahya : 54, 59
kütüphâne : 73, 74
Kyprianos, Rahip : 6
Kypros, Kıbrıs'ın eski adı : 4

Lagudera, Omorfa : 101, 192

Lahsa : 59

Lakadamyia, Dağ : 253

Lakatamyia, Değirmenlik : 279

Lakatamyia, Girinye: 233

Lakatamyia, Lefkoşa : 238, 243, 330

Lala Mustafa Paşa Vakfı : 330

Laleli Câmii, Lefkoşa : 266

Lanya, Gilan : 109, 148, 174

Lapatoz bkz. Lapotos

Lapityo [Lepihku], Baf : 116, 141, 232

— Çiftliği, Baf : 232

Lapotos [Lapatoz], Mesarye : 123, 160, 189

Lapta, Girinye : 233, 239, 240, 241, 248, 249, 261

Larnaka, Girinye : 27, 42, 112, 149, 176, 254, 321, 326

— İskelesi : 325

— Limanı : 25

Larnakalı Şefika Pabuççu Halil Vakfı : 321

Lasa, Hırsofi : 126, 177

Latin hakimiyeti : 11

Latorop köprüsü, Lefkoşa : 333

Laya, Tuzla : 121, 195

Lazanya, Dağ : 97, 170

Lazar, Baf: 201

Ledimbu, Baf : 116, 167

Lefke : 5, 43, 68, 93, 118, 119, 132, 133, 136, 155, 181, 242, 246, 249, 258,
266, 267, 270, 277, 278, 279, 280, 282, 284, 289, 294, 296, 297, 300, 301,
308, 311, 313, 314, 315, 320, 336, 342, 345

Lefkeli Ahmed Daniş Efendi ibn-i Hasan Fedai Efendi Vakfı : 277, 279, 284, 292

Lefkeli Ayşe Hanım ibnet-i Hacı Salih Efendi Vakfı : 296

- Lefkeli Ayşe Hanım Selim Ağa Vakfı : 282
Lefkeli Hüseyin Afif Efendi bin Hasan Vakfı : 278
Lefkeli Molla Tahsin ibn-i Mustafa Vakfı : 294
Lefkeli Mustafa Çelebi bin Osman Efendi Vakfı : 297
Lefkeli Naciye Hanım Mehmed Ali Vakfı : 311
Lefkeli Nazife Kadın bint-i Eskuri Hasan Vakfı : 282
Lefkeli Nesibe Hanım bint-i Kayyum Ali Vakfı : 289
Lefkeli Şerife Kadın bint-i Hüseyincik Vakfı : 249
Lefkeli Tahir Efendi bin Ahmed Nuri Efendi Vakfı : 280
Lefkeli Zekiye Hanım Ahmed Harid Efendi Vakfı : 300
Lefkoniko [Lefkonuk], Mesarye : 123, 160, 190
Lefkonuk bkz. Lefkoniko
Lefkoşa [Lefkoşe] : 5, 12, 16, 17, 19, 25, 35, 36, 39, 41, 68, 82, 93, 94, 95, 133, 137, 183, 202, 205, 206, 211, 213, 214, 215, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 336, 339, 340, 341, 342, 344
— alaybeyi : 203, 237, 244
— kadısı : 63
Lefkoşa yolu mevkii, Magosa : 291
Lefkoşalı Ahmed Nafiz Hüseyin Vakfı : 323
Lefkoşalı Ahmed Rifat Mehmed Vakfı : 324, 329
Lefkoşalı Ayşe Bekir Vakfı : 329
Lefkoşalı Bayan Ülfet Mehmed Emin Vakfı : 324
Lefkoşalı Emete Beyaz Ahmed (Hacı Şükrü) Vakfı : 325
Lefkoşalı Hacı Katriye Hacı Lütfi Vakfı : 322
Lefkoşalı Hüseyin Fetin Suyolcu Mehmed Vakfı : 322
Lefkoşalı Mehmed Cemal Yusuf Bakkal Vakfı : 330
Lefkoşalı Mehmed Sadık nâm-ı diğer Mehmed Ahmed Vakfı : 324, 329
Lefkoşalı Melahat Hanım Mehmed Mevlâna Vakfı : 324
Lefkoşalı Melek Hasan Efendi nâm-ı diğer Melek İsmail Raşit Vakfı : 329
Lefkoşalı Mustafa Fuad Fehim Tüccarbaşı Vakfı : 326
Lefkoşalı Mustafa Naci Hikmet : 325

Lefkoşalı Mustafa Sıdkı Hacı Hasan Vakfı : 325
Lefkoşalı Naciye Hanım Hanım Ali Vakfı : 330
Lefkoşalı Nezime Kiracı Mehmed Vakfı : 322
Lefkoşalı Osman Şakir Şeyh Mehmed Fadıl ve Vicdan Şeyh Mehmed Fadıl Vakfı : 327
Lefkoşalı Salih Salahi Onbaşı Vakfı : 323
Lefkoşalı Seyyid Mustafa Şeker Efendi Vakfı : 223
Lefkoşalı Seyyide Hanım İbrahim Bilal Vakfı : 323
Lefkoşalı Suphiye Hanım Mehmed Salih Vakfı : 323
Lefkoşalı Zekiye Hanım Mustafa Ömer Efendi Vakfı : 329
Lefkoşe bkz. Lefkoşa
Legonarisso bkz. Leonarisso
Lema Hanım bint-i Şükrü Efendi Vakfı : 302
Lemitu, Lefke : 119, 181
Lemona, Baf : 116, 167, 201
Leonarisso [Legonarisso, Zeâmet], Karpas : 102, 180
Lepihku bkz. Lapityo
Leskon, Mesarye : 234
Levayi, Lefkoşa : 242
Leymason [Limasol]: 19, 36, 42, 68, 93, 105, 132, 133, 137, 156, 184, 203, 236, 241, 250, 262, 264, 265, 267, 268, 270, 271, 272, 275, 276, 280, 282, 289, 297, 298, 301, 303, 327, 328, 342, 346
Leymason ve Baf Naibi Abdurrahman Niyazi Efendi eşi Zehra Hanım bint-i Hasan Ağa Vakfı : 271
Leymasonlu Ali Rıza Efendi bin Hasan Efendi Vakfı : 262, 268
Leymasonlu Ayşe Hanım bint-i Fellahoğlu Mehmed Ağa bin Ahmed Çavuş Vakfı : 270
Leymasonlu Ciğerci Hasan bin Ciğerci Hüseyin bin Hasan Vakfı : 298
Leymasonlu el-Hâc Şakir Efendi bin Hacı Mehmed Efendi Vakfı : 275
Leymasonlu Emetullah Hanım bint-i Hacı İbrahim Efendi Vakfı : 266
Leymasonlu Gülfere Aygır Osman ve İbrahim Fehim Bahçeci Hüseyin Vakfı : 301
Leymasonlu Hacce Behiye Hanım bint-i Yusuf Ağa Vakfı : 267
Leymasonlu Hacı Ali Efendi bin Hasan Kaptan Vakfı : 272
Leymasonlu Hacı Emirzâde ibn-i Hacı Mehmed Vakfı : 280, 298
Leymasonlu Hacı Mustafa Şakir Efendi Vakfı : 282
Leymasonlu Hacı Şakir bin Hacı Mehmed Efendi Vakfı : 289

Leymasonlu Hâfız Ahmed Raşid Efendi bin Hüseyin Efendi zevcesi Hacı Behiye Hanım bint-i Yusuf Ağa Vakfı : 298

Leymasonlu Hasan Kaptan Ağa bin İsmail bin Abdullah Vakfı : 265

Leymasonlu Hatice Ahmed Emin Vakfı : 328

Leymasonlu Havva Hanım bint-i Yusuf Ağa bin Hacı Ömer Vakfı : 268, 276

Leymasonlu Köprülü Hacı İbrahim Ağa Vakfı : 236

Leymasonlu Meryem Mustafa Vakfı : 303

Leymasonlu Mustafa Fethi Efendi bin Hüseyin Ağa Vakfı : 264

Leymasonlu Tüccar Mehmed Ağa bin Ahmed Çavuş Vakfı : 297

Lifroz, Girinye : 233

Ligopedri, Mesarye : 123, 159, 188

Limasol bkz. Leymason

Limba [Limya], Baf : 116, 140

Limnad, Gilan : 109, 148, 174

Limya bkz. Limba

Limya, Değirmenlik : 99

Limye, Magosa : 104, 157, 187

Linu, Lefke : 119, 155, 182, 242

Linu, Lefkoşa : 307

Lisi, Mesarye : 188

— bahçeleri : 123, 158, 188

Liso, Hırsofi : 126, 151, 177

Litro, Lefke : 119, 181

Litrodonda bkz. Litronda

Litronda [Litrodonda], Dağ : 143, 169, 197, 235, 238, 242, 243, 248, 257

Litronkomi, Karpas : 102, 153, 179

Livadya [Livatya], Tuzla : 121, 194

Livai, Hırsofi : 126, 178

Livati bkz. Livayi

Livatya [Sirkanahori], Omorfa : 101, 192

Livatya bkz. Livadya

Livatya Lisi, Mesarye : 123

Liva-yı Sirkanohorko, Omorfa : 191

Livayi [Livati], Karpas : 103, 153, 179

Lof, Gilan : 109, 174

Lofça : 59

182

Londra : 22, 36, 41
— Anlaşması : 32
— Protokolü : 21
Loraka, Baf : 166
Lozan Anlaşması (görüşmeleri): 29, 30, 79
Lugara, Leymason : 106, 185
Luka Nikola, zimmî, Androniko köyü : 205
Lukroni, Hırsofi : 126, 152
Luricine [Buricina], Değirmenlik : 99, 145, 171
Lusignanlar : 19
Lütfiye Hanım Hasan Efendi Vakfı : 307

mabet : 73, 74

Mabeyn Müşiri : 22

Macaristan : 20

madencilik : 7

Magosa : 5, 11, 16, 17, 19, 43, 68, 93, 104, 132, 133, 137, 157, 187, 205, 223, 224, 229, 248, 275, 281, 283, 285, 288, 289, 290, 298, 299, 304, 309, 312, 317, 321, 322, 324, 330, 337, 347

— İskele : 306, 309

— Kalesi : 12, 18, 104, 223

— Kalesi Varoşu : 157, 187

— Mukâtaası : 220, 221

Magosa kapısı, Lefkoşa : 231

Magosalı Zeliha bint-i Ahmed Tello Vakfı : 289

Magosalı Zühdü Efendi eşi Rabia Hanım Vakfı : 275

Magosa'nın Aya Sergi köyünden Ebe Ayşe bint-i İsmail bin Mehmed Vakfı : 285

Magosa'nın Piperisterona köyünden Rıfat Ağa ibn-i İbrahim Ağa Vakfı : 283

Magosa'ya bağlı Piperisterona köyünden Fatma Hanım Balcı Hüseyin Vakfı :
304

Magunda, Hırsofi : 126, 152

Mağroni, Lefkoşa : 242

mahkeme-i şer'iyeye : 24, 26

Mahmud arsası, Girinye : 233

Mahmud II : 46, 51, 52, 54, 55, 57, 60, 64, 71

Mahmud Efendi, Divân-ı Hümayûn tercümanlarından : 14
Mahmud Efendizâde el-Hâc Mehmed Efendi : 224
Mahmudağa suyu, Arabahmetpaşa M., Lefkoşa : 267
Mahmudpaşa M., Lefkoşa : 261, 264, 275, 280, 281, 289, 290, 296, 297, 299,
319, 327, 329
Mahpeyker Sultan Vakfı [Çinili Valide Sultan Vakfı] 207
Makarios, Başpiskopos, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı : 31, 32, 33, 34, 35,
36, 38, 39, 40, 41, 44
Makarya, Kıbrıs'ın eski adı : 5
Makedonya İmparatorluğu : 9
Makrasika, Mesarye : 123, 159, 188
Maktul Ligori değirmeni, Lapta : 239
Malatya, Hırsofi : 126, 151, 177, 269
Malkara : 58
Mallora, Değirmenlik : 99, 172
— Manastırı : 99
Malta: 22
— Şövalyeleri : 15
Malunda, Baf : 116, 141, 201, 202
Malunda, Dağ : 97, 143
Malunda, Lefkoşa : 238
Malunda, Mesarye : 123, 160, 247
Malya, Evdim : 110, 147, 173
Malya, Hırsofi : 126
Mamari bkz. Mammari
Mammari [Mamari], Dağ : 97, 144, 170
Mamonya, Baf : 116, 142, 168, 208
Manağrul, Leymason : 106, 156, 185
Manastır : 59
Manastır Andriya M., Lefkoşa : 335
Manastır Kori, Değirmenlik : 145
Manavgat kadısı : 18
Mandıra-i Alaksi, Mesarye : 123, 160
Mandırya [Mandriya], Baf : 116, 142, 168
Mandırya, Gilan : 109, 174
Mandriya bkz. Mandiyya

Mansuka, Lefkoşa : 243
Manuel Komnenus, Bizans İmparatoru : 10
Manya [Çiftlik-i Manya], Mesarye : 123
Mara, Lefkoşa : 274
Marahunda, Baf : 116, 166
Maraş : 342
Marata, Mesarye : 123, 159
Maratogni bkz. Maratoğno
Maratoğno [Maratogni], Mesarye : 123, 190
Marcus Porcius Cata, Romalı komutan : 9
Margi [Makri], Dağ : 97, 143
Margi, Girinye : 112, 149, 244
Margo, Değirmenlik : 99, 145, 171
Marki bkz. Margi
Marona, Baf : 116, 141
Maronero, Baf : 140
Maroni, Tuzla : 121, 165, 195
Masari, Omorfa : 101, 161, 191
Masikoloni, Leymason : 106, 156, 184
Maşara Manastırı bkz. Aya Marina
Matyat, Dağ : 97, 143, 169, 227, 235, 237, 248, 256, 257
mavna : 16
Mazato [Amazato], Tuzla : 17, 121, 165
Mazbut Vakıflar : 71
Mc Millan, İngiltere Başbakanı : 31
Mecidî nişanı : 25
Meclis-i Hâss-ı Vükelâ-yı Fihâm : 25
Meclis-i Millî : 28
Medenî Kanun : 71
medrese [medâris] : 52, 73, 74
Meğri : 58
Mehdi Efendi bin İsmail Efendi Vakfı : 264
Mehmed Ağa bin Hasan Vakfı : 265
Mehmed Ârif Efendi Vakfı : 251
Mehmed Ârif Molla Osman Efendi Vakfı : 321

Mehmed Bey ibn-i Ebubekir Vakfı, Sâbık Baf Sancakbeyi : 201
Mehmed Çakır Mustafa Halil Karpaslı Vakfı : 316
Mehmed Efendi bin Abdülmennan Vakfı : 206
Mehmed Efendi, Mahkeme Kâtibi : 228
Mehmed Emir Ali Vakfı : 327
Mehmed İzzet Bey Asım Bey Vakfı : 311, 312
Mehmed İzzet Yanıkoğlu Vakfı : 321
Mehmed Münir Rüstem ve Kardeşleri Vakfı : 320
Mehmed Naif Efendi bin Hüseyin Zihni Efendi Vakfı : 285, 287
Mehmed Raşid Efendi Vakfı : 223
Mehmed Ratib Efendi ibn-i Ahmed Vakfı : 305
Mehmed Said Paşa, Cerîde Nâzırı : 48
Mehmed Salim Efendi ibn-i Mehmed Ağa Vakfı : 304
Meis adası : 16
Mekke-i Mu'azzama : 14
mektep : 52, 73, 74
Melamiyu [Melamyu], Hırsofi : 126, 152, 178
Melamyu bkz. Melamiyu
Melandra, Hırsofi : 126, 151
Melandrina Manastırı, Girinye : 113
Melaniko, zimmî, Androniko köyü : 205
Melanisko, Girinye : 113, 150
Melini, Tuzla : 121, 196
Meluşa, Mesarye : 123, 158
Memiko bkz. Meniko
Memlûk Devleti [Memlûklar]: 11, 12
— ordusu : 11
— sultanı : 11
Memlûklar bkz. Memlûk Devleti
Menevi, Tuzla : 121, 164
Meniko [Memiko], Omorfa : 101, 162, 192, 237, 238
Menkul ve gayri menkul mallar : 66
Menlik : 59
Menoya, Tuzla : 121, 164, 194
Menteşe : 59

Menteşizâde Hüseyin Ağa, Lefkoşa Alaybeyi : 244
Merika, Dağ : 97, 144, 170
Mermekof mevkii, Hırsofi : 298
Mertekpazarı, Lefkoşa : 222, 237, 240
Meryem Kadın bin Hasan Ağa Vakfı : 263
Mesahorko, Baf : 116, 166
Mesaidonya bkz. Mesaitonya
Mesaitonya [Mesayidenya, Mesaidonya], Leymason : 106, 156, 185, 203
Mesana, Baf : 116, 167
Mesarye : 17, 19, 68, 93, 122, 132, 133, 138, 158, 188, 203, 233, 247, 286
Mesarye yolu mevkii, Magosa : 291
Mesayidenya bkz. Mesaitonya
Mescid-i Mahmudpaşa M., Lefkoşa : 95
Mesokelepsi bkz. Büyük Kaymaklı
Mesoyi, Baf : 117, 166
Metaksos Meydanı : 39
Meygedeler Çarşısı, Lefkoşa : 253
Mezarlık mevkii, Temlos, Girinye : 325
mezarlık(lar) : 39, 74
Mısır : 3, 4, 7, 8, 9, 12, 13, 21, 59
— Firavunu : 8
— hakimiyeti : 8, 9
— Hazîne defterdârı : 13
— kaynakları : 4
—'dan getirilen takviye kuvvetler : 30
Mısırlı Prenses Zehra Hanım ibnet-i Mustafa Fadıl Paşa ibn-iAbdullah Vakfı :
277
Mısırlızâde Ahmed Hulûsi Efendi ibn-i Hacı Osman Ağa Vakfı : 265
Mista'cızâde Hacı Mustafa Efendi Vakfı : 242
Midillü bkz. Midulla
Midulla [Midillü], Lefke : 119, 181
Milanarka, Karpas : 103, 154, 180
Milhan [Hala] Sultan Dergâhı bkz. Hala Sultan Türbesi
Milikor [Milikori], Lefke : 119, 181
Milikori bkz. Milikor
Millî Cephe Partisi : 31

Millî Muhâfız Ordusu : 39, 41, 42
Miloz, Leymason : 106, 185
Milya, Hırsofi : 126, 151, 177
Milya, Mesarye : 123, 159, 189
Milyu, Hırsofi : 126, 152, 177
Minareli [İnyohorko], Değirmenlik : 99, 145, 171, 255
Minas, Lefkoşa : 333
Minkalye : 59
Mionis, Kıbrıs'ın eski adı : 5
mîrî arazi : 19
mîrî zahire işleri : 51
Mirminko, Hırsofi : 126, 151
Mirti [Mirtu], Girinye : 113, 176
— Manastırı : 113
Mirtu bkz. Mirti
misafir, ikâmet şeklinde : 94
Misivri [Kolalı], Mesarye : 203
Mitsero, Dağ : 97, 170
Molla Hurşid Efendi bin Hüseyin Efendi Vakfı : 262
Molla Hüseyin Hasan Efendi Vakfı : 302, 303
Molla Mehmed bin İbrahim ve Fatma Hatun bint-i İbrahim Vakfı : 282
Monagri, Gilan : 109, 148, 174
Monağrul, Leymason : 236
Monarka [Motarfa (?)], Dibkarpas : 103, 179
Moni, Leymason : 106, 156, 184
Monyad, Gilan : 109, 148, 174
Mora Câmii, Mara, Lefkoşa : 274
Mora muhacirleri : 94
Mora, Mesarye : 124, 158, 316
Moralı Hacı Mustafa bin Ahmed bin Hüseyin Vakfı : 274
Moralı Mehmed Tahir Ağa Vakfı : 316
Moravî el-Hâc Muhammed Efendi ibn-i el-Hâc İbrahim Vakfı : 225
Mormenekşe [Romolaksa], Tuzla : 121, 164, 194
Moronero, Baf : 117
Mosfilida bkz. Mosfilodi

Mosfilidi bkz. Mosfilodi
Mosfilodi [Mosfilida, Mosfilidi], Değirmenlik : 99, 172, 240
Motarfa (?) bkz. Monarka
Muaviye, Şam Valisi : 10
Muharrem Ağa ibn-i Abdullah Vakfı : 312
Muhassıl Ahmed Raşid Efendi Vakfı : 232, 234
muhassıllar : 65
muhassıllık : 20
muhtar(lar) : 47, 56, 58, 66
mukâtaa : 51, 75
mukayyid : 48, 56
Murad Reis, Osmanlı Donanması Komutanı : 15
muraahaslar : 80
Murat Molla Mehmed Vakfı : 318
Muratağa katliamı : 43
Murşili III. bkz. Uhri-Teşup
musakkafât : 74
Musere, Baf : 1173 168
Mustafa Ağa bin Yakub oğlu Hüseyin Vakfı : 268
Mustafa Ağa ibn-i Ahmed Mındık Vakfı : 281
Mustafa Ali Çavuş Vakfı : 313
Mustafa Bey ibn-i İsmail Ağa Vakfı : 250
Mustafa bin Ramazan Vakfı : 227
Mustafa Efendi bin Mehmed Efendi Vakfı : 213
Mustafa Efendi bin Osman : 244
Mustafa Galib Mehmed Efendi Vakfı : 319
Mustafa Hüseyin Aynalı Vakfı : 327
Mustafa İsmail Tirilli Vakfı : 315
Mustafa Kethuda : 202
Mustafa Lütüfi Hasan Vakfı : 322
Mustafa Mehmed Efendi Bakkal Vakfı : 305
Mustafa Paşa, Lala, Vezir, Serasker : 15, 16, 17
Mustafa Şevki Kamil Efendi Vakfı : 318
Mustafapaşa mevkii, Magosa : 288
Musulida, Mesarye : 124, 160, 190

Muteyaka : 237
Muti mevkii, Aşağı Civiya, Leymason : 275
Muttalibzâde Hacı Hasan Efendi Vakfı : 289, 290, 295, 296
Muzaffer Paşa, Avlonya Sancakbeği, Beğlerbeği, Kıbrıs'ın ilk valisi : 6, 17
mübâdele : 44
Müderris İbrahim Efendi : 228
müessesât-ı hayriyye : 73, 74
Müezzın Hacı Ali Efendi ibn-i Kazzaz Ahmed Vakfı : 300
Müezzinzâde Ali Paşa, Kaptan-ı Deryâ : 15, 16
müftü bkz. müftü
Müftüzâde Hüseyin Rıza Efendi ibn-i Râci Efendi Vakfı : 271
müftü [müftî]: 25, 26, 83
—lük : 79, 84, 88
—lük personeli : 84
Müftü Efendizâde Mehmed Efendi : 223
Müftü Kızı Fatma Kadın Vakfı (Abdülaziz Efendi'nin kızı) 230
mülhak vakıflar : 72
Mümine bint-i el-Hâc Mustafa Vakfı : 213
Müride Hanım Sabri Efendi Vakfı : 315
Müsevvizâde Mehmed Derviş Efendi Vakfı : 283
müslim bkz. müslüman
Müslüman Çarşısı, Leymason : 236, 264, 267, 298
Müslüman(lar) [müslim, ehl-i İslâm, ahâli-i İslâmiyye, İslâm nüfus] : 10, 24, 26, 46, 52, 54, 56, 58, 59, 63, 65, 66, 67, 69, 75
— erkek nüfus : 46
— mahallelerin imam ve muhtarları : 57
— malları : 81
—ın din işlerini görmek : 81
müstegillât : 75
Müteveffa Pabuççu Hüseyin Efendi Mehmed Ağa'nın Vasiyet Yolu ile Vakfı : 308
mütevellî(ler) : 56, 71, 72, 76
müttefik donanması : 16
Müzeyyen Hanım Mustafa Hamdi Vakfı : 318

Nâbi Efendi, Silistre'nin sayım görevlisi : 61
190

Naciye Hanım Ali Vakfı : 326
Nada, Baf : 117, 167, 201
Nadire Hanım Ahmed Tuzakçı Vakfı : 316
Nafia Hanım Kamil Efendi Vakfı : 301
Nakîbu'l-Eşrâf Zühdü Efendizâde Osman Nuri Efendi Vakfı : 264
Nalbandbaşı Hacı Hüseyin Ağa ibn-i İsmail Vakfı : 262
Nasliç : 59
nâzır-ı defter : 56
Nazif Bey, Konya'nın tahririne memur : 55
Nazife Hanım bint-i Hacı Ali Efendi Vakfı : 265
Nazife Hanım bint-i Hacı Hamid Ağa Vakfı : 259
Nazife Kadın ibnet-i Bahçeci Mehmed Vakfı : 284
Nazire bint-i Mehmed Çavuş Vakfı : 301
Neda, Karpas : 103, 180
Nemçe : 197
Neolitik devre : 8
Nesibe Kayyım Ali Vakfı : 301
Neval, Lord : 43
Nevbethâne M., Lefkoşa : 95, 310, 325
Nevrekep : 59
Nicida bkz. Nikide
Nigidari [Nikidari], Omorfa : 101, 192
Nicide bkz. Nikide
Niğbolu : 59
Niğde : 18
Nikeforos Fakos II., Bizans İmparatoru : 10
Nikidari bkz. Nigidari
Nikide [Nicida, Nicide], Omorfa : 101, 161, 192
Nikokla [Nikoklo], Baf : 117, 168
Nikokles : 9
Nikoklo bkz. Nikokla
Nikokreon : 9
Nikos Sampson : 32, 35, 39, 40, 41
— darbesi : 38
— Hükûmeti : 42

Nisuz bkz. Dizdar

Niş : 59

Niyazi Manyera, Dr., İcrâ Komitesi üyesi : 84

Nuri Baba Vakfı : 229

nüfus

— memuru : 48

— nâzırı : 48

— sayımı : 46, 48, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62

— yoklama defterleri : 51, 62

Odu bkz. Orta

Oğronko bkz. Oronko

okul inşası : 73

Olmaya (?) [Ormidye (?)], Değirmenlik : 146, 172

Omodoz, Evdim : 110, 173

Omorfa : 19, 29, 68, 93, 100, 101, 132, 133, 138, 161, 191, 206, 258, 263, 279, 331

Omorfide bkz. Küçük Kaymaklı

OPEK (Kıbrıs Rumlarını Koruma Teşkilâtı) 32

Ora, Tuzla : 121, 196

ordu : 32, 47, 50

—ya asker vermeyen bölgeler : 59

Orhan Müderrisoğlu, Dr., İcrâ Komitesi üyesi : 84

Ormidya, Mesarye : 124, 159, 188

Ormidye (?) bkz. Olmaya

Ornuta, Mesarye : 124, 158, 188

Ornutalı Hacı Ahmed Vakfı : 231

Oronko [Oğronko], Leymason : 106, 156, 184

Orta [Odu], Dağ : 97, 143, 170

Orta M. [Küçük Câmi M.], İhtima, Baf : 117

Orta M., Lefke : 267, 270, 279, 280, 289, 301, 311

Ortaçağ : 7

Ortadoğu : 20, 21, 30

Ortaköy, Lefkoşa : 292

Ortaodası, Lefkoşa : 224

192

- Çarşısı: 250
- Ortodoks : 13
 - başpiskoposu : 19
 - halkın çıkardığı isyanlar : 11
 - Kilisesi : 9
 - ların zorla Katolik yapılmaya çalışılması : 12
- Orunda, Omorfa : 101, 162
- Osman, 3. Halife : 10
- Osman Efendi bin Ali, Mahkeme Kâtibi : 224
- Osman Örek, Avukat, Evkâf Yüksek Meclisi Başkan Yardımcı : 84
- Osmânî nişânı : 25
- Osmanlı(lar) : 5, 12, 13, 19, 28, 77
 - Arşivi : 62, 68
 - Devleti : 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 46, 47, 48, 49, 58, 62, 65, 71, 75, 78, 89
 - Donanması : 15, 16
 - Hazinesi : 22
 - idaresi : 25
 - ordusu : 16, 20
 - sınırları : 15
 - tebeası, Venedik'te : 14
 - -Rus Savaşı : 21, 62
- Ostirilloz, Mesarye : 124
- Ovkoroz [Ovokoros], Karpas : 103, 153
- Ovokoros bkz. Ovkoroz
- Ovroklini, Tuzla : 194

- Ömeriye M., Lefkoşa : 94, 95, 218, 223, 231, 251, 254, 255, 258, 262, 263, 269, 283, 291, 292, 295, 298, 300, 307, 309, 313, 324, 326, 329

- Pabuççu Hacı Yusuf Ağa ibn-i Hüseyin Vakfı : 274
- Pabuççu Hüseyin Efendi Mehmed Ağa Vakfı : 308
- Padric, Karpas : 103, 153, 179
- Pafos Krallıkları : 9

Pafos, Kıbrıs'ın eski adı : 5
Pahna, Evdim : 110, 147, 173
Palahor [Palohor], Dağ : 97, 170
Palahor, Omorfa : 121, 192
Palandırye, Leymason : 106, 186
Palanga : 59
Paleometokhi bkz. Palyemedoho
Palıkıtre, Değırmenlık : 99, 146, 172, 211, 248, 256, 333
— Çıftlığı : 256
Palıkıtreli Ayşe Kadın bint-i İsmail Kethudâ Vakfı : 267
Palırkodise [Palluryodisa] , Değırmenlık : 98, 145, 171, 318
Palluryodisa bkz. Palırkodise
Palodya, Piskopi : 108, 163, 193
Palohor bkz. Palahor
Palvinya ırmağı : 336
Palyamıla, Litrodonda, Dağ : 257
Palye mezrâı, Lefkoşa : 203
Palyemedoho [Palyomedoho, Paleometokhi], Dağ : 97, 170
Palyoklışe [Peraklışe], Leymason : 106, 184
Palyomedoho bkz. Palyemedoho
Palyomilo, Lefke : 119, 181, 206
Palyosofo, Girinye : 113, 175
Pano Arkimandriye, Baf : 168
Pano Çıvidis, Piskopi : 108, 163, 193
Pano Diyerona, Leymason : 106, 185
Pano Horsıye M., Değırmenlık : 171
Pano İncirli bkz. Engomi
Pano Lefkara, Tuzla : 121
Pano Milya, Lefkoşa : 203
Pano Panaya, Baf : 117, 141, 167
Pano Pladres bkz. Pano Platres
Pano Platres [Pano Plotres], Gilan : 109, 174
Pano Polemidya, Piskopi : 108, 163
Pano Rosıye M., Değırmenlık : 99
Pano Sindi, Girinye : 233

Pano Zodya, Omorfa : 191
Papalık : 11, 15, 16
papaz : 47, 57
Paralim [Paralime], Magosa : 104, 187
Paralime bkz. Paralim
Paramal bkz. Paramali
Paramali [Paramal], Evdim : 110, 147
Paramide, Piskopi : 108
Paris Anlaşması : 20
Paskalya yortusu : 11
Paşa Sokağı, İskele kasabası, Magosa : 309
Paşaköy [Aşa], Mesarye : 124, 158, 188, 223
Paşaköyü Çiftliği, Lefkoşa : 223
Paşine Ablığı Mezrâı, Lefkoşa : 203
patrikler : 58
Pavlo, zimmî, Puteyka köyü : 204
Pazarortası mevkii, İhtima : 201
Pedre [Petre], Omorfa : 101, 161, 191, 226
Pedrohan [Petrohan], Mesarye : 124, 158
Pedulla, Lefke : 119, 181
Penbe Kadın bint-i Abdullah Vakfı : 273
Penbe Kadın bint-i Karagöz Yusuf Ağa bin Abdullah Vakfı : 269
Penbe Molla bint-i Çekdiri oğlu İbrahim Ağa Vakfı : 262
Pençizâde Seyyid Mehmed Efendi bin Mustafa Vakfı : 245
Pendakomo, Leymason : 106, 156, 184
Pendalya, Baf : 117, 167
Pendaya, Lefkoşa : 226, 340
Pendaya, Omorfa : 101, 191
Pendaya Siryanohoryo, Lefkoşa : 335
Pera, Dağ : 97, 143, 169, 238, 242
Peraisı, Mesarye : 189
Peraklişe bkz. Palyoklişe
Perapeki, Gilan : 109, 174
Pereisi (?), Mesarye : 124
Peresterona [Peristorene, Peristerona], Mesarye : 124, 159, 189
Peresterona bkz. Perestorona

Perestnonari bkz. Peristoranari
Perestrona [Perustorana, Peristeron, Peresterona], Omorfa : 101, 161, 192,
206
Pergamo, Mesarye : 124, 158
Peristerona bkz. Peresterona
Peristerona, Lefkoşa : 323
Peristeronalı Naciye Hanım Ali Hacı Hüseyin Vakfı : 323
Peristerone bkz. Perestrona
Peristorana bkz. Perustorona
Peristoranari [Perestnonari], Lefke : 119, 155
Peristorene bkz. Peresterona
Peristorona bkz. Perustorona
Pers kralı : 9
Persepe : 59
Personel ve işçilere yardım vakıfları : 73
Pertev Paşa : 16
Perustorana bkz. Perestrona
Perustorona [Peristorana, Peristorona], Hırsofi : 126, 152, 177
Petavropo, Baf: 202
Pete, zimmî, Puteyka köyü : 204
Petranes mevkii, Kazafana, Girinye : 324
Petre bkz. Pedre
Petriç : 59
Petro Virisofya mevkii, Ambeliku, Lefkoşa : 299
Petrohan bkz. Pedrohan
Peya, Baf : 117, 140, 166
Peygamber : 70
Philocyprus, Depa (Soli) şehrinin kralı : 5
Pınarönü mevkii, Ağırdağ, Girinye : 276
Pidarku, Baf : 299
Pigi, Mesarye : 124, 189
Piladan, Mesarye : 124, 160
Pile, Tuzla : 121, 165, 195
Pirasko [Prasyo], Evdim : 110
Pirga, Mesarye : 124
— Çiftliği, Mesarye : 158

Pirga, Tuzla : 121, 164, 194, 248, 249
Pîrîpaşa M., Lefke : 119, 258, 294
Pirko, Lefke : 118, 181
Pirko, Leymason : 106, 156, 185
Pirlepe : 59
Piroi bkz. Piroy
Piroy [Piroi], Değirmenlik : 99, 146, 172
Piroyi, Lefkoşa : 325
Piroyili Mehmed Ağa ve Halil Ağa ibn-iHacı Mahmud Vakfı : 254
Piroyili Mehmed Şefik Mustafa Vakfı : 325
Piryan : 202
Piskopi : 19, 68, 93, 108, 132, 133, 138, 163, 193, 206, 212, 219, 221, 222, 236, 248, 252, 336, 341
Piskopi M., Lefkoşa : 334
Piskopi mevrâi, Lefkoşa : 203
Piskopi Muronnero, Baf : 117
Piskopi suyu : 215, 217, 222
Piskopili es-Seyyid Ahmed bin Keleş Hüseyin Vakfı : 341
Piskopiyo, Dağ : 97, 169
piskopos : 39
Piskopu, Baf : 167
Pissuri, Evdim : 110, 147, 173
Pitargu, Baf : 117, 140
Pitolemaios I., Mısır'da Pitoleme Hânedanlığı'nı kuran : 9
Pitoleme Hânedanlığı, Mısır : 9
Piyale Paşa, Vezir, Osmanlı Donanması Komutanı : 15, 16
Piyemonte (İtalya) : 20
Piyiperisterina [Piyiperisterona], Magosa : 281, 283, 304
Piyiperisterona bkz. Piyiperisterina
Pladanisa, Evdim : 110, 147
Pladanise, Baf : 202
Pladanisso, Karpas : 103, 153, 179
Pladanistasa [Planadisdase], Omorfa : 101, 192
Planadisdase bkz. Pladanistasa
Plaşa, Girinye : 113, 149
Platanite, Baf : 201

Platosa, Hirsofi : 126, 151
plebisit : 29, 30
Plevne : 59
Podami [Potami], Omorfa : 101, 192
Podamidisse, Leymason : 107, 156, 185
Podamya [Potamya], Değirmenlik : 99, 145, 171, 254, 341, 352
Podamyo, Evdim : 110
Podromo M., Lapta, Girinye : 113, 175
Polem, Baf : 117, 166
Polemida, Piskopi : 237
Poli, Hirsofi : 126, 152, 178, 213, 272, 273, 293
Poli Çiftliği bkz. Sultan Çiftliği
Poli karyeli Ayşe bint-i İbrahim Çavuş Vakfı : 273
Poli karyeli Yahyaoğlu Mehmed Ağa Vakfı : 272
Polidiko bkz. Polliseryo (?)
Polidiko, Değirmenlik : 99, 146, 172
Polikarpos Yorgacis, EOKA liderlerinden : 34, 35
polis : 32, 35, 39
Polistipos, Lefkoşa : 226
Polliseryo (?) [Polidiko], Omorfa : 101, 192
Polya Ambeli, Lefkoşa : 243
Pomo, Hirsofi : 127, 152, 178
Poramide, Piskopi : 163, 193
Potami bkz. Podami
Potamya bkz. Podamya
Prasko [Prasyo], Baf : 117, 141, 168
Prasko [Praškü], Omorfa : 101
Prasko bkz. Praspo
Prasko, Leymason : 107, 184
Praskovi M., Lapta, Girinye : 175
Praspo [Prasko], Mesarye : 124, 159, 189
Prastyo, Baf : 257
Prastyolu Osman Ağa ibn-i Abdullah Vakfı : 257
Prasyo bkz. Pirasko
Prasyo bkz. Prasko

Prasyo, Gilan : 148, 174
Prasyo, Girinye : 113, 176
Prasyo, Omorfa : 161, 191
Praškü bkz. Prasko
Pravişte : 58
Predor [Predori], Baf : 117, 141, 168
Predori bkz. Predor
Prezник : 59
Prezrin : 59
Progromo [Prodromo], Lefke : 119, 181
Proyi, Değirmenlik : 254
Prusya : 197
Purodromo bkz. Progroma
Putayaka, Leymason : 107, 156, 204

Radomir : 59
Radovişte : 59
Ragıb Efendi : 51, 52, 54
Rahime Hatun bint-i Hacı Mustafa Vakfı : 246
Rahova : 59
Rakna, Leymason: 204
Ramses III., Mısır Firavunu : 8
Ranlakzâde Hasan Debuli Vakfı : 223
Rasiha Hanım Hüseyin Zihni nâm-ı diğeri Rasiha Hanım Hacı Yusuf Ağa Vakfı :
320
Rauf Denктаş, KKTC Devlet Başkanı : 33, 38, 40, 44, 45
Rauf Raif Denктаş Vakfı : 328
reayâ : 19, 48, 52, 56, 57, 59
redif
— Asâkir-i Mansûre : 61
— askeri işleri : 51
— teşkilatı : 62
Refail veled-i Lazari Vakfı : 205
Re'sû'l-Ayn nehri, Lefkoşa : 339
Richard I. (Arslan Yürekli Richard), İngiltere Kralı : 11

Robert Armitage, Sir, Kıbrıs'ın İngiliz Valisi : 83
Rodos : 3, 12, 16
Roma İmparatorluğu : 9
Romano, Leymason : 203
Romolaksa bkz. Mormenekşe
Ronald Stros, Sir, Kıbrıs Valisi : 79
Rosolyo [Hırsilyo, Horsilyo], Omorfa : 100, 161, 191
Rukiye Kadın bint-i Derviş Mehmed Efendi Vakfı : 244
Rum(lar) : 6, 20, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 40, 43, 44, 79, 82, 86
— askerleri : 37, 39
— Bakanlar Kurulu : 39
— bölgeleri : 36
— çeteciler : 35
— işkencesi : 43
— liderler : 31
— memurlar : 28
— Millî Muhâfız Ordusu : 39
— Ortodoks başpiskopos ve patrikleri : 39
— sayım memurları : 6
— ve Yunan delegeler : 42
— ve Yunan işgalindeki Türk bölgeleri : 42
— yönetimi : 36
—ın Enosis emelleri : 28
— -Yunan kuvvetleri : 42
Rumca : 27
Rumeli : 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62
Rusya (Rus) [SSCB] : 14, 20, 21, 22, 23, 24, 41
— baskısı : 20, 21
— emelleri : 22
Rusçuk : 59

Sâbık Yüzbaşı Mehmed bin İbrahim Vakfı : 300
Saçın : 59
sadaret kaymakamı : 54, 61

sadaret mektupçusu : 60
Sadık Paşa, Cezâir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Valisi : 25
Sadık Paşa, Sadrazam : 22
sadrazam : 19, 22, 55
— hassı : 19
Sadrazam Ali Paşa Vakfı : 213
Saffet Paşa, Hariciye Nazırı : 22
Safira, Mesarye : 233, 234
Sahrika : 59
Said Efendi, Sadaret Mektupçusu, Defâtir Nâzırı, Cerîde Nâzırı : 55, 56, 57, 60, 61
Sait Paşa, Mabeyn Müşiri : 22
Sakistre, Lefke : 118
Salamis Krallıkları : 9
Salamyu, Baf : 117, 167
Saligünü suyu, Kazapifan, Girinye : 251
Salih Kanat, İcrâ Komitesi Üyesi : 84
Salisbury, Lord, İngiltere Hariciye Nazırı : 21, 22, 25, 27
salyâne : 51
Samakov : 59
Samalof, Lefkoşa : 238
Sami Paşa, Kıbrıs'ın İngilizlere verildiğini bildirir fermanları götürmekle görevli : 25
sanat erbâbı : 65
sancak : 47, 48, 51
Sandallar, Mesarye : 124, 159, 189
— katliamı : 43
Sanida, Leymason : 107, 184
Saraçlar Çarşısı, Lefkoşa : 236
Saraçlar Sokağı, Lefkoşa : 230
Sarama, Hırsofi : 127, 151
Saranahoya, Magosa : 338
Sarandi, Omorfa : 101, 192
Saray, Leymason : 203
Saray-ı Kebîr, Lefkoşa : 220
Sarayönü, Lefkoşa : 221, 240

— Câmii : 219
— Çarsısı : 229
Sardunya : 3
Sarıgöl : 58
Sarışaban : 58
Saruhan : 59
Savva Dükaliği : 15
sayım : 56, 59
— memurları : 52, 54, 55, 60
— yapılan yerler : 55
—ı yapılan sancaklar : 59
—ın nasıl yapılacağı : 54, 55
sefer hazırlıkları : 14, 15
Seher Molla Mehmed Vakfı : 315
Selamofko, Lefkoşa : 243
Selanik : 59
Selçuklular : 11
self-government : 31
Selim II. : 13, 15
Sendi, Baf: 202
Serdar Hacı Mehmed Ağa : 236
Serfice : 59
Seriye Hanım bint-i Hüseyin Vakfı : 314
Serka suyu : 241
Sertüccar Hacı Mehmed Ağa Vakfı : 231
Sertüccar Seyyid Hacı Mehmed Ağa bin Seyyid Mustafa Evkâfı : 231
Servi : 59
Sevda, Değirmenlik : 99, 172
Seydişehir : 18
Seyyid Ali Efendi bin Seyyid Hacı Mustafa Vakfı : 245
Seyyid el-Hâc Ali Efendi bin Abdülhâdi Vakfı : 228
Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa ibn-i İsmail Vakfı : 227
Seyyid Hacı Mehmed Ağa : 244
Seyyid Hacı Ömer Efendi bin Seyyid Ali Vakfı : 251
Seyyid Hâfız İbrahim Edhem Vakfı : 225

Seyyid Halil Efendi Vakfı : 242
Seyyid Mehmed Ağa Câmii, Lapta : 248
Seyyid Mehmed Emin Efendi ibn-i es-Seyyid Mehmed (Kıbrıs Muhassılı) Vakfı :
229, 230, 234, 236, 237, 247, 250
Seyyid Mehmed Salih Efendi bin Seyyid Hacı Hatib Ali Efendi Vakfı : 251
Seyyid Mustafa Ağa ibn-i Hacı Mehmed Ağa Vakfı : 221
Seyyid Mustafa Efendi bin Seyyid Hatib Hacı Ali Efendi Vakfı : 251
Seyyid Osman Vechi Efendizâde Seyyid Mustafa Refik Efendi Vakfı : 250
Sıdıka Hanım ibnet-i Hacı Mustafa Vakfı : 287
Sıdıka Molla ibnet-i Osman Efendi Vakfı : 291
Sıdıka Murat Hanım Vakfı : 309
sıkıyönetim : 41
Sırakuyular, Lefke : 278
Sicilya : 3
— Krallığı : 15
Sicilyateyn : 197
Sihari, Girinye : 113, 176
Silahdar Mehmed Ağa bin Mustafa Ağa Vakfı : 232
Silahtar suyu, Lefkoşa : 308
Siliku, Gilan : 109, 148, 174, 241
Silikulu Seyyid Hüseyin bin Veli Vakfı : 241
Silistre eyâleti : 59, 60, 61
Simolofo, Lefkoşa : 202
Simu, Hırsofi : 127, 151, 177
Sinde, Mesarye : 124, 158
Sinehor [Sinyenehorko], Lefke : 119, 182
Singrasi, Mesarye : 124, 160, 189
Sinod üyesi : 39
Sinyenehorko bkz. Sinehor
Sipiros Kyprianou, Demokratik Parti Lideri : 31, 44
Sir Nikola mevkii, Temlos, Girinye : 324
Sirkanahori bkz. Livatya
Sirkanohorko, Omorfa : 191
Sirkanya M., Değirmenlik : 99, 172
Siroz : 59
Siryannahorya, Pendaya : 340

Sis : 17
Sisklip, Girinye : 113, 175
Sitti Hanım ibnet-i Hacı Feyzullah Ağa Vakfı : 260
Sivas : 59
Skopedra, Leymason : 107, 185
Slavcılık politikası : 21
Sodira M. bkz. Baş M.
Sodira, Leymason : 186
Sodira, Mesarye : 124, 189
Sodira, Piskopi : 108
Sofya : 58
Sofyeri mevkii, Amarkent, Baf : 273
Sokollu Mehmed Paşa : 15, 16
Solya deresi, Aya Yorgi, Lefkoşa : 226
Somolof, Lefkoşa : 238
Sosyo bkz. Sovsuku
Sovsuku [Sosyo], Baf : 117, 142, 168
SSCB bkz. Rusya
Stregone, Girinye : 233
Stros, Kıbrıs valisi : 79
su yolu : 74, 75
Sucu Mustafa bin Uncu Mustafa bin Abdullah Vakfı : 259
Suda Limanı, Girit : 16
Sufi Mehmed Efendi : 236
Suhteler, Tuzla : 121, 164
Sukûti İsmail Ağa ibn-i Mustafa Vakfı : 253
Sultan bint-i Davud Vakfı : 225
Sultan Çiftliği [Poli Çiftliği], Poli, Hırsofi : 126, 213
Sultaniye Çarşısı, Câmi-i Sağır M., Baf : 260
Sultanyeri : 58
Suriye : 3, 7, 9, 12, 62
Süeda Hanım bint-i İsmail Vakfı : 263
Süleyman Efendi bin Abdurrahman Vakfı : 222
Süleyman Subaşı : 202
sürgün : 8, 18

şâb-ı emred : 54
Şada bkz. Çada : 166
Şalomanko, Lefkoşa : 238
Şam valisi : 10
Şarköy : 58
Şaşı Cemile bint-i Abdülkerim Vakfı : 213
Şaziye Hanım ibnet-i İsmail Ağa ibn-i Hacı Hürrem Ağa Vakfı : 291
Şefika Hanım Sofu Mustafa Efendi Vakfı : 309
Şehirköy : 58
şehriyye-i dekâkîn : 64
şeker sanayii : 7
Şer'iyye Sicilleri : 89
Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti : 71
Şerâibzâde el-Hâc Osman Ağa : 229
Şerâibzâde el-Hâc Osman Efendi bin el-Hâc Ahmed Ağa : 221
Şerife Fatma bint-i Mehmed Vakfı : 225
Şerife Hanım Hâfız Mehmed Emin Vakfı : 327
Şerife Hanım ibnet-i İbrahim Vakfı : 294, 295
Şerife Kadın bint-i Mehmed Vakfı : 263
şeyhülislâm : 13
Şeyhülislâm Ömer Hüsameddin Efendi Vakfı : 255
Şildon değirmeni, Petavropo : 202
Şillura, Dağ : 97, 144, 170
Şirocidya bkz. Hırokidya
Şükrü Efendi bin (Efendizâde) Mahmud Ağa Vakfı : 265, 274, 342

Tabe, Değirmenlik : 99
Tabur İmamı Hâfız Hacı Hasan Efendi bin Ali Ağa Vakfı : 259
Tada, Baf: 201
tahrir : 17, 60
— defterleri : 57
— memurları : 55
— Talimatı, 1275 (1858) tarihli : 64
—i Umûmî Nizamnâmesi, 1277 (1860) tarihli : 64

Tahtakale M. [Tahte'l-kal'a M.], Lefkoşa : 95, 223, 225, 229, 237, 240, 287, 302, 305, 309, 312, 314, 316, 318, 324, 329, 335

Tahtapazarı, Lefkoşa : 224

Tahte'l-kal'a M. bkz. Tahtakale M.

talimatnâmeler : 57

Tantura Sokağı, Tuzla İskelesi : 301

Tanzimat : 47, 65

—'ın ilanı : 20

tapu : 51

— defterleri : 51

— senetleri : 51, 52

— Tahrir Defterleri : 48, 49, 65, 68

—ya şerh verilmek : 80

Tarhun [Tirhon, Tırhona], Değirmenlik : 99, 145, 171, 214, 290, 318

Tarhun, Leymason : 107, 156, 186

Tarhun, Piskopi : 108

Tarsus : 17, 59

— valisi : 10

Tatarbazarcık : 58

Tatlısu, Tuzla : 121, 165

Taveromari M., Lefkoşa : 294

TBMM : 37

Teke : 59

— kadısı : 18

Tekfurdağı : 58

tekke : 52

Teledra bkz. Teletra

Teletra [Teledra], Hırsofi : 127, 178

Tembriye, Lefke : 336

temettu' vergisi : 64, 65, 67

Temettuât Defterleri : 64, 65, 66, 67, 68

Temlos [Temloz, Temros, Templos], Girinye : 113, 149, 233, 324, 328

Temloz bkz. Temlos

Temmirka, Lefke : 119, 155, 182

Templar (Templier) Şövalyeleri : 11

Templos bkz. Temlos

206

Temros bkz. Temlos
Temsilciler Meclisi : 32, 34, 37, 38
— Başkanı : 33
Tera, Hırsofi : 127, 152
terör olayları, 1963 noelindeki : 6
Tersafan [Tersefano], Tuzla : 121, 194
Tersefano bkz. Tersefan
Teşrîi Meclisi : 28
Tevfik Câmii [Dükkanlarönü Câmii], Bafkapısı, Lefkoşa : 247
Tevhide Hatun ibnet-i Mehmed Ağa Vakfı : 283
tezkireci : 17
Tırgovişte : 59
Tırhona bkz. Tarhun
Tırnova : 58
ticaret : 7
— erbâbı : 65
— gemileri : 12
— malları : 7
Tikveş : 59
timar : 51
— sahipleri : 19
—lı sipahiler : 50
Timurçavuş oğulları, Enaye, Lefkoşa : 205
Tıraşi Pedevle, Baf : 117
Tiremetuşa [Tiremenitşe], Mesarye : 124, 158, 188
Tirfilli : 59
Tirhon bkz. Tarhun
Tiridoriseri mevkii, Ambeliku, Lefkoşa : 299
Tirkomi, Dibkarpas : 103
Tirmen, Mesarye : 124, 190
Tirmid, Girinye : 112
Tirmittusa [Trimitusa], Baf : 117, 166
Tirmitya, Girinye : 113, 334, 339
Tirsel Elyas bkz. Dirselyas
Todori, Hankofi : 204

Tolcu : 59
Toma, zimmî : 203
Toma Çarşısı, Magosa : 290
Toma Sokağı, Magosa : 290
Topaktaş mevkii, Görneç, Magosa : 299
Topcu, Karpas : 103, 153
Tophâne M., Lefkoşa : 95, 241, 263, 270, 272, 286, 310, 320, 326
toplumlar arası görüşmeler : 38, 44
toprak ve nüfus sayımı : 48
toprak yazımı : 48, 49
Tornadi [Durnar], Gilan : 109, 174
Toroslar : 3, 4
Tossos Papadopoulos : 34
Toyran : 59
Trablusgarb : 60
Trabzon : 59
Trahona bkz. Kızılbaş
Tranya bkz. Derinya
Trapeza [Trepaze], Girinye : 111, 150
Traşipedevle, Baf : 168
Tremetusa bkz. Trimutusa
Trepaze bkz. Trapeza
Tribyodi M. bkz. Baş M.
Trikomo, Karpas : 153, 179
Trimetye [Trimidya], Dağ : 169, 242
Trimidya, bkz. Trimetye
Trimiklini, Gilan : 109, 148, 174
Tritim, Girinye : 149, 175
Tritimusa bkz. Tirmittusa
Tritimusa bkz. Trimutusa
Trimutusa [Tremetusa, Tritimusa], Hırsofi : 127, 151
Trodos Dağları : 3
Truva kültürü : 8
Tuna vilâyeti : 62
Tundhaliya III., Hitit Kralı : 8

Tunus : 59

Turişe bkz. Turuşa

Tursina Manastırı, Girinye : 113

Turunçlu Mektebi Muallimi : 266

Turuşa [Turişe], Hırsofi : 127, 152, 177

Tutmosis III., Mısır Firavunu : 8

tuz : 7

Tuzla : 16, 19, 68, 93, 120, 121, 132, 133, 139, 164, 194, 202, 205, 206, 213, 219, 220, 225, 232, 248, 249, 253, 277, 304, 339, 347

— İskelesi : 230, 232, 236, 250, 301, 321, 339

— iskelelerine su getiren su yolları : 219

Tuzla İskeleli Nazire bint-i Mehmed Nazım Efendi Vakfı : 304

Tuzla İskeleli Topal Abdullah Vakfı : 250

Tuzla İskelesi Câmî-i Şerîf Evkâfı : 164

Tuzla İskelesi Gümrükçüsü Hacı İbrahim Ağa bin Hacı Koca Hasan Ağa Vakfı : 230

Tuzla'nın Klavya köyünden Ali bin Mehmed Vakfı : 249

tüccar(lar) : 49

— ve hac gemilerine saldıran korsanlar : 15

Tüccar Hacı Mustafa Nuri Efendi bin Osman Vakfı : 264

Tüccar Yusuf Ziya Efendi ibn-i Mustafa Muhtar Efendi Vakfı : 284, 287

Tüccarbaşı Çarşısı, Lefkoşa : 260

Tüccarbaşı Hacı Mehmed Efendizâde Hacı Derviş Ahmed Efendi Vakfı : 260

Türâbî Tekkesi bkz. Ashâb-ı Havâriyyûndan Türâbî Tekkesi

Türbeiçi, Magosa : 248

Türk(ler) (toplumu): 6, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 71, 77, 81, 82, 87, 88

— adaleti : 17

— askerî müdâhalesi : 43

— askerleri : 41

— bayrağı : 84

— Belediyeler Kanunu : 33

— belediyelerinin kurulması : 33

— bölgeleri : 36

— Cemaat Meclisi : 33, 84, 85

— Cemaat Meclisi Başkanı : 33

- Cemaat Meclisi İcra Heyeti : 84
- cemaati : 79
- çıkarması : 41
- Donanması : 37
- evkâf murahhasları : 79, 83
- göçmenler : 17
- haklarının korunması : 28
- Hükûmeti : 30, 37
- idaresi : 20
- iskânı : 17
- kaymakamları : 27
- köylerine saldırılar : 42
- kuvvetleri : 42, 43
- mahalleleri : 38
- Medenî Kanunu : 71
- nüfusu az gösterme gayretleri : 6
- okulları : 79, 81
- tâbiiyeti : 29, 30
- temsilciliği : 78
- toplumunu tecrit kampanyası : 38
- toplumunun malî ve ekonomik yapısı : 84
- valisi : 27
- ve Rum cemaatleri : 6
- ve Rum kesimleri : 33
- yerleşim birimleri : 41
- yönetimi : 12, 19, 33
- e saldırılar : 36
- i imhâ hareketi : 36

Türkçe : 27

Türkiye : 6, 29, 31, 32, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 78, 79

- Cumhuriyeti Başbakanı : 31
- Cumhuriyeti vatandaşlığı : 30
- Dışişleri bakanı : 31
- Hükûmeti : 29, 40, 44
- sahilleri : 3

- temsilcisi : 31
- 'ye göç etmek : 30

Uhri-Teşup [III. Muşili], Hitit Kralı : 8
Unpazarı, Lefkoşa : 223, 227, 232, 240, 248
Urlino, Lefke : 336
Usturumca : 59
Usturunbi, Baf : 166
Uzuncaâbad : 58
Uzunçarşı, Lefkoşa : 274, 279

Übeyye : 70
Ümmühan Kadın bint-i Mustafa bin Abdullah Vakfı : 264
Ümmühani bint-i Mehmed Kethuda Vakfı : 213
Ürgüp : 18
Üsküdar : 59
Üsküp : 59, 60
Üzengicioğlu Ahmed kerîmesi Dellâke Meryem Hatun Vakfı : 249

Vadili [Vatili], Mesarye : 124, 188, 298, 324, 330
Vadili karyeli Hacı Musa bin Hüseyin Vakfı : 324
Vadilili Hacı bint-i Hüseyin ve Mustafa Sarıoğlu Vakfı : 298
Vâhide Hanım bint-i Kırnevî Osman Efendi Vakfı : 281
Vak'a-i Hayriyye : 47
vakfiye(ler) : 71, 76, 77, 80, 88, 89

- defteri : 89
- şartları : 76

vâkif : 71, 76, 77
vakıf(lar) : 52, 69, 70, 73, 76, 77, 78, 81, 83, 85, 86, 87, 88

- eserler : 77
- geleneği : 78
- gelirleri : 79

- Genel Müdürlüğü : 71, 72, 73
- hastahâneler : 74
- İdaresi : 79, 85, 86, 87, 88
- işleri : 84
- Kanunu, 2762 sayılı : 71
- malları : 52, 80, 83, 84, 85, 86
- mallarının idâmesi : 80
- mallarının yönetimi : 79, 81
- mallarının yönetimine el konması : 82
- paraları : 76
- senetleri : 51
- tarlalar : 51
- ve Din İşleri Dairesi Teşkilat Kanunu : 84, 85, 86, 87
- a Dair İslâm Mukaddes Kanunu ile Müslümanların Dinî Emvâlinin İdaresiyle İlgili Kanunu Tadîl Eden ve Birleştiren Kanun : 83
- ın mal varlıkları : 79
- ın Türk toplumu tarafından devralınması : 85
- ın yönetimi : 82

Vaklezderoda bağı, Lefkoşa : 238

Varişa bkz. Varuşa

Varna : 59

Varoş, Maraş : 342

Varuşa [Varişa], Lefke : 118, 155

Vasa, Evdim : 110, 173

Vasa, Leymason : 107, 156, 184

Vasilasi, Piskopi : 206

Vasili Kollavri Çiftliği, Leymason : 203

Vasili, Karpas : 103, 153

Vasilici mevrâsı, Polistipos, Lefkoşa : 226

Vasiliko suyu, Cironya : 201

Vasilya, Girinye : 113, 149, 175, 259, 285, 292, 320

Vatili bkz. Vadili

Vavatsinya, Dağ : 97, 144, 170

Vavla, Tuzla : 121, 165, 195

Vavlos, Karpas : 103, 179

veba : 6

212

Venedik : 14, 15, 19
— Donanması : 16
— elçisi : 14
— Senatosu : 14, 15
— soyluları : 11
— ticaret gemileri : 14
— yönetimi : 12, 13
—li tâcir : 14
—liler : 11, 12, 13, 15, 16, 19
—liler dönemi : 5, 19
vergi : 48, 55
— adaletsizliği : 53
— bakayaları : 53
— gelirlerinin artırılması : 50
— kanunu : 30
— kayıpları : 51
— mükellefleri : 47, 49, 55
— sistemi : 47, 53, 60
— sisteminin ıslah edilmesi : 18
— tarifesi : 66
— toplamak : 66
— vermekten kaçınmak : 53
— vermeye zorlanmak : 53
—den muaf tutulmak : 53
—lerin hafifletilmesi : 53
—ye tabi mal : 52, 66
Viçsada, Mesarye : 124, 160, 190
Vidin : 59
Vikla, Leymason : 185
Viktoria Sokağı, Leymason : 280
vilâyetlerde ve kazâlarda yapılan sayımlar : 48
Viranbağlar, Pirga, Tuzla : 249
Viranşehir : 59
Viyana : 43
Vizaca, Omorfa : 101, 161, 192, 234

Vodi (?), Hırsofi : 127
Vodine : 59
Vokolya [Vokolyo], Karpas : 103, 179
Vokolyo bkz. Vokolya
Voni, Değirmenlik : 99, 146, 172
Voroklini, Tuzla : 121
Vorri bkz. Guri
Vorri, Hırsofi : 152, 178
Vuda, Tuzla : 121, 164, 194, 306
Vudalı Hasan Gazi Ağa Mehmed Vakfı : 306
Vudilaka bkz. Dutlaka
Vuni, Gilan : 109
Vunilika bkz. Dutlaka
Vunos, Girinye : 113, 176
Winster, Lord, Kıbrıs Valisi : 30

Ya, Kıbrıs'ın Asurlular dönemindeki adı : 4
Yahudiler : 59
Yahyapaşa M. bkz. Arablar Câmii M.
Yalancı bkz. İpsemadizmeno
Yalusa, Karpas : 103, 154, 180, 241
Yalya, Hırsofi : 127, 152, 178
Yanagra, Mesarye : 124, 159, 189
Yanbolu : 59
yardım vakıfları : 73
Yarmasu bkz. Yermasoya
Yasakçızâde Yusuf Ağa ibn-i Ali Vakfı : 255
Yasama Meclisi : 38
Yasef'in oğlu : 5
Yasinzâde Seyyid Hüseyin Ağa, Lefkoşa Alaybeyi : 237
Yatnana, Kıbrıs'ın Asurlular dönemindeki adı : 4
Yavuz Sultan Selim : 12
Yazıcızâde M., Girinye : 274, 286, 295
Yediler Sokağı, Korkudefendi M., Lefkoşa : 266

Yemen : 59
Yenicâmi, Lefkoşa : 240
— Mahallesi : 95, 229, 284, 285, 302, 311, 315, 316, 317, 318, 325
Yenicâmi M., Leymason : 107
Yenice, Değirmenlik : 99, 146
Yenice-i Karasu : 58
Yenice-i Vardar : 59
Yeniceköy, Lefkoşa : 292
Yeniceköylü Hacı Ahmed Ağa ibn-i Mehmed Vakfı : 292
Yeniçeri
— Ocağı : 46, 47, 60
— Ordusu : 46, 61
— teşkilatı : 76
Yeracer bkz. Yeraces
Yeraces [Yeracaz, Yeracer], Lefke : 119, 181, 238
Yeracez bkz. Yeraces
Yerahorko, Değirmenlik : 99, 171
Yerani, Karpas : 103, 153, 179
Yerasa, Piskopi : 108, 163, 193
Yeri, Değirmenlik : 99, 146, 172
Yerli Hristiyanlar : 19
Yermasoya [Yarmasu], Leymason : 107, 185, 204, 237
Yermidya mevkii, Amarkent, Baf : 273
Yerokipo [Yeroşibo], Baf : 117, 142, 168
Yerolakko, Dağ : 97, 144, 170
Yeroşibo bkz. Yerokipo
Yerovasa, Evdim : 110, 147
Yeryeva, Mesarye : 234
Yeşil hat : 35, 36
yetimhâne : 73
yevmiyye-i dekâkîn : 64
Yezid, Halife : 10
Yofizo, Lefkoşa : 243
yoklama defterleri : 56
Yorgancı Saffet Mehmed Efendi Vakfı : 316

Yorgancılar Çarşısı, İskele kasabası, Tuzla : 304
Yorgos bkz. Yorkes
Yorgoz bkz. Yorkes
Yorgozlu Kâzım Ağa ibn-i Halil Vakfı : 274
Yorkes [Yorgos, Yorgoz], Girinye : 113, 149, 175, 274
Yukarı Deftere, Dağ : 97
Yukarı Girinye : 318, 319, 320, 323, 328
Yukarı Lakatamya, Dağ : 97, 143, 169
Yukarı Lefkara, Tuzla : 165
Yukarı M., Lefke : 282
Yukarı Pirgo, Lefke : 309
Yukarı Zodya [Ana Zodya], Omorfa : 101
Yulu, Hırsofi : 127, 178
Yunan (Yunanistan) : 27, 28, 30, 31, 32, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44
— Alayı : 32
— askeri : 37
— başbakanı : 31
— cumhurbaşkanı : 39
— Dışişleri bakanı : 42
— Hükûmeti : 40
— istihbarat teşkilatı : 39
— işgali : 41
— sahilleri : 3
—'daki cunta yönetimi : 39, 42
—lı subaylar : 39, 41
—lılar : 28, 30, 40, 44
Yusuf Ağa bin Perviz Bey Vakfı : 206
Yusuf Ağa ibn-i Zaîm Mustafa Ağa ibn-i diğer Yusuf Ağa Vakfı : 258
Yusuf Ziya ibn-i Hacı Halil Efendi Vakfı : 302
Yüksek Anayasa Mahkemesi : 34
Yüksek Kilise Meclisi : 39
yüksek komiser : 28
—lik makamı : 30
Yüksek Meclis : 83, 84
Yükseköğretim kurumları vakıfları : 73

zabit defterleri : 89
Zabit konağı, Leymason : 236
Zağra-i Atik : 58
Zağra-i Cedîd : 59
Zaharka, Hırsofi : 127, 151
Zâhîde Hanım ibnet-i Hüseyin Efendi Vakfı : 277
Zaîm Hüseyin Ağa bin Köse Kethuda Hacı Mustafa Ağa Vakfı : 245
Zakaci, Piskopi : 108, 163, 193
zeâmet : 51
Zeâmet bkz. Leonarisso
Zehra Hanım ibnet-i Biber Hüseyin Vakfı : 297
Zehra Hanım ibnet-i Hacı Mehmed Ağa Vakfı : 285
Zehra Hanım ibnet-i Hacı Mustafa Vakfı : 285
Zehra Hanım ibnet-i Nazlı Mehmed Ağa ibn-i Ali Vakfı : 285, 292
Zehra Hanım ibnet-i Nuhzâde İbrahim Efendi Vakfı : 296
Zehra Hanım ibnet-i Ömer bin Hüseyin Vakfı : 283
Zehra Hanım ibnet-i Ömer Vakfı : 281
Zehra Hanım Molla Salih Vakfı : 300
Zehra Mehmed Emin Hanım Vakfı : 317
Zekiye Hacı İsmail Vakfı : 314
Zeliha Hanım ibnet-i Molla Yusuf Vakfı : 276
Zenciye Âlime bint-i Abdullah Vakfı : 229
Zenciye Zeynep bint-i Ali Vakfı : 278
Zepe, mevrâ, Leymason : 203
Zeynelabidin M., Lefkoşa : 205
Zeytinliboğaz mevkii, Görneç, Magosa : 299
zeytinlik : 51
Ziba Hanım ibnet-i Hacı Mevlüd Efendi Vakfı : 278, 342
Ziba Kadın ibn-i Hacı Mustafa Vakfı : 269
Zihne : 59
Zinona (?), Gilan : 109
Ziştovi : 59
Ziyâî Efendi, Hacı, Hâfız, Kıbrıs Müftüsü : 28

Zopi, Leymason : 107, 185
Zoro bkz. Doro
zulüm : 37
Züleyha Kadın Vakfı : 289
Zülkadriye eyâleti : 17, 18
Zürih : 31
— Anlaşması : 31, 32